

B. KOVÁCS ANDRÁS

BOTCSINÁLTA KALANDOROK

EMBEREK – ÉLETEK

2.

Sorozatszerkesztő:
Káli Király István

Megjelent a Communitas Alapítvány támogatásával

B. KOVÁCS ANDRÁS

BOTCSINÁLTA KALANDOROK

ERDÉLYI VENDÉGMUNKÁSOK SZERTE
A NAGYVILÁGBAN (1986–2011)

RIPORTOK

Mentor Kiadó
Marosvásárhely, 2012

© B. Kovács András, 2012

© Mentor Kiadó, 2012

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

KOVÁCS, ANDRÁS

**Botcsinálta kalandorok. Erdélyi vendégmunkások
szerte a nagyvilágban (1986-2011) / B. Kovács András. - Târgu-
Mureș : Mentor, 2012**

Bibliogr.

Index

232 p.; 20,5 cm.

ISBN 978-973-599-574-4

331. 556

Előszó

A külföldi kenyérkereset viszontagságai hazai életsorsokban elbeszélve

A vendégmunkásokról szóló riportjaim margójára készített jegyzeteimben, a kilencvenes évek elején született publicisztikákban még a szabadulás mámore, a külföldi út mint felemelő kirándulás élménye kap hangot. A Nyugatot megjárók szívrepesve örültek annak, hogy kimozdulva az országból megmártózhattak a demokrácia üdítő valóságában, beszippanthatták „az emberek szabadnak és egyenjogúnak születnek, és azok is maradnak”¹ levegőjét.²

Persze, nagyon hamar reflektálnom kellett a munkát keresők útjába kerülő akadályokra is. Beszélgetőtársaimnak már a rendszerváltás utáni első években ezek leküzdésére kellett összpontosítaniuk a meglehetősen kétséges kimenetelű harcban: riportjaimban is ennek a kényszerpályára siklott létezésnek a viszontagságai kapnak leginkább hangsúlyt. A korlátok, a nehézségek, a csapdák, a nélkülözések, a csalétek, a kelepcek és a visszaélések világára bukkantam, az egyéni sorsok

¹ Idézet az Emberi és polgári jogok nyilatkozatából.

² Az Európai Unión belül az 1957-es évi római, az 1991-es maastrichti, az 1997-es amszterdami, és legutóbb a lisszaboni szerződés szavatolja az áruk, a szolgáltatások, a tőke és az emberek szabad mozgását. Az 1990-es Schengeni Egyezmény pedig meg kívánja oldani az idegenrendészeti gondokat: szabályozza a belépést és a vízumfajtákat, máig hatóan korlátozza a személyek szabad mozgását. Az erdélyiek szempontjából a folyamat két mérföldköve Magyarország 2004-es és Románia 2007-es uniós csatlakozása, fő akadálya pedig Románia schengeni övezetbe való beengedésének elhúzódása.

végtelen változatossága pedig egészen elképesztő.³ Az elvándorlás okaként pedig az itthoni elmaradottságot és elnyomást, a nincstelenséget, a gazdasági csődöt, a nemzetállami, etnikai, politikai zűrzavart ismerhettem fel, mely kilökte e nép fiait az országútra, a nagyvilág magába szívó örvényébe. A keserű tapasztalatok olyan útravalóval látták el őket, mely mindennek, csak a mesék hamuba sült pogácsájának nem volt nevezhető, és egyáltalán nem buzdított a visszatérésre.

Még mindig vannak, akik arra törekednek, hogy hazajöjjenek, de az főként a külföldi keresetből felújírtott itthoni lakásnak, a jobb anyagi helyzet miatt elnyert társadalmi presztízsnak köszönhető. A tömeges visszatelepedések egyre késnek, és meglehet, el is maradnak a makacs gazdasági pangás, a munkahelyhiány miatt. Hiányzik a visszaváró, visszafogadó és érvényesülést teremtő társadalmi környezet, mely persze csakis az itthon maradottak és a magukat külföldön megjártak közös alkotásaként születhetne meg.

Hogy milyen esélye van ennek hosszabb távon, nem tudhatjuk. E kötet mindenekelőtt nem előre tekint, hanem a közelmúltra és a korábbi korszakokra, a kinti kenyérkereset és tapasztalatszerzés nélkülözésekkel tele éveire, a más életvilágokkal való szembesülés nehézségeire és örömeire. Az olvasó

³ Egy egészen korai, az 1988–1995-ös időszakot átfogó összesítés szerint e hét év alatt Nyugat-Európában 18,5 legális, ismeretlen számú illegális és 5 millió, a befogadó ország állampolgárságát is elnyerő bevándorló érkezett. Ezeknek persze csak egy része volt kelet-európai. Számuk az ezredfordulóra számottevően nőtt, az első évtized végére pedig nagyobb lett, mint ahány lakossal az Európai Unió nem egy közepes nemzete rendelkezik. Az International Labour Organization (www.ilo.org) becslése szerint 2005-ben az Európai Unióban és Oroszországban összesen 28,5 millió vendégmunkás tartózkodott. Az Eurostat nyilvántartásában pedig az EU tagországaiban 2009-ben 31,9 millió külföldi állampolgár szerepel, ennek egyharmada társtagállamokból származott, köztük a legtöbben, mintegy kétmilliónyan, Romániából jöttek. (HVG, 2010. szeptember 13.) Ezt a számot ma közel hárommillióra becsülik.

nyomon követheti a vallomástevők életútját és a vendégmunkáslét két évtizedes történetének hullámvázait – erdélyi magyar és román polgártársaink sorsának szemszögéből.

Sepsiszentgyörgy, 2012 februárjában

I. rész

A kényszerű feketemunka bugyraiban

Merőben új fogalmakkal ismerkedtünk meg 1990 után az idegenforgalomban is. Lassan megértettük, mit jelentenek a jogállam olyan elemei, mint a turisztikai vízum és annak meghosszabbítása, illetve eltörlése, mi a tartózkodási engedély, a turistaút és a pénzkereset, miben különbözik a vendégmunkás vagy a csencselő a kirándulótól, mi fán terem a munkavállalási engedély, és min az ideiglenes tartózkodásra feljogosító irat. Még sorolhatnám. Hogy melyik milyen jogokkal és kötelességekkel jár, mit szabad és mit nem szabad a birtokában tenni, azt milliók tanulták meg a saját bőrükön, nagyon fájdalmas tapasztalatok árán. Nem egy külföldön szerencsét próbálónak a sorsát fordította jobbra vagy rosszabbra, hogy mennyire volt jól informált, hogy a hatóságok mikor voltak hajlandók szemét hunyini, és mikor nem az akaratlan vagy megkockáztatott törvényszegés felett. Hogy a „jólét kosarából” hogyan és mikor sikerült akár jogsértés árán is vennie az illetőnek, nemegyszer a véletlenül, a szerencsén vagy hasonlókon múlt, miközben mások a kigolyózott páriákkal együtt – noha nem voltak velük egyívtásúak – akaratlanul is a törvényszegés útjára tévedtek vagy kényszerültek, és nap mint nap a lelepleződéstől rettegve tengették életük: bujkáltak, rejtőzködtek, letagadták valódi kilétüket. Aztán vagy sikerült révbe érniük, vagy nem, a vészhelyzet vagy elmúlt számukra, vagy állandósult. Summa summarum: a helyzet rendezetlensége, majd a korlátok felállítása, utóbb azok fokozatos és nagyon lassú lebontása, illetve a munkajog újbóli szigorítása botcsinálta kalandorok ijesztő sokaságát termelte ki a kontinens keleti feléből megindult népvándorlók tömegében.

Ami a székelységet és az erdélyi magyarságot illeti: első útjuk nyilvánvalóan az anyaországba vezetett, ahol már akkoriban legalább kétszereseek voltak a bérek, és a feketemunkásnak is több jutott, mint a nem feketének itthon, illetve ahol az összeroskadt román iparból menekülve menedékre lehetett lelni. Korunk furcsasága: a „munkaéhes” turista – jegyeztem fel magamnak 1990 őszén. De vajon milyen árat kellett fizetnie annak, aki az árnyékgazdaságba volt kénytelen leszállni a megélhetésért?

A Moszkva téren⁴ árulta magát

Ezrével, tízezzével özönlenek át a határon az üres zsebű turisták, akiknek a valutakeretek kimerülése miatt⁵ még a fél fogukra sem jut elegendő költőpénzecske, amihez az év elején még hébe-hóba hozzá lehetett jutni. A már szűk marokkal sem mérő idegenforgalmi hivatalok arra kényszerítik a világot látni induló polgárt, hogy a törvényszegés fogalmát jócskán kimerítő tettek árán – még szerencse, hogy a rendőrség ideig-óráig szemet látszik hunyni a dolog felett – próbáljon szabadulni szorultságából. Vámosok által le nem leplezhető módja a csempészetnek a munkaerő, a szakértelem kivitele. Az alábbi történet hőse (vagy inkább áldozata) alkalmi kőművesként bocsátotta áruba magát a szomszéd ország feketepiacán, ahol a munkásnak szánt juttatásból sokat levon az, ha pénzre szoruló turistáról van szó. Előfordul persze, hogy a másik fél is bevásárol: a spekuláns vállalkozók hálójába magukat szakembernek kiadó kontárok is kerülnek. Íme, mit mesélt el az egyik ismerősöm azzal a feltétellel, hogy megőrizheti inkognitóját:

– Nekem más a szakmám, akihez csatlakoztam, kőműves volt, annak a legnagyobb a keresettsége. A Déli pályaudvar melletti Moszkva téren, ahova a metró önti utasait, próbáltunk szerencsét a többi éhenkórással együtt. Nagy a csődü-

⁴ Hirtelenjében nem hivatalos munkaerőpiacok jöttek létre, előbb a nagy, majd a kisebb városokban is. Budán a Moszkva tér (ma Széll Kálmán térnek hívják) fogalommá vált a korszak sajtójában: sok székely és román számára a munkáltatókkal való találkozás fő helyszíne volt.

⁵ Közvetlenül a diktatúra bukása után még az egész bankrendszer állami kézben volt, valutához a korábbi módon, azaz kiutalással lehetett hozzájutni. Illetve akkor már banki vásárlás útján is, de a banki keretek folyton kimerültek a nagy kereslet miatt. A hiánygazdaság ilyen szempontból még évekig fennmaradt, és a korrupció forrása volt.

let, ha megáll egy autó, odatódul a nép, egymást verik le a nagy ajánlkozásban. Jól az jár, aki órabéres ajánlatot kap, bár a tulajdonképpeni hivatalosnak a felét ha kínálják újabban. Mi kilövédtünk amiatt is, mert a társam azt hitte, ha egy adott összegért felvállalunk egy munkát, azt hamarabb is elvégezhetjük, ami általában nemigen szokott sikerülni. Annyit vártunk ugyanis az anyagra, hogy végül alig jött ki a napi pár száz forint. A téren sok a román, aki a nyelvet sem érti. Az emberek mindent vállálnak, azt is, hogy más szállás hiányában, az épülő házban húzzák meg magukat egy vackon, csak fizetniük ne kelljen. Mi az első éjszakát a pályaudvaron töltöttük, a Délin, ugyanis az embert ott nem zaklatja a rendőrség. Első nap nem volt szerencsénk. Ott a műanyag székeken ülve, az embernek éppen csak le-lekoppant a szeme, aludni nem tudtunk rendesen, aztán a mosdóban szedtük rendbe magunkat. Könnyűzene-koncertről érkezett rongyos csövesek tanyáztak körülöttünk. Másnap hét órakor már tele volt a tér néppel. A harminc körüli vállalkozó kőműveseket keresett vakoláshoz. Ce-i äla? ('Az miféle?') – kérdi egy férfi. – Zidar ('Kőműves') – mondtam. Na, felfogad minket, három kőművest és két segédmunkást, és kiszállít a budai oldalba. Vittünk otthonról konzervet, én felvertem a sátram. Két napig vakoltunk, kaptunk 950 forintot napjára. Ezzel meg voltunk elégedve, de fordult a kocka. Kettőnket átvitt egy másik villához, s ott maradtunk annak a tulajdonosával. Valóságos csapda. A vállalkozó ugyanis napokra eltűnt – egy verandát és lépcsőt kellett öntenünk, mozaikpadlót csinálni (ott műkönek hívják) –, s ha jött, mindig arra hivatkozott, hogy ilyen minőségű munkát a tulajdonos nem akar átvenni. Az pedig azt mondta: „Én őt fizetem – magukat pedig ő.” A kiforgatás módszere! Igazság szerint a társam sem értett mindenhez, amit felvállalt. De akik előttünk a falat ferdére öntötték ki, azok sem. Nekünk díszteglát kellett felraknunk rá, de sehogyan sem akart mutatni, ferdén állt. Én eleget véstem hidegvágóval, spiccel, hogy kiegyenesítsem, de hiába öltem magam. A cementre rengeteget várakoztunk. Betonkeverő nem volt, lapáttal kevertük, vederrel hordtuk.

A műköves padlóra vizet öntöttek, s kiderült, az sem eléggé sima, imitt-amott meggyűlt rajta víz. Egy kézi csiszolóval es-tem neki, de így sem lett tökéletes. Fennállt a lehetőség, hogy elzavarjanak fizetés nélkül – sokan megjárták –, azon a címen, hogy tönkretettük az anyagot.

Végül ki jár jól? A nem éppen első osztályú minőséget, azt hiszem, már eleve bevették a számításba. A szinte két hétért kaptunk fejenként ötezer-ötszáz forintot, felét vagy harmadát a tulajdonképpeni munkadíjnak. Így épül fel hárommillióért egy tízmilliós villa – ahogy egyszer elszólták magukat. Próbáltunk volna követelőzni! Én, igaz, végül megvehettem, amit terveztem, megnézem, amit akartam, de azt a kiszolgáltatottságot, lealacsonyítást nem érdemes vállalni semmiért. Jól befürödtem vele, s most el is meséltem ráadásul.

Ennek a történetnek és az írásomnak nem lehet más célja, mint felhívni a turisztikai szervek figyelmét arra, milyen kép-telen helyzetbe kerülnek a polgáraink külföldön. Emberi és ál-lampolgári mivoltukban is megalázza őket a teljes pénztelen-ség, a probléma sürgős pénzügyi orvoslást igényel.

1990 szeptemberében

Gyomoridegesség a vámnál,⁶ avagy muszáj-e a vendégmunkásnak valutát csempésznie?

Mesélik X-ről: külföldön keresi kenyerét, és magam is meggyőződhettem róla, hogy míg itthon egyre apad a fizetésünk vásárlóereje⁷, s hovatovább inkább erőtlenségnek kellene nevezni ezt az erőt, neki, a külhoni vendégmelósnek ugyancsak van mit aprítania a tejbe. Hogy egyebet ne említsek, hozzájut mindahhoz a csillogó-villogó civilizációs kacathoz, használati tárgyhoz, ami Nyugaton igazán nem számít luxuscikknek, de számunkra egyelőre elérhetetlenül ragyog megszínésdett kirakatainkban. No, de a „rabszolga” (egyes lapok ezzel a címmel tisztelték meg a Moszkva téren szerencsét próbáló hazánkfiat) legnagyobb teljesítménye az volt, hogy valami háromhavi ottani béréből itthon lakást vett magának, úrimód fizette ki készpénzben az egészet, míg szomszédait, akik jó huszonöt évig fogják nyögni lakásrészletüket, érthető okokból majd megette a sárga irigység.

Egyszóval jól megy X-nek, ügyesen használja ki egy átmeneti korszak előnyeit, de ő maga is mondja, hogy lefutóban a konjunktúra, előfordulhat, hamarosan vége a vigadásnak. A vicc az, hogy a „rabszolga” minősítés tulajdonképpen helytálló, barátunk ugyanis a miénknél jóval élénkebb magyar munkaerőpiacon valóban a maga alacsony bérigényének köszönheti versenyképességét. Kőművesmunkát végez: „Amiért egy ottani 3400 forintot kérne, én megcsinálom ezernyolcért” – meséli. (Tessék elképzelni, micsoda „tisztességes” konkuren-

⁶ Ide iktatom be ezt a kényszerűségből publicisztikává alakult riportot. A riportalanyok ugyanis meg kívánták őrizni inkognitójukat.

⁷ A lej akkor beindult inflációja apokaliptikus méreteket ért el, egyes években 150–100–50%-ra rúgott, és végül, 2005-ben pénzreformhoz vezetett. Ami 1990-ben és '91-ben történt, jól jelzi, hogy a forint árfolyama 59 baniról 3 lej 40 banira ment fel.

ciát jelent a környező 3–4 államból beözönlő sok olcsójános a magyar proletárnak, mennyire rontják a piacot. Igaz viszont, hogy a második gazdaság és a feketemunka árnyéka mindennütt rávetül a piactudományra a Lajtán túli világban éppúgy, mint Amerikában.) Emberünk akár fele bérrel is beéri, a megkeresett garast pedig igyekszik fogához verni, és minden lehetséges eszközzel gyarapítani, majd következik a nagy hókuszpókusz, a káprázatos mutató, amellyel annak, amit a sportszerűtlen versengésben elveszített a vámon, a többszörösét nyeri vissza a réven.

Valutaüzérekedésnél jobb üzlet az öt évtized legkegyetlenebb nélkülözése árán megalkotott, fordított ígéret földjén, a hiánygazdaságban nem létezett – és ma sem létezik. Ne emeljünk túl magasra a tekintetünket, ne vegyük számkra a dollárt, a márkát, a schillinget és társaik nevét, érjük be a hirtelen nagyon előkelővé előlépett, máskor oly szerény, valami 59 banit kóstáló forinttal. Kelt ez már el a feketepiacon egy az egyhez alapon is, de hol van már a tavalyi hó? Azóta úgy kúszik felfele, mint akit húznak, hogy majd belerokkan a román lej, ez a szerencsétlen és fogatlan, szőre hullott leóka, a kivénhedt oroszlan. Emlékké szépül az „egy az egy ötvenhez”, talán igaz sem volt az „egy a kettőhöz” a mai kemény valósághoz képest, amit pillanatnyilag a „három negyven” jelent.

Visszatérve valutaüzérbe oltott proletárunkhoz, az általa két kézzel megkeresett értéket megsokszorozó feketepiaci mutató előtt létezik még egy akrobataszám, egy salto mortale, amit nem vethet el, különben mindenét elveszítené, és egyéb büntetéssel is sújtanak (drákói mód megszigorodott a jogszabály), nevezetesen a valutacsempészet. Hogy ennek hányféle trükkje van, arról esetleg egy más alkalommal. Virágzó gyakorlat, kiirthatatlan praktikák. A turista képében utazó csempész és a vámos ornatását öltő hivatalnok nemegyszer egy húron pendül.

De vajon muszáj rizikót vállalni, mindent egyetlen kockára téve föl? Azt mondják a bankban dolgozó ismerőseim, hogy NEM! Az emberek tudatlansága is hozzájárulhat ahhoz, hogy

ma boldog-boldogtalan a vámosok átejtésével kezdi a piaczgazdaság ábécéjével való ismerkedést. Senki sem csodálkozik azon, hogy a forintot az emberek nemigen juttatják át a határon pénzintézetek útján, pedig adott volna a lehetőség, hogy a külföldön megkeresett forintot márkára, dollárra stb. váltsák át, és átutalják valamelyik hazai banknak, majd itthon ugyanabban a pénznemben, konvertibilis valutában vegyék fel. Azt mondja, aki ért hozzá, és ismeri mind a lej, mind a forint dollárhoz viszonyított értékét: nem járna rosszul, aki ezt tenné. Amit tehát mondani akartunk: elkerülhető lenne a gyomoridegesség a román vámnál.

Utólagos megjegyzés. A lej hivatalos és szabadpiaci árfolyamának egységesítése nyilván új helyzetet teremt a fekete piacon. Tehát egy új fejezet következik. Hivatalos helyen is megérdeklődtük, hogy vendégmunkások hazaküldött dollárkeresete felvehető-e ugyancsak dollárban, és a következő választ kaptuk: természetesen, magánszemélyek továbbra is megtehetik, a kötelező beváltás egyelőre csak az állami vállalatokra vonatkozik, és ezt magáncégekre is ki fogják terjeszteni, de a turista, a vendégmunkás akkor is szabadon rendelkezhet valutájával.

1991 novemberében

Ahol a fél bér sem éhbér

Ezt az interjút a kontraszthatás kedvéért iktattuk be ide, hogy szemléltessük, mi mindent kell nélkülöznie annak, akit a törvénszegés útjára kényszerítenek.

Márton Domokost sokan ismerik a kőműves szakmában Sepsiszentgyörgyön, az új központi református templom építésénél művezetőként (hazai szóval mesterként) dolgozott, korábban évtizedekig hordta – Madách szavával – a követ az erősnek, a gúla, vagy inkább a Ceaușescu-korszak Bábelének felépítéséhez, és kitanult mindent, amit itteni körülmények közt ki lehetett, majd a kilencvenes évek elején neki is mehetnékje támadt. Miért is? A Székelyzsomborról elszármazott, Szentgyörgyön letelepedett Márton Domokos nyíltszívű és nyílt eszű ember, szívesen mesél. Története más szálon fut, mint azoké, akik saját kezdeményezésből ragadtak vándorbotot, őt munkaadói vitték először külföldre.

Munkahely és megélhetés

Mikor megnyílt a világ – bár számunkra nem tárult rögtön sarkig az ajtaja, egyelőre éppen hogy becsusszanhatnak a résen a szerencsések –, akkor ébredt rá Domokos barátunk sok társával egyetemben, hogy milyen nagyok is lehetnek az élet-színvonalbeli különbségek.

– Leálltak a nagy lakótelepi és ipari építkezések, szétszéledőben volt a hatalmas ármádia, mely azelőtt az építőtelepeken élt. Muszáj volt mennie?

– Nem volt muszáj, a munkahelyem megvolt – hiányzott viszont a megélhetés. Előbb 1990-ben Magyarországra vitt ki a megyei építővállalati tröszt (a túlélő szocialista vállalat kereskedelmi társasággá alakult állami utóda), egy budapesti céggel társulva, ott dolgoztunk három hónapig. Vagy harmincöten mentünk ki, havi húszezer forintért. Itthon tíz-

ezer lej körül volt akkor a fizetésünk. Persze, sokat is költöttünk, de nem szökdöshettünk a húszezerből sem. Akkor aztán négyen elvállaltunk egy feketemunkát Szentendrén, és négy nap alatt többet kerestünk, mint három hónap alatt a hivatalos munkahelyünkön.

– *Szóval nem az volt az igazi. Ha lúd, legyen kövér: kiszemelte magának Németországot...*

– Egy tasnádi cég toborzott munkásokat Németországba, egyik ismerősömtől megtudtam, és jelentkeztem.⁸ 1991-ben. Egy Kaiser Jóska nevű tasnádi sváb ember testvére, építész-mérnök, aki még a nyolcvanas években vándorolt ki, céget alapított vendégmunkások kiközvetítésére, ő volt a „rabszolga-kereskedő”, kapott valami százalékot, de a német cégnek is megérte. Miért? Mindjárt elmondom. Fizetett a német cég mondjuk 3000 márkát értünk, abból a közvetítő megkapta a magáét. A vendégmelósoknak azonban a bérük 1800 márka körül volt, és nem négy-ötezer körül, mint a német munkásoknak. Dolgoztunk odavalósiakkal is együtt, és a művezető az ötezret simán megkapta.

Márton Domokos nem panaszkodik, számára végül pozitív mérleggel zárult a kiruccanás. A többieknel kissé előnyösebb helyzetbe került, mivel menet közben kiderült, több mindenhez ért, mint az egyszerű kőművesek.

– Egy alkalommal, 170 kilométerre volt a telep a lakhelyüinktől, szombaton azt mondta a tulaj, ne menjünk egy fél napért olyan messzire, inkább csatlakozzunk Güntherhez vagy Erwinhez, a német művezetőihez. Ott tudták meg, hogy

⁸ A német hatóságok 1974-től kezdve máig tartóan arra törekednek, hogy a vendégmunkások lehetőleg időszakosan tartózkodjanak csak az országban, hogy elejét vegyék a végleges letelepedésnek. A korábbi évtizedek konjunktúrája alatt beköltözöttek jó része ugyanis, az elvárások ellenére, se be nem olvadt, se haza nem tért, mi több, a törökök, és mások is, élve a polgári demokrácia lehetőségeivel, hozzáláttak saját kistársadalmuk kiépítéséhez, ami nem ment etnikai és civilizációs konfliktusok nélkül.

én érték a darukezeléshez. A fél kémény fel volt rakva, én a téglát szépen felemeltem, ügyeltem, ne lengjen ki, és ne üsse le a kéményt. Távirányítós daru volt. Egy másik alkalommal boltívet kellett önteni, szóltak, hívjunk „Zimmermant”, ácsot másnapra, de én vállaltam, hogy megcsinálom. Lerajzoltam a deszkára a boltívet, megmutattam a tulajnak. Azelőtt vasgerendát kötöztem, mert arra volt szükség. Azt kérdi tőlem Böck, a tulaj: „Hát te mi vagy? Eisenmeister (vasbetonszerező)? Darus? Zimmerman (ács)?” Mondom: „Alles!” (Valamennyi!) Csodálkozott, meghívott egy sörre, és barátok lettünk.

Attól kezdve Márton Domokos művezetőként is dolgozott, valamivel magasabb bérért, persze öt-hat emberrel, mert kisebbek voltak a csoportok, mint nálunk. Ennek oka a cég nagyságában, a felvállalt feladatokban, de jobbra az alkalmazott technológiában keresendő, mondja.

Ott a milliméter az milliméter!

A német technológia sok újdonságot kínált még a legtapasztaltabb hazaiaknak is.

– Első évben vagy harmincöten mentünk ki, ott találtunk tízet, akik korábban kinn dolgoztak már. Felosztották az embereket, hogy minden csoportba kerüljön egy, aki a technológiát ismerte. A zsaluzást, ahogy itt mondják, a kofrázsot, már itthon megtanultam, de ott másképp csinálják. Itt szegeltük. Ott készen kaptuk, és illesztettük össze. A tervező már úgy készíti a rajzot, hogy ha, mondjuk, egy 36-os és 84-es pannót, zsalut összerakok, kijöjjön a kért falszakasz. Ki kellett számolnod, milyeneket raksz egymás mellé, hogy üsse. Vagy a főnök a számítógépen megtervezte, hogy mennyi. Ott a milliméter az milliméter! Vasrámára szerelt kész zsaluk, amiket ékekkel összeszorítasz és rögzíted. Ott egy húsz per húszas épület pincéjének a zsaluzatát négy ember egy nap alatt összeállítja. Itthon hét-nyolc ember deszkából vagy pannóból egy hétig dolgozott volna rajta. Ott ráadásul vibrátorral megdolgozzák a betont, olyan simára jön ki a falfelület, hogy azt vakolni sem kell. Minálunk persze a gyenge deszka a vibrátort nem bírja

meg. Másik különbség: a pincébe egy bizonyos szintig vízálló betont öntöttünk, azon felül rendes betont. S akkor azt tömörítettük. Ha nagyobb épület volt, a felét kiöntötted, és fogtad meg az összerakott zsaluzatot daruval, fordítottad át a másik felére, hogy azt is kiönthesd. Olyan jó minőségű kavicsuk vagy homokjuk nincs, mint nálunk, mégsem tesznek annyi vasat bele, mint mi. Ráadásul alapot sem öntenek a háznak, hanem egy betonlapot csinálnak. Beássák az épületet, és oda öntenek egy 25-ös, vagy nagyobb épület esetében egy 30-as betonlapot, kétszeres vasalással. Arra építkeznek. És igazuk van, mert ha az mozog, egyben mozog. A lapból körös-körül kihagynak két rend vasbeton hálót, onnan kezdődik a *fel*. De az alapba még egy gumiszőnyeget is beleöntenek – szintén a talajvíz miatt. Persze, a betont nem talicskázzák, mint nálunk, hanem betonpumpával nyomják be a keverőkocsiról. Csak intesz, és a pumpás annyit enged, amennyit kérsz: egy köbmétert vagy húszat. Távirányítója van annak is. Ötven köbméteres keverőkocsi is létezik.

Ott túlóra nincs

– A Böck cégnek, ahol dolgoztunk, három német csoportja volt, és ahhoz hozott még embereket külföldről. Több munkát vállalt, így például egy óvodát a szülőfalujában. Mi Bucklóban laktunk, Münchentől 70 kilométerre. A nagy Böck testvére, Roland korábban NATO-katona volt, hazakerült, és egy tanácsadó céget alapított, de az nem ment, és akkor elhatározta, hogy építkezni kezd. Egy bucklóí telkére két kilenc-kilenc lakásos házat húztunk fel neki. Mi aztán ott laktunk. Én előbb három hetet Münchentől kilenc kilométerre a Böckék szülőfalujában húztam le, akkor kért tőle Kaiser Jóska egy munkavezetőt. A kollégák engem ajánlottak. Vannak öregebb mesterek is, mint én – válaszoltam. Nem akartam tölakodni, mert ők szerveztek be engem a bandába. Na de aztán mégis elvállaltam. „Reggel ülsz be a Ford mikrobuszba négy emberrel, s mentek Bucklóba!” – mondta Böck. Münchenen keresztül én vezettem, még a tenyerem is megizzadt abban

a forgalomban. Akkor ültem először abban a kocsiban. Beérünk az alagútba, mindenkinek ég a lámpája, csak az enyém nem. Nyomogatom a gombokat, beindul az ablaktörő, minden, csak a lámpa nem. Na, aztán félrehúztam egy parkolóba, hogy kitanulmányozzam a kapcsolókat. Roland akkor hotelben kapott csak helyet, ott laktunk. Aztán Bucklótól négy kilométerre, Holtzhausenben, egy családi házba szállásolt el, a négy szobát úgy osztottuk el, hogy egyik legyen a tévészo-
ba, a másik háromban ketten-ketten aludtunk. Edény, mosógép, zuhanyozó, minden rendelkezésünkre állt. Egy brassói kollégámmal elmosogattunk, kitakarítottunk, és azt mondtuk: ezentúl mindenki válogassa szét, amire szüksége van, mert maga után mosogat. *Tömegszállítás? Sehol – soha.*

– *Talán még tévét nézni is volt idejük?*

– Hétre mentünk dolgozni, és fél ötig volt a program. *Ebéd-szünet?* Nem, tízórai szünet volt csak, az is egy fél óra. Ott ünnepnap nem szabad dolgozni. Ha pirossal van írva a naptárban, jön a rendőrség, és kerget el a munkahelyről. De annyi ünnepük van, mint a románoknak! Egyszer Mindszentekkor egész Győrig kirándultunk. Egy másik alkalommal mondom: „te, más százezret fizet, hogy kirándulhasson az Alpokba, adjunk össze öt-öt márkát, s menjünk”. Mi a kocsit szabadon használhattuk, volt egy táblázatunk, kitöltve a nevünkkel. Mentem át Ausztriába, a határőr szalutált, én válaszoltam. A zöld (román) útleveleket nem lobogtattam, mert ha meglátták, mindjárt megállítottak: „húzzatok félre!” – és kezdték az igazoltatást. Ezért csak ha kérték, akkor szedtem elő.

– *Szabadidejük volt. Nem is túlóráztak?*

– Ott túlóra nincs. Megadják, hogy egy épületet mondjuk 3000 óra alatt kell felhúzni és befejezni. Ha te azt 2500 óra alatt végzed el, akkor is megkapod a 3000 óráért járó pénzt. Ha viszont 3500 órát pizsmogsz rajta, akkor sem jár neked több, mint a kialkudott ár. A béreink ennek megfelelően alakultak. Én 1800 márkával kezdtem, 2000-rel folytattam, s mikor művezetőként Bucklóba küldtek, akkor megkaptam a 2200-at is,

ami néha 2500-ra is felment. Az még mindig csak a fele a német mesterek keresetének.

Sörrel-borral folyó Németország

Mint mindenki, dolgozni és pénzt keresni mentek ki embereink Németországba. Hogyan gazdálkodtak?

– *Egy-egy sört csak megengedtek maguknak...*

– Első évben vigyázni kellett. Mikor kezdtem számíttatni, hogy egy kenyér két márkába kerül, azt mondták a régebbiek, ne tegyem, mert éhen halok. Húsvétban mentem ki, augusztusban pár hétre hazaengedtek, és hoztam hatezer márkát. Mondtam a feleségemnek: a kocsit kicserélem. Erre ő azt tanácsolta, vigyem a pénzt vissza. Ha én decemberig nem keresek annyit, hogy kocsit vehessek, akkor lemondok róla – válaszoltam. De nekem decemberig már megvolt a Volkswagen kombim. Hétéves kocsi, jó állapotban. Második évben már jól éltem. Miután megvettem a kocsit. Egy láda sör tíz márkába került, nekünk az órabérünk volt annyi. Ott én vizet nem ittam. Három-négy márka egy kiló hús. Megfigyeltem, ugyanazt a combot első nap hat, második nap négy, harmadik nap három és fél márkáért árulják. (A hentes, látva, hogy mindig a legolcsóbbat veszem, megkérdezte: hány kutyám van?) De hűtőben tartják, nem romlik meg. Mi is szereztünk fagyasztóládát. Az útszélre kipakolják, mikor lomtalanítási nap van. Onnan bármit össze lehet szedni. Bútort olyant, hogy én a magamét bármikor kicserélném vele. Csak jön a gép, és a sok drága bútort, háztartási gépet, kacatot, mindent törli össze, és őröli be. Olyan bicikliket, hogy az embernek fáj a lelke! Persze mindent külön-külön, mert ott a szemetet is szétválogatztatják a lakossággal, külön a papírt, az üveget, a fémet, a műanyagot, mert különben a szemetesek el sem viszik a ház elől. Haza? Egy brassói kollégám olyan hűtőszekrényt hozott magának, hogy csak!

– *Szórakozás? Feketézés? Nők?*

– Voltak legényemberek, akik eljártak a puffba, úgy hívják a nyilvános házat, ötven márkába került. Igaz, hogy csak

egy-egy nejlonzacskóval jöttek haza, mikor lejárt a meló. Bucklóban megkért egyszer a gazda, szigeteljük le a tetőzetet, üvegvattával, gipszkartonnal. Ad órájára tizenöt márkát, és vacsorát és sört. Akinek volt már pénze, nem akart maradni, én vállaltam. Dolgoztam nyolcig, megvolt a jó vacsorám, söröm. Ott úgy áll a sör, ha megittál egy ládával, ő megy, és hoz még kettőt, ha kell. Egyszer beültünk egy vendéglőbe, 25 márkába kerül egy kadarka. Na, András, mondom a kollégának, ezzel vehettünk volna az üzletben tíz litert is. Ugyanazt – tízszer olcsóbban. Első évben 300 márkánál többet nem költöttem havonta, miután a kocsi megvolt, felment a számlám 500 márkára. A többi félretettem és hazahoztam. De a lényeg mi: nekünk is volt itthon négy-ötezer lejes fizetésünk Ceaușescu alatt, de olyan sohase volt, és most sincs nálunk, hogy egy kiló cukor 1 lej 30 bani legyen, és két lejért sem vettél egy liter bort soha. Francia bort kartonban, aminek másfél márkába kerül literje! Ott nem drágaság, hanem olcsóság van. Egy órabéremből meg tudtam vásárolni három kiló húst.

Kilenc év telt el azóta. Most vettük ki és költöttük el az utolsó márkákat. Ha volt is közben keresetem, szinte kilenc évig éltünk abból, amit félretettem.

2001 novemberében

Miért olyan sok a kínai Pesten?

Térjünk vissza az ide-oda hányódó kisegzisztenciákhoz.

Aki fél évtizednél hosszabb ideje Magyarországon él, mi több, magyar állampolgárságú férje és gyereke van, az már csak kényszerűségből őrzi román okmányait, és csak balsorsával magyarázhatja, hogy még nem sikerült ott meghonosodnia. Ennek a felsőháromszéki asszonykának az első hallásra hihetetlen balsorsáért a bürokratikus ügyintézés lelketlensége, és mint utóbb kiderült, az idevágó törvényparagrafus hiánya tehető felelőssé.

A „szerencsés”

Bár egyetlen gyermeke szüleinek, 1990 után nem sokat teketóriázott, fogta magát, és varrónői képzettséggel kiutazott a szomszéd országba szerencsét próbálni. Tulajdonképpen messze többet ért el, mint mások, mindjárt az elején férjhez mehetett, székely származású férje a kimondottan rendezett helyzetű kiváltságosok közé tartozik: az akadályok leküzdése után az állampolgárságot is elnyerte. Itt szólt közbe a „balsors”. Amikor az asszony állampolgárságért folyamodott, azt a választ kapta, hogy férje negyvenezer forintos bére nem elégséges ahhoz, hogy kettejüket eltartsa, ezért neki nem adhatják meg.⁹ Ez az örült hivatali logika égbe kiált, de a történetnek itt még nincs vége. Teherbe esett, és nagy hassal megkérdezte, milyen állampolgár lesz a csöppség. Első válaszként odavágták: amilyen az anyja! Erre kétségbeesett: hát ő miért kínlódik akkor itt? Utóbb megnyugtatták, a gyermek nem „román”, hanem „magyar” lesz. Azóta a család kétféle útlevéllel utazgat. Azt remélte, a

⁹ Húsz évet kellett várni, hogy megváltoztassák az állampolgárság felvételét kimondottan akadályozó szabályozást.

gyerek születése legalább a „pecsételtetés”¹⁰ kényszere alól felmenti, de nem ez történt. Miként korábban, most is kénytelen háromhavonta leutazni Aradra, ott bélyegzővel hitelesítik a román határőrök, hogy belépett Romániába, és fordul is vissza. A pecsételtetés egész iparággá fejlődött, a Népstádionnál reggelenként buszok várják azokat, akik e formális aktus nélkül hatóságilag büntethető páriák lennének a Duna-parton vagy a Magyar Alföldön.

Riportalanyunk korábban autóstoppal utazott a határra és vissza, amíg egy alkalommal szinte rá nem fázott. Egy idegen turista vette fel, aki az út fele táján hirtelen behúzott egy erdőbe azzal, hogy fáradt és pihenni akar. Csakhogy erre ő rögtön rászólt, hogy azonnal tegye ki, nem akar tovább vele menni. Fogta a csomagját, és begyalogolt a közeli városba, ott egy taxissal az állomásra vitette magát. De hétféle volt, másnap

¹⁰ A ún. schengeni egyezmény értelmében – az utazást megkönnyítendő – a turista vízumot rögtön eltörölték, de a munkavállalási vízumot nem, mi több, ahhoz úgynevezett tartózkodási engedélyt is kellett kérni. Mivel az eljárás hosszadalmas volt, és az engedélyt csak korlátozott számban adták ki, az illegális munkavállalók turista útlevéllel utaztak ki, mely előbb egy, később három hónapos ideiglenes kint időzést tett lehetővé egy hathónapos időszakon belül. A határátlépést az útlevélbe beütött, dátumot tartalmazó pecsét igazolta. A tartózkodási engedéllyel nem rendelkezők úgy játszották ki a megszorítást, hogy közvetlenül az egy vagy három hónapos határidő lejárta előtt leutaztak a határra, átmentek Romániába, majd azonnal vissza is tértek, így újabb határőri pecsétet kaptak, amely további egy vagy három hónapra szavatolta a kint tartózkodást, anélkül, hogy az idegenrendészeti törvény és az egyezmény előírásait megszegték volna. Munkavállalásra ez a pecsét természetesen nem jogosított fel. Akit a hatóságok szabályszegésen értek, azt gyorsított eljárással kitoloncolhatták a kiadatási egyezményeknek megfelelően, és öt-tíz évre is kitilthatták az illető államból. A román hatóságok, polgáraik kedvében járva, sokáig szemet hunytak a törvényszegés felett, de 2005-ben például 4500 útlevelet koboztak el a határidőn túl hazaérkezőktől – tájékoztatott a Mediafax hírügynökség Bukarestből. (2005. augusztus 16.)

reggelig kellett ott időznie. Mivel a várótermet bezárták, egy diszkóban húzta meg magát. „Ott még mások is ültek csukott szemmel. Jó, hogy fel nem kért valaki táncolni, biztos, azt hiték, narkós vagyok, nem bántottak.”

Az eltűnt munkahely nyomában

A stoppolással így hát felhagyott, a munkahelykereséssel viszont nem tudott. Az állandó munkahely kilenc év után is délibábos álom számára. Ez is egy külön történet.

Mivel nem tudott elhelyezkedni a szakmájában, beállt egy kisvendéglőshöz konyhalánynak. A főzéshez nem értett, de a tulaj egy hétig mellette dolgozott, így beletanult a hidegkonyhai ételek elkészítésébe. Egy év után azonban a vendéglő befuccsolt, és a tulajdonos áttette a presszójába, mert az is volt neki. De a székely akcentus nagyon érződött a beszédén, s hogy ne derüljön ki a származása – a fekete-munka különleges örömei! –, nem volt szabad megszólalnia, így kezdetben csak mutogatott. (Mára tökéletes pestiességgel beszél, úgy mondja, hogy „a Pista, a Jenő”, kiejtésében sincs semmi háromszékie.) Nagyon meg voltak elégedve vele, kitanulta a törzsvendégek szokásait, ha meglátta őket az üvegajtón át, már töltötte is a kávé, a sört, mellé az unikumot. Jó fél év után a tulajdonos mégis azt mondta, hogy nem meri alkalmazni, mert jönnek a gazdasági ellenőrök, és kitette.

Akkor elment bejárónőnek és takarítónőnek, de azt nem szerette. „Nem értem, hogy lehet az, hogy valaki hétfőtől péntekig gyűjti a mosatlan edényeket, hogy majd jön az aszszony és elmosogat. Egy fél órámba telt, amíg a zsíros lábasok közt a poharakat megtaláltam, hogy a mosogatást azokkal kezdhessem.” A porszívózás is úgy folyt, hogy utána a háziasszony kihúzta a fiókokat, és megnézte, maradt-e por mögöttük. Ezt hamar abbahagyta, került egy bácsi, akit gondozni kellett. Naponta háromszor járt el hozzá, etetni, ágytálazni kellett a magatehetetlen, idős embert. Kulcsa volt a lakáshoz, jött és ment. Egy reggel azonban holtan talál-

ta gondozottját. Ismét takarítani járt, legutóbb pedig megint konyhára került, szakácsnőnek.

A helyzetek ismétlődnek, de variálódnak is: itt is megígérték neki, hogy idővel munkavállalási engedélyt szereznek számára, de a tulajdonosnak inkább megéri, hogy feketén dolgoztassa, úgyhogy az adott szavukat itt sem tartották meg. Egy ellenőrzés alkalmával elkapták a munkaügyisek. Neki azt kellett volna mondania, amire kioktatták, tudniillik hogy egy hete vették fel. Ő azonban, mint aki kiutat keres a labirintusból, és átlát alkalmazói számításán, őszintén feltárta helyzetét a tisztviselőnő előtt, elmondta neki: magyar állampolgár a férje és a gyereke, mégsem boldogul, márpedig dolgoznia muszáj, albérletben laknak stb. Erre az asszony megsajnálta, és azt tanácsolta neki, keressen egy korrupt rendőrt, adjon neki ötvenezret, és az majd elintézi a honosítást. Mire ő azt kérdezte: „Hát ezért van ennyi kínai Pesten?” „Igen, csak számukra magasabb a taksa!...” Arról a helyről persze kicsöppent, most egy idős házaspárt gondoznak, ő és a család hátul laknak az udvaron egy kisebb házban, bért fizetnek, de kevesebbet, a gondozás fejében. A baj az, hogy bármikor meghalhat az öregek egyike, és akkor az örökösök osztzkodás végett biztosan pénzzé teszik az ingatlant, és nekik útilaput kötnek a talpukra.

*

Az asszonyka történetében a kilátástalanság a leginkább szívszorító.¹¹ Abból, amit mesél, ahogy előadja, az derül ki, hogy megoldás nincs, legalábbis ő nem látja. A hátrány, amivel indult, úgy tűnik, behozhatatlan. Pillanatnyi reményük egy szolgálati lakás, amivel a férjet kecsegtették munkahelyén. Emiatt ott, a fogvatartási intézményben, ahol dolgozik, a leg-

¹¹ A kérdést végül a könnyített honosításról szóló törvényjavaslattal oldotta meg 2010-ben a Magyar Országgyűlés (lásd az 1993-beli LV. törvény módosítását).

nehezebb, legveszélyesebb feladatokat is elvállalja. És közben mondogatja: neki itthon kétszobás lakása volt, amit eladtak, és amiből *ott* egy zugra sem futotta, ahol meghúzhatnák magukat.

2001 januárjában

Sorsunk: a piac

Variáció a női sorsra és kiszolgáltatottságra – de a talpraesettségre is

Körforgás

I. Júlia megszokott életet élt huszonöt éves koráig, a szabásvarrás mesterségét tanulta ki Sepsiszentgyörgy kisipari szövetkezetének¹² iskolájában, nyolc éven át annak műhelyében dolgozott, mint mindenki, akiket erre a pályára állított a sors. Kisváros és kisipar: az egymásrautaltság, a biztonság és az eseménytelenség világa volt ez. A szépecske és jóra való kislány hamar férjhez ment, méghozzá előnyösen, egy csupa jószándék fiúhoz. Júlia talpraesettsége a közös háztartás vezetésében, de főleg a beosztó pénzkezelésben, magyarul a takarékoskodásban mutatkozott meg. A '89 előtti világ a maga bornírt kiszámíthatóságában és szűkösségében nem is buzdíthatott másra. Ha egyéb vágyak is mozogtak benne, ezek nem vezettek komolyabb konfliktushoz, a hagyományos viselkedés köréből nem lépett ki, minden a legnagyobb rendben látszott folyni.

A '89-es társadalmi felfordulás azonban felpetzdítette cselekvőkedvét és tettvágyát. Mikor a kisipari ruhagyár ráfizetessé vált, és hirtelen befuccsolt – jaj, az a sok turkáló és a nyugati uraságoktól levetett, szemrevaló és olcsó holmi, amely elárasztotta az országot! –, pincérnek és szakácsnak képezte át magát államköltségen (a megyei munkaügy tanfolyamokat indított), és hamarosan a legjobb vendéglőben szolgált fel. Egy idő után rájött, hogy nem mindenütt

¹² 1970-ig, az erőltetett iparosítás kezdetéig, vagyis legalább másfél évszázadon át mind Sepsiszentgyörgy, mind Kézdivásárhely kisiparos központok voltak. A nagyipar hiányzott, pár élelmiszeripari vállalat létezett csupán, valamint a dohány- és a szövőgyár. 1950 után persze szövetkezetekbe kényszerítették a magánkisiparosokat.

egyforma a kereset, a főnökök szokásai is eltérőek, a velük kötött pincéri különalku is hátrányosnak nevezhető ahhoz képest, hogy egy másik mit enged meg, és mit nyújt. Pincérnőként megtanulta „eladni” és feltalálni magát a váratlan helyzetekben is, és megtanulta a kilencvenes évek elején még jól fizető törzsközönségéből kiválasztani azokat, akik a nagy borraivalókat osztották. Ezek a vendégek honorálták, hogy a pincér számon tartja szokásaikat, kedvenc ételüket-italukat, és megadja nekik a megkívánt figyelmet. Saját vendégköre alakult ki. Volt köztük újmágnás, rendőr, útlevel-hivatali főmufti, és lassacskán bármilyen hivatali ügye akadt, mindenütt megvolt a maga embere, akihez soron kívül folyamodhatott.

Ennek a soronkívüliségnek például akkor vette hasznát, amikor a második szakmája is beadta a kulcsot, egyre kisebbek lettek a bérek, és a munkahelyeket is hiába váltogatta az ember, nem lehetett kifogni az egyre bénítóbb szűkösségen. Férje, az építőmunkás hasonlóképpen egyre lennebb csúszott a lejtőn. Így amikor már a gyerekek ellátását sem tudták megoldani, neki is annyira elege lett a nincsből, hogy szorongva bár, de rábólintott felesége merész tervére, hogy asszonyi léte-re, előre megy, és szerencsét próbál a határon túl.

Ide la, Magyarországra!

Kapcsolatok hiányában először a minden lehetőségek színhelyének képzelt budapesti agglomerációban kísérletezett, remélve, hogy ott majd csak akad számára is valami pénzforrás.

Amikor '97 nyarán, egy átutazott éjszaka után nagy fáradtan leszállt az autóbusról a népligeti távolsági buszállomáson, nem kizárólag csak önmagára számíthatott. A testvére családotul kint él, majdnem gyökeret is eresztett már, amivel nem sok kitelepült dicsekedhet, a családnak állandó lakása van a főváros peremközségében. A testvérével indult el állás-kereső körútjára, sokféle szakmája közül szakácstudományára haraptak rá első alkalmazói – de munkaszerződést senki nem

akart kötni vele. Máig is feketemunkás forintvadásza a nagy magyar prérinek.

Az új világban újra kellett születnie. Előbb egy falusi vendéglősnek főzött, a félretett pénzt pedig postázta férjének és gyerekeinek, így azok itthon meg tudtak élni belőle. A szakácsnői munka kimerítő és hálátlan, a fizetés fix, de az első hónapok után nagyobb bért sikerült kialkudnia gazdájával. Egy rendőrrazzia azonban véget vetett a vidéki „karriernek”, a kis motel erdélyi segédszemélyzetének egy egész éjszaka a bokor alatt kellett meglapulnia, miután sikerrel kerekelt oldottak az ellenőrök elől, és a kerítést átugorván megúszták az igazoltatást és a hazaszuppolást.

Rájött: ha nem akarja, hogy minden munkaadója kihasználja, nagyobb dzsungelt kell keresnie, ahol az élet sűrűjében elrejtetheti a maga kis „születési hibáját”, azt, hogy nem magyar állampolgár. Így állapotodott meg a pesti Garai piacon, a Keleti pályaudvar tözsomszéd-ságában, ahol sok erdélyi kezdi a „kinti” pályafutását.

Falazni az arabnak

– Előbb a nővérem egy ismerőse vett fel havi 60 ezerért egy pokoli kemény helyre. Kolbászsütödéje volt a bácsinak, másfél négyzetméteres bódéba belezsúfolva minden, ami ahhoz kell. Ott kellett sütni száz- meg ezerszám hajnaltól estig a kolbászt, kis mustáros tányérkákon egy szelet kenyérrel kiadni a vendégnek, aki ott általában két falással le is nyelte. Igazán jól a sörcsapos keresett a közelben, a kolbász után ugye le kellett öblíteni a torkot. A bácsi velem elégedett volt, én vele kevésbé, nem akarta az istennek se megemelni a bérem, pedig a havi bevételből megtehetette volna. Hamar rájöttem, hogy a piacon hemzsegő sokféle ember közt az arabok fizetnek a legjobban. Az én arabomnak pizza-sütödéje volt, a friss sajtos vagy húsos pizzát valósággal kapkodták a vevők. A mi bódénkban kettőnek volt hely, én sütöttem, mellettem a leány árulta, és a pénzt vette át. Bizony, megizzadtunk nemegyszer abban a hajtásban. Az arabom kilencvenezret adott egy hónap után. Munkaszer-

ződés? Ugyan kérem, kinek van szerződése a Garai piacon? Nem is kéri az ember, mindjárt bércsökkentéssel riogatják. A kockázatot pedig vállalni kell. Miben áll a kockázat? Hát amikor razzia van, én fél perc alatt átalakulok vevővé. Szatyorral járom a standokat, asztalokat, és nézegetem az árut. Kilépek a kötényből – és volt pizzasütő, nincs pizzasütő! Hiába állja el a rendőrség a kijáratot, hiába járják végig az összes bódét az ellenőrök, ott mindent rendben találnak. Minálunk a kislánynak vannak papírjai, és törvényesen is alkalmazottja az arabnak, nem köthetnek belé. Legfeljebb a rendőr árulhatja el, hogy mi a helyzet, aki ott teljesít szolgálatot – de annak nem éri meg: sok ingyenpizzától, potyázástól esne el, ha megtenné. *Kinek?* Jaj, nem neki adjuk ki, van annak felesége, aki a szajrét begyűjti. Olyankor az is épp „bevásárol” a piacon.

Lassanként rájött azonban, hogy az arabnak azért van szüksége a sütödére, hogy az illegális valutaváltó üzelmait leplezze vele, hogy hivatkozhasson a hasznos szolgáltatásra, ha a rendőrség firtatni kezdi, mit is keres a sokadalomban. És bár felismerte, a Garai piacon úgyszólván nem lehet lebukni, a megállapodottabb élet iránti vágya új elhatározást érlelt ki benne.

Vele vagy nélküle

A kilencvenezer forintos jövedelem¹³ ugyanis úgy oszlott meg, hogy egy másik erdélyi lánnyal közösen béreltek egy lakótelepi panellakást fejenként 25 ezerért, saját magára még egy ennyit elköltött, ami megmaradt, csak azt tehette félre, illetve küldhette haza. Ha szigorúan csak az anyagiakat számítjuk, a család számára nagyon előnytelen volt az, hogy a férj otthon lakott: a sepsiszentgyörgyi lakást fenn kellett tartani, és a férfi a kinti átlagkeresetnek Romániában alig a negyedét kereste meg. Ezért amikor a kivándorlás szándéka felébredt Júliában, megpróbálta a férjét is kicsábítani. A férfinak kőmű-

¹³ Összehasonlításképpen: 2001-ben 40 ezer forintra emelték a minimálbért Magyarországon.

vesmunkát keresett, ám fél év múlva kiderült, a férj nehéznek találja a kinti melót, és barátságtalannak a környezetet, haza is jött, amikor ráébredt, az asszony mindenképpen ki akar telepedni. A feleség ezt helyben topogásnál egyébnek nem tudja nevezni, „az pedig bűn a mai világban”. A házasságok között szakítással fenyegető játszma kezdődött. Az asszony megbeszélte a kint élő testvérével, hogy a két gyerek lakhelyileg bejelentkezzen nála, és ez feljogosította őket arra, hogy magyar iskolába járjanak. Ha a gyerek után a férj újból kimegy, akkor helyreállhat az évek óta szétszakadt család egysége, ha nem – nos, erre nem tudnak még válaszolni a felek. A riporter érezhette, az asszony vállalkozó kedve nem csupán az országhatárokat nőtte ki, de elszántsága is megingathatatlan: a kinti boldogulás tervéről lemondani nem tud és nem akar. Különösen, hogy havi hatvanezerért munkakönyves¹⁴ állást kínál neki egy új ismerős egy komoly vendéglőben, olcsó szállási lehetőséggel. Az itthoni lakást pedig dollárért lehetne kiadni, sokan teszik – állítja.

Felismeri-e a férj, hogy ha nem követi asszonyát, magára marad? Az érzelmek változékonyságáról nem faggattam eddig ezt a még igencsak fiatal asszonyt, aki rájött, több lehetőség rejlik az életében, mint korábban gondolta. Mihelyst mégis megtettem, elhallgatott. Idegen előtt még tabu ez a téma, a történet itt hát nyitva marad.

2001 szeptemberében

¹⁴ Az európai munkaügyi nyilvántartás egységes rendszerébe való betagozódás előtt úgynevezett munkakönyves rendszer állt fenn. Romániában ez 2011. január 1-ig tartott.

A feketemunka dzsungelében

Budapesti beszélgetés a munkaügyi felügyelővel

A jogi és hivatali lazaság és engedékenység éveit után hatósági felmérések készültek a kérdés aggasztó vonatkozásairól. A munkaügyi felügyelet összegezte, amit tapasztalt, hogy munkajogilag szabályozni lehessen a vándormunkát, és mederben lehessen tartani a jelenséget, legalább közbiztonságilag.

Riasztó füttyszó

Aktatáskás idegen fordul be az építőtelepre, hirtelen éles füttyszó vegyül a gépek zúgásába, és megkezdődik az általános menekülés. Ugranak le az állványról a feketén dolgoztató kőművesek, ácsok, fut mindenki, hogy egérutat nyerjen. A kijáratot elálló rendőrök kapása szerény: mindössze egy idősebb embernek nem akaródzott az ablakon keresztül kiugorva kereket oldani...

Ugyanez a vérfagyasztó jelenet Budapest belvárosában. A palánkon átmászott ács szekercével a kezében rohan az Andrássy úton, utána a rendőr gumibottal. A felügyelő közben azért imádkozik, nehogy közlekedési baleset is történjen.

Magyarország a nyolcvanas években vált befogadóvá, kezdett munkalehetőséget adni idegeneknek is, akkor értékelődött fel a keletebbre (északabbra, délebbre) fekvő országokhoz képest a legdinamikusabban fejlődő közép-európai államként. A tízezerszámra beözönlő munkát keresők azonban jogilag szabálytalan helyzetbe kerültek, illetve munkaadók legtöbbször visszaéltek a kiszolgáltatottságukkal. Nos, a *munkaügyi felügyelő*, aki a rendszerváltás óta eltelt tíz év alatt a kérdéskör egész spektrumát megismerhette, a paragrafus felől közelít a kérdéshez és a vendégmunkások megnőtt táborához.

A tilosban

– Nem titok, hogy a kikerkeztetett székelkek jó része feketén dolgozik.

– Miért feketén? Ennek fő okát abban látom – kezdi *Papp István*, az Országos Munkaügyi Központ igazgatóhelyettese, aki kilenc éve foglalkozik a kérdéssel –, hogy nem szervezetten kerülnek ki Erdélyből a munkavállalók, hanem ki-ki a maga baráti köréből származó ismeretei alapján, vagy csak úgy felül a vonatra, és nekivág a világnak. Aztán működik a fővárosban és minden nagyobb városban, ahol ipari beruházások folynak, egy kisebb-nagyobb emberpiac, ahol feltűnik időnként a „vállalkozó”, aki munkaerőt keres, és döntő mértékben feketén foglalkoztat mindenféle bejelentési, biztosítási, munkavédelmi, biztonsági előírás betartása nélkül. A szervezetlenség persze nem minden esetre jellemző, mert igenis működik otthon egy hálózat, amely beszervezi az embereket. Találkoztunk olyanokkal, akik rendelkeztek Magyarországon munkavállalási engedéllyel, vagy már be is vándoroltak, letelepedtek itt, és azzal foglalkoznak, hogy feltérképezik, hány kőművesre, ácsra, villanyszerelőre van szükség, és ezeket a szakmai igényeket megpróbálják kielégíteni, vagy személyesen vagy ismerőseik révén toboroznak otthonról megfelelő képesítésű személyt. A beutazó tehát tudja, kit kell keresni, kinél kell jelentkezni... utca, házszám...

Érzékeljük, hogy mekkora az emberek kiszolgáltatottsága. Odahaza bizonyára gazdasági válság van, nem jutnak munkához, a családot el kell tartani. Hogy kijusson, az költség – és innen indul el a kényszerpálya. Neki mindenáron munkához kell jutnia. Ha sokan keresik a munkát, olcsó lesz a munkaerő. Árletörő tényező, hogy ő feltételeket nem támaszthat, ezzel a munkaadó tisztában van. Lehet, 250 forintos órabérrel kezdik az alkudozást, de mivel a külföldi nem alkuképes, végül 150–180 vagy 200 forintban állapodnak meg.

– Mekkora a minimum órabér?

– A 2001. január 1-én bevezetett 40 ezer forintos minimálbér alapján 230 forint lenne. Na most, a kép meglehetősen vegyes. Gyakorlatilag van, aki a 250–300 forintot is megkapja,

mi több, engedély nélkül, de visszajár oda, mert elégedettek a munkájával. A külföldi munkaerőnek a sok negatívum mellett van pár sajátos, jellegzetes értéke is a magyar munkaerőpiacon. Ezek egyike, hogy mivel a vendégmunkás dolgozni kíván, lényegesen rugalmasabban viszonyul a munkaidő-változtatáshoz. Egy hazai munkavállaló a nyolc óra letelte után megy haza a családjához. Nem így a külföldi: nemegyszer még örül is, hogy ezáltal többet kereshet. Gond nélkül vállalja a tizenkét órát is. Neki pontosan az az érdeke, hogy minél jobban kihasználja az idejét.

– Jó, de kizsákmányolja magát.

– A legritkább esetben kap túlórapénzt, még ha engedéllyel dolgozik is. Még a többműszakos foglalkoztatást is anélkül kénytelen vállalni. Tudni kell, a munkaerő-piaci oldala a dolognak nagyon kemény. Magyarországon bizonyos szakmákban hiány van. Ha ez nem állna fön, ő hiába ácsorogna a Moszkva téren, vagy hiába szerveznék be, nem tudna elhelyezkedni. Magyarországon a rendszerváltáskor több tízezer építőipari munkás eltűnt: ki hazament a falujába, ki kiment Nyugatra. Az építőiparra mindig jellemző volt a feketemunka, például rengetegen építkeztek kalákában. Egy-két szakembert azért kellett hívni, de melléjük már odaállhatott a rokonság segédkezni. A külföldi munkaerő jó részét most is ilyen körülmények között foglalkoztatják, ők nem a nagyipari beruházásokon lelhetők fel. A családi ház és a nyaraló építésén sok külföldi dolgozik, sokszor nem is a vállalkozó, hanem maga az építtető fogadja fel őket. Szól neki valaki, aki látja, hogy építkezik: óránként 200-ért tudna hozni három embert. Az illető leül számolni: ha idejön három ember óránként 200-ért, akkor az 600 forint, a vállalkozó pedig 1000-et is elkér, és csak egy embert hoz. Rögtön dönt: jöjjenek! Megéri, még ha tiltott is.

Kitiltottak

– Nem éri viszont meg annak, aki rajtaveszt, és akit a hatóság kitilt. Hogyan is működik a szabályozás?

– A törvényhozó úgy gondolta, hogy az a külföldi végezhet munkát Magyarországon, aki úgy utazik be, hogy már van munkavállalási engedélye, megvan ennek révén a munkahelye, fölvette tehát a vízumot is, a magyarországi rendőrségen leadta dokumentumait, és megkapta a tartózkodási engedélyt is. A rendszer azonban gyakorlatilag másként működik. Beutazik a külföldi, és vagy talál olyan munkáltatót, aki beszerzi neki a munkavállalási engedélyt, és akkor legálisan fog itt tartózkodni – természetesen kockáztatva azt a néhány hetet, amíg az engedélyeket beszerzik számára –, vagy nem talál, és akkor kezdődnek a bajok. Az utóbbiak vannak többen. *Hányad része a vendégmunkásoknak?* Nehéz felbecsülni, annyit mondhatok, hogy nem csökken az engedély nélkül dolgozók aránya. A magyar hatóságok különben nem tartanak külföldi-ellenes razziákat. Ha bejelentik, vagy megtudjuk, hogy itt és itt nem dolgoztatnak legálisan, akkor kimegyünk, és megnézzük. Talaly Budapesten összesen 53 ezer munkavállalót ellenőriztünk, ebből csak kétezer volt külföldi, tehát csepp a tengerben, akikhez eljutunk, nos ezek háromnegyedének nem volt munkavállalási engedélye.

– *Ezek lennének az arányok?*

– Ennél rosszabbak. Nincs elegendő erőforrásunk, hogy a főváros területén állandóan ellenőrizzünk. Hellyel-közzel kiszámítható, mikor jön az ellenőr. A hivatal 8-tól 4-ig működik, sokszor tapasztaljuk, hogy ha azon túl vagy szombaton szállunk ki, lényegesen több illegális munkavállalót találunk. Csak a fővárosban több tízezer román vagy ukrán állampolgár dolgozik egy időszakban. Hányat tiltottak ki? Több ezret, kit fél évre, kit egy-két évre, attól függ, mennyire súlyos a vétéség. Ami ezzel egy töről fakad, egyértelműen elmondható: mi a magyar munkáltatót tesszük felelőssé az engedély nélküli foglalkoztatásért, ezért munkaügyi oldalról nincs is semmiféle szankció a külföldivel szemben. Őt kizárólag a rendőrhatalóság bünteti, utasítja ki, mivel az idegenrendészeti törvény szerint vízum nélkül csak turistaként szabad az országban tartózkodnia. A külföldi vízummal kapcsolatos előírás megsérté-

sét kéri számon. Aki tehát dolgozni akar, annak munkavállalói vízumot kell felvennie. Megjegyzem, van látogató, tanuló, betegséggel kapcsolatos, sőt, jövedelemszerző vízum is a turistavízum mellett, az utóbbi azok számára, akik itt betéti társaságot, céget alapítanak, és nem munkát vállalni jönnek.

Fantomcégek

– Itt érdemes megállni egy szóra. Sokszor úgy vezetik félre a külföldit, hogy alapíttatnak vele egy fantom betéti társaságot¹⁵, ami szinte fillérekből megoldható. Ezt meghitelezi a magyar stróman. Nevezzük így, hisz jámbor óhaj, hogy beutazik ide Erdélyből húsz ács, és mindjárt tud is munkát vállalni betéti társaságként. Mindig van egy kapcsolat, amely mozgatja őket. Az ács tehát ugyanolyan munkás, mint korábban, noha formailag betéti társasági vagy kft-tag, mert azt nem engedi meg a magyar fél, hogy ő ebből gazdasági hasznot húzzon. Csapdahelyzet, mivel a magyar szervező elhiteti vele, hogy társasági tagként nyugodtan tartózkodhat az országban. Igen ám, de aki fizikai munkát is kíván végezni, annak munkavállalási engedéllyel kell rendelkeznie. Azaz tulajdonosként is csak annak birtokában dolgozhat. Meglepően nagy számban vannak ilyenek. Miért? Mert a magyar vállalkozó ezáltal háttérben maradhat. Általában úgynevezett alvállalkozói szerződést köt cége nevében a betéti társasággal. Na most, ha bármilyen munkaügyi jogsértés történik, azért a külföldiek betéti társasága vonható csak felelősségre. „Nekem semmi közöm ahhoz – mondja a magyar mozgató –, van-e engedélyük,

¹⁵ A betéti társaság a gazdasági társaságokról szóló 2006. évi IV. törvény szerint a jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok egyik típusa. A létesítésére irányuló társasági szerződéssel a tagok arra vállalnak kötelezettséget, hogy üzletszerű közös gazdasági tevékenységet folytatnak, oly módon, hogy legalább 1 tag (beltag) felelőssége korlátlan és a többi beltaggal egyetemleges, míg legalább egy másik tag (kültag) csak a társasági szerződésben vállalt vagyoni betétje szolgáltatására köteles. Ha a társaság nevében a kültag neve is szerepel, felelőssége szintén korlátlan. (Wikipédia)

nincs-e, és hogy betartják-e a foglalkoztatási szabályokat.” Minden felelősséget elhárít magától. Nos, ennek a trükknek sokan bedőlnek. Esetleg 50 forinttal több órabért kapnak – ez is benne van. Mások azon csúsznak el, hogy van tartózkodási és munkavállalási engedélyük is, de az utóbbi csak egyetlen adott munkavállalóhoz szól. Az illető megkérte nekik az engedélyt, és akkor jön egy másik munkáltató, és átcsábítja, mondjuk a 180–200 forintos órabéren felül még 20 forintot ígér. Aki átmegy, máris megszegte a törvényt, és a kiutasítást kockáztatja. Engedélye ugyanis egyedi államigazgatási határozat, amely meghatározott munkáltatóhoz, meghatározott külföldi állampolgár számára, meghatározott munkakörbe és időtartamra szól. Bármelyik hiányzik, jogsértő a magatartás.

A tulajdonképpeni munkáltató, ha szorul a hurok, a betéti társaságra ken mindent. Eddig munkaügyi fórumokon hiába tettük fel a kérdést: vajon miért éri meg az illetőnek, hogy a betéti társaságot minden referencia nélkül foglalkoztassa? Mert ugyan ki tudja bizonyítani, hogy az a húsz ács hogyan dolgozik? No, de amíg ezt szabályozzák, nekünk természetesen el kell járnunk a betéti társaság ellen. Az ácsokat kiutasítják, itt marad a betéti társaság. Hogyan járj el ellene? Kírójuk a pénzbírságot, de behajthatatlan lesz a büntetés. A betéti társaságnak ugye nincs vagyona, valójában a betéti társaság számláját nem is a betéti társaság tagjai kezelik, a beltagekat pedig kiutasították az engedély nélkül végzett munkáért. Legfeljebb diplomáciai úton lehetne visszahozni őket, ettől persze ódzkodik a hatóság. Idővel persze a betéti társaságot felszámolja az adóhatóság, amely a köztartozásokat behajtja, esetleg csőd-eljárást indítanak ellene, vagy a cégbíróság intézkedik, ahova nem adták le az évi mérlegbeszámolót stb. Egy-két év alatt mindenképpen eltűnik. Ami nem oldja meg a kérdést, mert a melóst ugye kiutasították, és a gazdasági bűncselekmény esete nincs elintézve. Tájékoztatni kell az embereket még otthon: ebbe a csapdába ne sétáljanak bele. Az RMDSZ vagy más figyelmeztesse őket, ne éljenek vissza a hatóság jóindulatával. A magyar melós, ha Franciaországba, Svájcba kimegy, előbb

kőkemény előkészítésen esik át. A státustörvényt¹⁶ ennyiben támogatom: egy szervezetet kell megbízni azzal, hogy az embereket tájékoztassa, ne csorda módjára tóduljanak ki ide dolgozni, anélkül, hogy tudnák, mi vár rájuk.

Páriák

– Ma persze „turistajelmezben” lép be a munkát kereső az országba...

– A dolognak két oldala van. Egyfelől a gazdasági haszon még mindig hatalmas ezen a téren. Tudni kell, hogy a munkavállalási engedéllyel rendelkezők nagy része nincs bejelentve. Azt ki tudja ellenőrizni, hogy a munkabére után fizeti-e a munkáltató a járulékot? Ami 31 százalék! A turpisságra akkor derül fény, amikor baleset történik, és a károsult nem kap semmit. Hiszen nem kiküldetésben van, rá a magyar szabályozás érvényes. (Aki kiküldetésben van, annak a magyar partner kéri a munkavállalási engedélyt, de mindenben a román foglalkoztatási törvény érvényes rá.) Aki viszont munkavállalási engedéllyel úgy jön, hogy magyar munkáltatóhoz lép be, azzal munkaszerződést kell kötni, be kell tartani a minimálbérre vonatkozó rendelkezést, túlórapótlék jár neki, napi nyolcórás a munkaideje stb. A dolog másik oldala: ez szemben

¹⁶ A nemzetpolitikai jelentőségű 2001. évi LXII. jogszabályt az Országgyűlés június 19-én fogadta el, a szomszéd országokban élő magyarok számára jelentős utazási, oktatási, egészségügyi, diák-stb. kedvezményeket, szülőföldön nyújtandó oktatási támogatást vezetett be, lehetővé tette a magyar főiskolák felállítását a szomszédos államokban, munkaügyileg is megkönnyítette a dolgukat. A 15. paragrafusa kimondta: „Az e törvény hatálya alá tartozó személy a Magyar Köztársaság területén engedély alapján foglalkoztatható. Az engedélyezési eljárás során a külföldiek magyarországi foglalkoztatásának engedélyezésére vonatkozó általános szabályokat azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy az engedély naptári évenként összesen három hónap időtartamra a munkaerő-piaci helyzet vizsgálata nélkül adható ki. Külön jogszabály hosszabb időtartamra szóló engedély kiadását is lehetővé teheti ugyanilyen módon.”

áll a külföldi érdekeivel is. Ő ha napi 12 órát vállal, és 200 forintos órabért kap, akkor kiszámítja, hogy napi 2400-at keres, míg a napi nyolc óráért csak 1600 járna. Most emelték a minimálbért, ez a külföldinek is a javára szolgálna, de persze a feketemunkások számát duzzasztja.

Tudja, amikor először bukkantam rájuk, és a rendőr fogdába kíserte őket, magam is megkönnyeztem. Szomorú sorsok, ráadásul világos, hogy kijátsszák őket. Láttam, húszan alsznak egy teremben, nem takarítanak utánuk, de a „szállásért” pénzt szednek tőlük, a végén borzasztóak a higiéniai körülmények. A rendőrhatalóság nem győzi az illegális szállókat felszámolni. Egyet megszüntetnek, és kettő lesz helyette, mert újra itt vannak az emberek. Arról tehát szó sem lehet, hogy az egyik fél egymagában ezen változtatni tudna. Szigorúbb ellenőrzés kell hozzá, de az is, hogy odaát felkészítsék és legálisan szervezzék be az embereket. Nem akkor kell sírni, hogy miből él meg a család, amikor kiutasítanak, hanem bejövételkor kellene olyanhoz elszegődni, aki a munkavállalási engedélyt garantálja.

Mivel tartozik a munkáltató?

– *Lássuk a magyar munkáltatói mentalitás mozgatórugóit!*

– Hát le kell fordítani az iskolai bizonyítványt. De ő segédmunkásként kívánja foglalkoztatni az illetőt, és arra vagy kap engedélyt, vagy nem. Ha ácsra, kőművesre és jó pár más szakmára kéri, biztosan megkapja. De ha másra? Kell továbbá orvosi alkalmassági vizsgálat. Az illetőt regisztrálják egy rendszerben. Kössünk munkaszerződést is akkor! Sorolhatnám még. Erre azt mondja a magyar: nekem az is pénz. Csak az orvosi vizsgálat 4000 forint. A kókler munkáltató sokszor még a bizonyítvány fordítását is áthárítja a külföldre, levonja a fizetéséből. Nem is beszélve arról, milyen szállást nyújtanak. Sokszor kitelepítik a melósokat egy építkezésre, ahol minden komfort egy alumíniumlavór. Az illető nem tud tisztálkodni, főzni, a világtól el van vágva. Mindamellet a cinosság, az érzéketlenség megvan. Hoz a főnök kaját, és

ide legalább nem jön a rendőr, nem kell félni a lebukástól. Nem úgy, mint máshol, ahol, mikor megjelenik a rendőrség, az emberek a szélrózsa minden irányába szétszaladnak. Van, akit elkapnak, van, akit nem. Egyeseknek van útlevele, mások „elvesztették”. Mindenképpen bonyodalom lesz belőle. Legtöbbjüknek el kell hagyniuk az országot. Szóval a magyar foglalkoztató intelme legtöbbször ennyi: „Ha rendőrt látsz, szaladj!”

Zsivány munkaadók

– *Állítanak mást is. Mesélték nekem, egyébbel is lehet kísérletezni.*

– Igen, mondd azt: ma reggel léptél munkába. Kezdd el mesélni, milyen gondjaid vannak otthon, hátha elérzékenyül a hatóság. A külföldi kioktatása kizárólag arra korlátozódik, hogy hogyan próbáld meg félrevezetni a másikat. Ezért a hatóság lassan azt sem hiszi el, ami nagyon is igaz. Sokan úgy szegődnek el, hogy azt sem tudják, ki fogja fizetni őket. Sokszor csak ilyeneket tudnak mondani: fehér Mercedesszel szokott egy kopaszodó ember idejárni. Megkérdezzük: és ha két hétig nem jön, kihez fog fordulni? A munkáltatók egy része zsivány módjára jár el: feljelenti önmagát, hogy az embereket kiutasítsák az országból, és neki ne kelljen őket kifizetni. A betéti társaság esetében hasonlóképpen: létrehozatja a külföldiekkel a betéti társaságot, majd feljelenti, a betéti társaság bukik, a tagokat kiutasítják, és ő nevet a markába. Ezért érvelek így: a fővállalkozót is felelőssé kellene tenni, hogy tudjuk őt is tetten érni. Ha ő olyan betéti társasággal köt szerződést, amely nem tudja mindenben betartani a jogszabályt, akkor legalább részben legyen ő is felelőssé tehető, hogy elvegyük a kedvét a csalásnak ettől a nemétől. Így azonban 50 ezer forinttal bármikor alapítható egy betéti társaság. Javaslatunkra válasz még nem érkezett.

– *Ha rendszerré vált a dolog, nyilván erős gazdasági érdekek fekezik a jogszabályozást. De Nyugat-Európában is van engedély nélküli munkavállalás.*

– Rendszerré vált! Persze, lengyelek járnak Németországba, angolok Franciaországba és viszont, arabok Franciaországba stb. Itt az arányok a döntőek. Kőkemény gazdasági érdekek táplálják, megszüntetni nemigen lehet, akkora a gazdasági haszna. No de Nyugaton ötöd- vagy tizedannyi a feketemunka, mint Magyarországon. Tessék belegondolni: ha én bevonok egy olyan alvállalkozást vagy feketemunkást, akit el tudok bűjtatni, akkor az én valódi gazdasági erőm nem látszik. Hiszen ha én csak két-három munkavállalót jelentek be, és mellettük még dolgoztatok ötöt feketén, akkor a hatóság csak hárommal számol, holott nyolc termel. Ezek után adót, társadalombiztosítást stb. nem fizetek. Havi hárommillió a legális forgalmam, de el tudom adni a feketemunkával termelt árut is, amiről csak én tudok. Nagy a vita akörül, hogy hozzájárul-e a feketemunka a GDP növekedéséhez, a gazdaság élénküléséhez? Persze hogy igen. Új érték csak munkával termelhető, a munka pedig reális. Hatalmas azonban a kár is. A feketegazdaság problematikája túlterjed a feketemunkán. Ott van az olajszőkítési ügy¹⁷ például. De olajat szőkíteni is csak úgy lehetett, hogy feketén dolgoztak az emberek. Nos, el kellene érni, hogy aki munkavállalási engedélyt kap, azt be is jelentse a munkaadó.

Kibúvók

– *Azaz hogy munkaszerződést kössenek vele.*

– Azt általában megkötik. Magyarországon ma általában úgy működik – és rosszul – a rendszer, hogy az új alkalmazottat nem jelentik be munkába állás előtt, hanem az ráér később is. Ebből adódóan állítják az ellenőrzéskor, hogy épp bejelentkezni készült. Az engedély is úgy fogalmaz, hogy „három hónapon belül” kell elkezdni a munkát. Azaz hiába van január elsejétől engedélyem, március végéig kell munkába állnom. A jogalkotó okkal járt így el, hiszen abból indult ki: van Erdélyben öt kőműves, azok jelentkeznek egy közvetítőirodán, hogy

¹⁷ Nevezetes korabeli adócsalási botrány.

ilyen referenciákkal rendelkeznek, keressen nekik munkáltatót. A magyar partner megkéri a munkavállalási engedélyt, kiküldi a román irodának, az közli: szükség van a munkavállalási vízumra, orvosi igazolásra, és ha ezek megvannak, az ácsok beutazhatnak. De ezzel egy hónap, hat hét máris eltelt. A természetes az lenne, hogy a munkavállalási engedély birtokában utazik be az ács. A külföldi már régen dolgozik, mikor az engedélyt megkéri. És ha jön az ellenőr, mindenki abban érdekelt, hogy azt állítsa: tegnap kezdte, és holnap be fog jelentkezni. Íme, a munkaszerződés már megvan. De ki tudja, fog-e valóban jelentkezni? Habár aki az ellenőrzésen átesik, az esetleg igen. De két hét múlva megszüntetheti, mert itt eléggé laza a fegyelem. Ha megszűnt a foglalkoztatás, azt három napon belül köteles a munkáltató bejelenteni a munkaügyi központnak, mire az bevonja a munkavállalási engedélyt. Erről azonban nem értesíti a rendőrhatalóságot, a tartózkodási engedélyt ennél fogva nem vonják vissza. A külföldi tehát nem dolgozhat törvényesen, de van egy érvényes tartózkodási engedélye. Ha a rendőrség igazoltatja, felmutathatja bármikor. Mi van abba beleírva? „Munkavállalási vízum.” Kiutasítani tehát nem tudja, holott munkavállalási engedélye már nincs az illetőnek. Ez a helyzet az építőiparban, de ha valaki a mezőgazdaságban vállal munkát, szinte nem lehet tetten érni.

– *Tőlünk sok értelmiségi is kijön. Az ő helyzetük jogilag bizonyára rendezettebb.*

– Többé-kevésbé az. Viszonylag kevés az értelmiségi jogsértő. Nekik a tájékozottságuk is más, és elképzelhetetlen hogy egy orvos vagy pedagógus ne szerezze meg a képzettsége ekvivalenciáját tanúsító okmányt. Persze, előfordul jogsértés, de egészen más tőről fakad. Találtunk bankban például olyat, hogy a menedzsernek nem volt munkavállalási engedélye. Itt valaki elfelejtett a szervezetnél vagy a hivatalnál eljárni, vagy lehet, nem is akart, mert azt gondolta, zsebében van az ország. Mi természetesen megbüntetjük a bankot. Itt már nem az ukrán, az erdélyi a jogsértő, hanem a francia, a német. A nagy különbség: nem tömeges ez a kihágásfajta. Ha

egy bankmenedzsert kapunk el, ott a pénzbírság azonnal 50–60 millió forint. Hogy ennyi még egyszer összejöjjön, ahhoz 500–600 erdélyit kell megbüntetni. A menedzser nem tudja letagadni, hogy a bére 4000 dollár havonta, amott viszont nem tudom bizonyítani, hogy fél éve itt dolgozik. Az erdélyi, ha már úgylis eljár ellene a hatóság, nem hajlandó megmondani az igazat, védi a munkáltatóját, azt állítja: tegnap érkeztem. Ez mindaddig így marad, amíg a magyar vállalkozót rá nem kényszerítjük, hogy betartsa a törvényt. Tavaly 125 700 forint volt a maximális bírság, amit kiszabhattunk. Ezt egy ember egyetlen hónap alatt megtermeli. Ha én három hónapon át tudom őt engedély nélkül foglalkoztatni, nekem többszörösen megérte, még ha meg is büntetnek. A külföldi pedig falaz a munkáltatónak, így az fedve marad, holott ő az, aki a zavarosban halászik. Ördögi kör. Itt tehát a hatóság és a vendégmunkás közti bizalmat kell helyreállítani.

A kockázat foka

– *Mekkora a lebukás esélye?*

– Én úgy vélem, a jelenséget szankciókkal felszámolni nem lehet. Az esély nem nagy különben. A fővárosban például 237 ezer működő gazdasági szervezet van, ebből mi évente ötezeret ha tudunk ellenőrizni, és ha figyelembe vesszük, hogy adott cégekhez többször is kimegyünk, akkor marad 3500. Ötven év kellene ahhoz, hogy minden cég sorra kerüljön. Ez még akkor is hosszú idő, ha azt vesszük, hogy a nagyobb cégnél minden számítógépen van, és nemigen tudnak „variálni”. Inkább a kisebb cégeknél folytatunk ellenőrzést, de akkor is 35 év kellene valamennyihez. Lehet ezt lebukási veszélynek, fenyegetettségnek nevezni? Nem egy építőipari vállalkozó bevallotta: higgye el, úgy számolok, hogy 600 ezer forint pénzbírságot belekalkulálok az árba. És ha nem ellenőrzik, még azt sem kell leszurkolnia.

Epilógus

A munkaügyi felügyelő tehát a munkáltatók esetében a jogi szabályozás megváltoztatását és a szigorúbb szankciókat tartja szükségesnek. Gyakran előfordul, hogy a munkaügyi felügyelő nem tudja tetten érni a jogsértőt. „Ott a rengeteg alvállalkozó. Mindenki azt állítja: én csak vállalkoztam és továbbadtam. És ha valaki bukik, akkor hat céget ránt magával: betéti társaságokat, kft-eket, egyéni vállalkozókat, amelyek legtöbbször meg sem találhatók. A szabálytalanságot látszólag ők követték el, őket kellene szankcionálni, de ők nincsenek, vagy kiutasították őket. A lánc élén álló pedig megússza büntetlenül, pedig sejthető, hogy pontosan tudta, mit tesz. A legnagyobb beruházások sem mentesek az ilyen összefonódásoktól.”

A munkavállalókat illetően a bizalomerősítést javasolja a felügyelő, azt, hogy a vendégmunkás vegye igénybe a munkaügyi védelmet: lássa be, a hatóság a javát akarja. Sajnos sokszor nem teheti. A tájékoztatlanságon mindamellett lehetne változtatni, ha például Erdélyben léteznének megfelelő szervezetek, amelyek informálják az érintetteket, és ezek együttműködnének egy olyan munkaközvetítői irodahálózattal, amely közvetlenül kapcsolatban van a konzulátusokkal is, hogy beszerezzék a munkavízumot és más iratokat. Akkor mindjárt kevesebb lenne az olyan, aki turistaútlevelemmel érkezik és mindjárt törvényszegéssel kezdi itteni pályafutását, ahogy átlépte a határt.

Hogyan működik a konzulátus?

A fentiekhez fűzzük hozzá, amit Alföldi László, a sokat próbált és látott kolozsvári főkonzul mond el a hivataláról. A mind ez ideig egyetlen erdélyi magyar konzulátus¹⁸ – pedig még legalább öt-hatra lenne szükség – tavaly 15 ezer vízumot bocsátott ki, idén ez a szám alighanem eléri a 20 ezret. Magyarán ez akár 100 ezer ember egzisztenciáját is jelentheti. Nem igaz tehát, hogy sokan nem igyekeznek legalább itt rendezni

¹⁸ Utóbb Csíkszeredában is megnyílt egy főkonzuli hivatal.

helyzetüket. Kolozsvár dicséretére válik, hogy ott nincs programozás, igyekeznek mindenkit még aznap kiszolgálni. „Az igénylők 90 százaléka munkavállalási vízumot kér – a 15 ezerből kb. 12 500. 1500-an tanulmányi vízumot, 80 900-an pedig tartózkodási vízumot igényeltek. Turistavízumot – az ausztrálokat és a törököket is beleszámítva – mindössze néhány százat adtunk ki.” A főkonzul szerint a bevándorlók száma egyelőre nem túl nagy, évente kb. 2000-en telepednek át. A nagy többség tehát turista és vendégmunkás. Az utóbbiak helyzetének rendezésére a státustörvény új lehetőséget teremt. Az alkalmazási utasításoknak – kidolgozásuk folyamatban van – számolniuk kell az eddigi tapasztalatokkal.¹⁹

2001 augusztusában

¹⁹ A feketemunka a 2000-es és a 2010-es években is égető szociális és adóügyi kérdés maradt, amint az kitűnik a következő részekből és a magyar hatóságok azóta közzétett jelentéseiből. A mezőgazdasági idénymunkások körében továbbra is eléggé elterjedt, másutt visszaszorult, és már nem annyira tömeges. A szakmunkások könnyebben el tudják ismertetni jogaikat a munkáltatóval, már csak azért is, mert időközben megnőtt a Magyarországon túli külföld vonzása, és egész egyszerűen továbbállnak, ha nem találják megfelelőnek a magyar munkaadók ajánlatát. A helyzet tehát nagyot változott, részben a jogi szabályozás javulása és az ellenőri gyakorlat szigora miatt, részben a munkaerő-piaci spontán változások és főleg a munkaerőpiac tágulása folytán. Mindamellet a vendégmunkás sorsa még mindig kalandosabb, viszontagságosabb a kelleténél. Lásd e kötet második részének riportjait.

II. rész

Nyugtalanok Nyugaton

A második rész riportjai a vasfüggöny mögötti diktatúra világát idézik fel: bemutatják a szökéssel menekülők sorsát és hányattatásait. A zöldhatáron át vagy a más módokon való illegális határátkelés drámai módon vetette törvényen kívüli helyzetbe vakmerő riportalanysáimat. Abból kitalálni, a feketemunka csapdáiból való menekülésnél is nehezebb volt, bár a Nyugat jogvédelmi és jótékonyossági szervezetei időszakosan gondoskodtak a szökevényről. A menekülő és az emigráns markánsan különbözik a vendégmunkástól, az előbbi utat tört az utóbbinak, és miként egy következő példa bizonyítja, van visszaút a menekült státusból a vendégmunkásiba – és talán az ő hazába is. Közös nevezőre az hozza őket, hogy idegen munkaerőpiacon kell boldogulniuk, és ebben a tekintetben egyre megy, hogyan kerültek oda, még ha más is a végcéljuk. Az egyik már eleve maradni, a másik előbb vagy utóbb hazatérni kíván. Persze, a közelmúltban a szándékok változékony természetét, akárcsak az identitások képlékeny voltát milliók tapasztalhatták meg saját életükben. Az ideiglenes áttelepülő kevésbé vágyik beilleszkedni oda, ahol munkát talált, de végül nemegyszer olyan sikeresnek bizonyul, hogy végleg lehorgonyozhat az új hazában. Másokat hazahúz a szívük és a külföldi jövedelemből megteremthető otthoni jólét, vagy netán valamilyen kint kudarcélmény... Az okok és következmények játéka kiszámíthatatlan. Nem megjósolni, inkább csak leírni érdemes őket.

Eszméletlen távolságok

Maholnap harminc éve lesz, hogy a riporter pályára léptem, húsz éve élek a Székelyföldön, mind ez idáig igyekeztem nem az ismerőseim közül választani riportalanyt. Most viszont egy iskolatársam és kamaszkori barátom az, akit megszólaltatok a nyilvánosság előtt. Ozsdolán találkoztunk, ahová hozzátartozóit ment meglátogatni. Ott derült ki számomra, amiről addig nem volt tudomásom: *Kocsis Imre* egykori pajtásom az Óperencián túli otthonából látogatott haza a székelyföldi rokonokhoz. Az amerikai székelyek közé tartozik tehát, de azok új nemzedékéből való, aki már másképpen készít számadást az Újvilágban, mint elődei, a Tamási megírta Ábelek. Székely faluban felnőtt apám mesélte, a két világháború között a tengerentúlról hazatért falusfele megtakarított pénzével egyéb csodadolgok között a házában megépítette és felszerelte a falu első fürdőszobáját is, ahol a kiterjedt rokonság először kerülhetett kapcsolatba a vízöblítéses kultúrával. Azon a székely atyafin végül nem fogott a külföld marasztaló csábítása – az én volt barátom viszont másképpen viszonyul mindehhez. Vajon belejátszott a döntésébe a kilátástalan évtizedek tapasztalata, vagyis hogy jócskán része volt „honvagy elleni kezelésben”?

Beszélgetésünket a tömörítés kedvéért monológgá alakítva közlöm. A kérdéseket, amelyek csak megterhelnék a szöveget, nem nehéz kikövetkeztetni: mindig az indítékok érdekelnek.

Hontalanul a hazában

A ma 58 éves Kocsis Imre érettségi után (1967-ben) műszaki rajzoló oklevelet szerez, és az ország egyik mamut hűtőipari vállalatának, a Tehnofrignek lesz alkalmazottja a sokoldalúan *fejletlen, sőt alultáplált* szocializmus éveiben a *kincseiből kiforgatott* Kolozsváron.

– Egyebek mellett két közvetlen okom volt arra, hogy elhagyjam Romániát – kezdi beszámolóját. – Beadtam a kérvényt, hogy Magyarországra látogathassak két gyerekemmel – emlékszel, kétévenként egyszer engedtek ki –, már össze voltunk csomagolva, s hát elutasítottak. De minden indoklás nélkül. Említem a román rajzoló kolléganőnek, né, nem adták meg az útlevelet. Mire ő, hogy elintézi ő nekem. Egy falujabe-lije, volt traktorista az útlevélosztály főnöke. Elkísér a pasas-hoz, az megígéri. Két nap múlva telefonálnak, menjek az útlevélért. A hivatalnok a milícián²⁰ előveszi a két útlevelet, és hozzáteszi: a két gyereknek nem hagyták jóvá. Ránéztem, és abban a pillanatban elhatároztam, én ide vissza többet nem jövök. Na de a munkahelyemen állandó nyomás alatt voltunk. Március volt, mi, magyarok húsvétra szépen felöltöztünk, ráveszem a köpenyt az ünneplőre, megyünk termelési gyűlés-re, ketten voltunk magyarok a tízből, a diri végig engem szidott, hogy követni kell a tervezett termék útját stb. Pedig nem én voltam a legrosszabb, nemrég jártam ott huszonöt év után, az általam tervezett prés még mindig működik!... Na, de nem először történt, tudtam, a magyarságom miatt van. Egy dühös megjegyzésem után ünnepnapokon mindig engem osztottak be telefonügyeletnek. Tele volt már a hócipőm velük. A mil-lió egyéb okot te is ismered.

1986. június 27. volt, megnyugtattam a gyerekeket, hogy fognak ők még külföldre menni, ne féljenek, és elutaztunk. Prunner Vili barátommal megbeszéltük, jönnek utánunk, és az EMKE előtt, Pesten találkozunk. Több nap vártam őket déli egy órakor, de nem jöttek. Na, háromszor jártam az osztrák követségen, hogy vízumot szerezzek, de elutasítottak. Akkor tartották éppen az első Hungaroring versenyt. Réti Csaba barátomat is elutasították, elhatároztuk ketten: megyünk

²⁰ Az útlevélhivatalok és a lakossági nyilvántartás a kommunizmusban és a rendszerváltás után is egészen az uniós csatlakozásig rendőrségi-belügyminisztériumi alárendeltségben voltak, akkor kerültek át az önkormányzatokhoz.

neki a határnak! De Győrnél elváltunk, mi Sopron fele térünk a kocsival. Elérünk Kopházához, egy nyíl mutatja: balra az osztrák határ. Betérek, hát jön szembe egy kolozsvári rendszámú Dacia. Na, mondom Évának, a feleségemnek, ezeket visszafordították. Félre akartam húzni, de egyszer csak már ott vagyok a sorompónál. Behúszok balra, ahol a nyugati autók álltak a vámnál, erre hátraküldtek, álljak sorba. Várakozunk, idegesek voltunk mind a ketten. Még állt két autó előttünk, mondom a feleségemnek: már bronzérmesek vagyunk. Jön egy köpcös, vörös hajú: útlevélvizsgálat! Odaadom, nézi, észreveszi: nincs benne osztrák vízum. Rávágom: nekem azt mondták, nem kell. Húzzak félre a vámház elé! Ott várakozunk, szívjuk az egyik cigit a másik után. Mondom Évának: ezek most hívják fel a román követséget, lehet, bilincsben megyünk haza... Egyszer jön egy magasabb rangú, s kérdi, átesem-e már a vámvizsgálaton. Mondom, nem, mire odavezényel. Nézik, egy bőrrönd volt mindössze nálunk, fehérnemű, ruhanemű. Kérdi a főnök: hány forint van nálam? Nyolcszáz volt. Na, az sok, csak ötszázat szabad kivinni! Van-e pénzbeváltó cédulám? Nincs! „Akkor tegye zsebre!” Rendes pasas volt. Kivezet az autóhoz, és kérdi: „Gyerekek vannak-e?” Mondom, vannak, de a románok nem engedték ki őket. Kérdi, hova akarunk menni. Mondom, a feleségem bécsi unokatestvéréhez. „És onnan?” Azt feleltem, nem tudom. Erre kezét nyújtott: „Sok sikert az életben!” Nem jött, hogy elhiggyem. „Mehetek arrafelé?” Bólint, hogy igen...²¹ Lehajtottam a dombon, az osztrák határőr bele se nézett, csak beütötte a két pe-

²¹ A két szocialista ország, Románia és Magyarország között az erdélyi magyar kisebbség üldözéssé fokozódó elnyomása, a számtalan jogsértő botrány és a szüntelen politikai uszítás miatt annyira elmérgesedett a viszony, hogy – amire jó harminc éven át alig volt példa – az 1989-es fordulat előtt pár évvel megváltozott a magyar határőrség mentalitása az erdélyi disszidensek iránt, nemcsak hogy nem toloncolták vissza őket, de még menekülttáborokat is felállítottak számukra a hatóságok, amikor a tiltott határátlépés tömegessé vált a nyolcvanas évek második felében.

csétet, és intett a kezével, menjek tovább. Ráhajtok az országútra... Te haver, gondolkodni sem tudtam! Mondom Évának, innen visszaút nincs! Úgy elkezdett szegény sírni. Pedig közősen terveztünk, de az az érzés, hogy kijutottál a szabad országba, és vissza nem térhetsz, leírhatatlan. Aki nem esett át rajta, nem tudhatja, milyen az.

Bécs és a láger

Ezek szerint a magyar határőrség nem csupán a keleti, hanem a nyugati határon is másképpen viszonyult a romániai magyarokhoz, mint korábban, a disszidálni kívánók számíthattak a hatóság hallgatólagos közreműködésére.

Kocsis Imre Nyugatra kijutva jogilag mihamar rendezhette helyzetét, csak a menekültek számára felállított intézményt kellett megkeresnie. Amit mesél, a kelet-európainak már történelem.

– Megy egy ember a kaszával az út szélén, kérdem, merre van Viena. Elég jól beszéltem németül, de a fővárost ők másképp nevezik. Á, Wien! Hajtsak csak előre, minden út oda vezet. Térképet nem mertem átvinni a határon, nehogy belekössenek. Beérünk Bécsbe, leparkolok, elindulunk, kérézősködünk, végül egy sétálóutcán ki van írva: Polizei. Fiatal, 25 éves zsarú volt, azt hitte, nem talállok vissza az autóhoz, eltévedtem. Megmagyaráztam, nem kívánok visszatérni Romániába, erre egy térképen megmutatta, hogyan jutok a Westbahnhof melletti Interpol-irodához. Nos, várni kellett, négytől fogadtak, sétáltunk egyet, s mikor jövünk vissza: ott volt két hátizsákos fiatal. A feleségem: te, ezek székelyek! Mind a négyünket elirányítottak egy irodára, ahol vonatjegyet kapunk Kreiskirchenbe, a központi lágerbe. Mondom: mi kocsival megyünk. Eltévedtünk, rossz helyt hajtottam le az útról, egy faluban motorbiciklisek kezdtek keringeni körülöttünk, akkor vissza, végül éjjel egykor érkezünk meg nagy fáradtan. Egy szőke nővér – lengyel volt –: menjek csak vele. Rendőrök felírták az adatainkat, ujjlenyomatot vettek, lefényképeztek. Tizenegy napon át be voltunk zárva, mert

ünnepe volt, és olyankor ott senki nem dolgozik. Végül interjút készítettek velünk: miért jöttünk el, és mit akarunk kezdeni ott? Én őszintén elmondtam, kisebbségi voltam otthon, és elnyomott. A politikai menedékjoghoz már az is elegendő lett volna, hogy a gyerekeket nem engedték ki velünk együtt. Említettem, hogy Évának egy unokatestvére kinn él Linz környékén. Kérdezték, hova emigrálnék. Ugyanis, ha megkapod a politikai menedékjogot, akár ott is maradhatsz. De én még nem döntöttem.

Tizenegy nap után már járhattunk-kelhattunk szabadon. Nagy kastélyban volt a szállás, egy nap háromszor vittek le kajálni, de úgy volt megcsinálva, hogy pszichikailag próbára tettek, nehogy azt hidd, ott kolbászból fonják a kerítést. Fürdő és vécé egybe volt férfiaknak és nőknek, ha Éva zuhanyozott, én őriztem az ajtót. Tömegszállás, hatvanan, hetvenen egy hálóban. Akadt magyar polgár, aki mikor meglátta, milyenek az állapotok, kérte ki az útlevelét, és ment vissza Magyarországra...

Az interjúval egy időben megvizsgálták, ki bűnöző, s volt, akit bilincsben vittek el. Miután kiengedtek, a Caritashoz, a World Council of Churches-hez és más jótékonyági szervezetekhez lehetett fordulni, azok felírták, hogy mit választasz célországként: Kanadát, Ausztráliát, Afrikát, az Egyesült Államokat. Maradhattam volna Ausztriában is, de éreztették velünk: Ausländerek²² vagyunk. A fene egye meg, mondtam Évának, eleget éltem ilyen megkülönböztetésben, inkább oda menjünk, ahol mindenki bevándorló. Először Ausztráliára gondoltunk, de az olyan messze van, hogy borzasztó. Utána Kanada jött szóba. De annál már jobb az Egyesült Államok, ott mindenki emigráns.

Szocialista emberexport

– A menekülttáborból kikerültünk, és egy panzióba osztottak be minket, Linz mellé egy kis faluba, Hippingbe,

²² Itt: nemkívánatos külföldiek.

Oberösterreichba. Apró település, de gyönyörű, glaciális tavak, üdülőhelyek veszik körül. Aki odakerült, az már Bécsbe nem mehetett vissza, más tartományba sem igen. Október 12-én mehettünk az amerikai nagykövetségre menedékjogot kérni. Próbálkoztunk még a svédekkel is, de keresztet kell vetnem, hogy nem sikerült, mert utóbb jártam ott, és láttam, miként bánnak a bevándorlókkal. Az amerikai nagykövetségen csak öt percet tartott a kihallgatásunk, tudtak mindent rólunk, hazudnom nem kellett, őszintén mondtam el mindent. Akadt magyar, aki két órát időzött benn, és mégsem kapta meg. Nos, minket befogadtak, úgy volt, már december 1-én kiutazunk.

Miért ment olyan simán? Az erdélyiek 90 százalékát befogadták. Már a magyarországiaknak csak a harmadát. Olyan indokot kellett felhozni, ami politikai diszkriminációra utalt, én a munkahelyi dolgaimat, a gyerekeket hoztam fel.

Jaj, a gyerekek, ők még otthon voltak. A lágerben egy református és egy katolikus papnak is az volt a véleménye, két évbe is beletelhet, míg a gyerekeket kiengedik. El voltam keseredve, hogy az nem emberi. A két fiamra apám és a sógorom vigyáztak, de mellettünk lett volna a helyük. Mindent megpróbáltam. Bécsben az ENSZ épületébe is elmentem, de hiába. Akkor találkoztam egy romániai szász pappal egy településen, ahol mind romániai németek laktak. Ez a nagydisznódi lelkész, nagyon rendes ember, azt mondja nekem: „Szerezz pénzt!” Jó, de honnan? Nem engedték, hogy dolgozzunk. Mindegy, kértem: mennyit? Úgy 300 dollárt. Egy jó haverem a Majális utcából, Bíró Robi, aki közben kivándorolt Izraelbe, a nagyobbik fiam keresztapja volt. Felhívom telefonon. (Mindzen hónapban kaptunk egy kis zsebpénzt, azt én mind eltelefonáltam. A kocsimat rég eladtam valami magyaroknak, azok lopni mentek vele, a rendőrség kijött hozzám, szerencsére fel tudtam mutatni az adásvételi szerződést, ezt megúsztam szárazon. A pénz azonban elfogyott.) Mondom Robinak: a pap azt ígérte, kihozza a keresztfiad és a kisebbiket, de kellene hozzá 300 dollár. És a srác elküldte a pénzt. Évának levelet

kellett írnia Elena Ceaușescunak²³ címezve, hogy mint anya bizonyára megérti a másik anyát, mi Románia ellen nem vétkeztünk stb., ilyen blabla, ismered ezeket a szövegeket. Anynyira odavoltunk, a gyerekeinkért mindent megtettünk volna. És át kellett utaljak 300 dollárt egy megadott bankszámlára. Hogy a pénz kihez került, nem tudom, de a gyerekek megkapták az útlevelet.²⁴

Mégsem jöhettek azonban ki, mert az osztrákok megtagadták tőlük a vízumot. Úgy gondolhatták, ha kijönnek, még ott találunk maradni Ausztriában. Azt kívánták, előbb utazzunk ki Amerikába, oda jöjjenek a gyerekek utánunk. Én telefonáltam a WCC²⁵-nek, várjanak a kivitelünkkel, amíg a gyerekek csatlakozhatnak hozzánk, mehessünk együtt. De az osztrákok kötötték az ebet a karóhoz, a vízumot nem adták.

Megbeszéltem az Éva unokatestvérével, bemegyek Linz-be panaszt tenni, várjon meg. Nagy hó volt, kiálltam stoppolni. Felvesz egy pasas, de észreveszi, hogy nem vagyok osztrák, és borzasztó ideges lesz. Azokban a napokban szerepelt a hírekben, hogy egy bevándorló meggyilkolt valakit. Én nyugtattam a pasast, tőlem ne féljen. Az országút elkerülte Linzet, letett a letérőnél, kisült, 19 kilométerre a várostól, gyalog kellett bemennem. Az unokatestvér szerencsére megvárta, együtt mentünk el a belügyminisztériumi irodára. Ott azt mondta a hivatalnok, nem segíthet, mire én ideges lettem, és elkezdtem kiabálni. Kidobott. Én vissza, azt hittem, összetörök ott mindent. Nem tudom, láttál-e engem idegesen? Na, látta, el vagyok keseredve, megígérte, megpróbál tenni valamit. Ott a zsaruk sem olyanok, mint nálunk, hogy egyből ütnek. Aztán jártam Bécsben is, végül a gyerekek megkapták a vízumot, és 1987. február 1-én kiutazhattak. Mikor megtelefonálták a hírt, nagy boldogan megyek be a panzióba, ott

²³ A diktátor felesége, az utolsó években valóságos társuralkodó.

²⁴ A pénzt a belügy kezelte, akárcsak a zsidók, a szászok és a svábok „eladásából” befolyt hatalmas összegeket.

²⁵ World Council of Churches – Keresztény Egyházak Világtanácsa.

egy székelyudvarhelyi család nézi a tévét, s mikor mesélem, az asszony, aki szintén a gyerekeit várta, elkezdett sírni. „Ne sírj, Irénke, eljáróm veled is, gyere!” És elintéztük nekik is. 300 dollárjukba került, persze. Különben Irénkéék is kinn vannak, de ők Coloradóban. Messze. Amerika borzasztó nagy, eszméletlen távolságok vannak.

E pluribus unum

Amerikás székelyünk beszámolója ettől kezdve az Újvilágban való meghonosodásról szól. *Sokból egy*: az amerikai címer szalagjának felirata. Kocsis Imre nem szépít, nem titkolja, az első években vért izzadva próbált meg feleségével együtt gondoskodni a négytagú családról, megkapaszkodni az idegen és rideg környezetben. „Az első két évben szinte beleszakadtam a munkába. Kijöttünk, egy ismerősünk sem volt jóformán, a nyelvet alig beszéltem, de feleltem a gyerekekért, a feleségemért. Amerikában ráadásul az a szokás, bedobnak a mélyvízbe, aztán ússzál ki, fiam, ha tudsz.” Tény azonban, hogy a bevándorlók országaként ismert Egyesült Államok jól szervezett intézményekkel is segít a beilleszkedésben.

A magyar kapcsolat

A felkészülés még Ausztriában elkezdődött.

– '87 elején már kint voltak a gyerekek is. Április 20-án bevitték Bécsbe, hogy felkészíthessenek Amerikára, elmondták, mi a tennivaló, s hogy minden városban található bevándorlási hivatal, ha szükséges, ahhoz fordulhatunk. 23-án kivitték a reptérre, és Brüsszel érintésével New Yorkba repültünk. Az ottani repülőtéren, mivel román állampolgárok voltunk, egy román pasas várt, ezen Évával jót nevettünk. Ottani idő szerint négykor érkezünk, hullafáradtan, de a pasas, mivel órábérben fizették, húzta az időt, végül este fél tízkor az utolsó gépre rakott fel Harrisburg²⁶ felé. Olyan kicsi gép volt, mindössze heten utaztunk, ha egy csóka nekirepül, végünk van –

²⁶ Város Pennsylvania államban.

mondtam Évának. Nos, egy asszony a bevándorlási hivataltól és egy házaspár az egyháztól várt, '56-os magyarok, Hegedűs Béla és Jolán. Szerencsére én korábban írtam egy levelet, és az evangélikus egyház elvállalta, hogy három hónapig eltart minket. Ezen a szalon kerültünk oda, és nem máshova. Nagyön rendesek voltak, máig tartjuk a kapcsolatot, nem meszsze laknak, New Cumberlandben. Távolságok ugyan vannak, de az utak fantasztikusak, és autóval bárhová hamar elérsz. Elkísértek Mechanicsburgbe, ahol most is lakunk, egy házba bevezettek, annak a bérét három hónapra kifizették, pihenjünk le, mondták. Még kaptunk hatvan dollárt hetente kajára. A hűtő tele volt. Olyan fáradtan keveset alszik az ember, másnap felkelek, várom, csak jön valaki, de felénk se néztek. Bámultunk ki az ablakon, milyen Amerika. Nem tagadom, a sok hülyeség, amit otthon belénk vertek, aggodalommal töltött el, féltünk is. Végül két nap múlva jött néhány idős nő az egyháztól, hogy angolul tanítsanak. Magyarul nem is tudtak. Pennsylvániának azon a részén kevés bevándorló élt, kijött a helyi tévé, én magyarul beszéltem, Joli fordította.

És képzeld, egy magyar néző meglátott a tévében, tudod, mit jelent, ha magyar szót hall az ember, fel akarta venni velem a kapcsolatot. De itt az a szabály, nem adják ki az ember telefonszámát, hanem én kaptam meg az övét, hogy ha akarom, felhívhatom. Na, telefonálok, velem egyidős, 37 éves volt, hegesztő egy vállalatnál. Kérdi, mihez értek, mert segíteni akar. Itt megjegyzem, még Ausztriában azt kellett mondanom a nagykövetségen, hogy bár otthon irodában dolgoztam, és szerszámtervező voltam, én ha kijutok, bármilyen munkát elvállalok. Azt mondja ez a férfi, ha akarom, ő beajánl a munkahelyére. Hát én már alig vártam, hogy dolgozhassak – nekünk Ausztriában kilenc hónapig nem volt szabad –, és pénzem legyen.

Munka, meló, kereset

– Szóval elmentem, ahova hívott, egy gépgyárba, ott a főnök bemutatta a műhelyt, és munkainterjút készített velem.

Gyatra volt még az angoltudásom. Végül azt mondja: felvesz, ad öt dollár órabért. Az ugyan semmi volt, de örvendtem, hogy van munkám. Május 18-án, kiérkezésünk után négy héttel munkába is álltam. Persze, mit csináltam: volt két fűrészgép, vágtam a vasat. Okosan tettem, hogy minden nap felírtam egy cédulára négy szót, betettem a zsebembe, és azt megtanultam. Vagy három hónap múlva – ezek az amerikaiak hol mennek dolgozni, hol nem – az egyik hiányzott, és kérdi a főnök, tudok-e marógépen dolgozni. Mondom: persze. Pedig soha életemben nem volt dolgom vele, végig irodai munkám volt. Oké, rátett a marógépre, szerencsére kézi vezérlésű volt, egyre komplikáltabb alkatrészeket kaptam. Itt odaadják neked a vasat és a rajzot, s csináld. Egyre jobban ment. Akkor vásároltak egy behemót nagy számítógép-vezérlésű marógépet, csehszlovák gyártmányút. Mondom a főnöknek, én ilyenén dolgoztam otthon. Na, akkor te kapod, felelte. Jaj, de CNC-vezérlésűn még nem dolgoztam... Nem baj, majd megtanulod! Fogtam a könyvét, hazavittem, hétvégén magoltam. De a műszaki kifejezéseket nem értettem. Írtam New Yorkba a Duna Könyvesboltba, küldjenek nekem angol-magyar technikai szótárt. Megvettem, de hogy jártam vele? Én a technikumot románul végeztem, a munkahelyemen is románul beszélünk, nem értettem magyarul sem. Nagy bajban voltam, de végül csak kisilabizáltam, és belejöttem. Nagyon jól ment, fizetésemelést azonban nem akartak adni.

Béralku

– Mennyit kerestem? Hát hat dollár volt már az órabérem, az ott nem sok. Nem szabad átszámítani, ott még a vécépapír is dollárba kerül. A minimál órabér 3,6 dollár volt, Éva annyival kezdte egy supermarketben, ahol zöldséget pucolt, aztán megemelték neki is. Elhatároztam, új meló után nézek, ennyiert nem éri meg. Számítsd ki, csak a házbér 400 dollár volt, a gyerekek iskolába jártak, és nagy igényeik voltak. Ők különben hat hónap után perfekt beszéltek angolul. Különórát tartottak nekik, *English as a second language*. A házunk mellett volt

egy templom, én ott délután karbantartást is vállaltam, szintén ötdolláros órabérért. Ott a templom olyan, mint a klub, mindenféle rendezvényeket tartanak, közösségek alakulnak ki. Ez a régi tradíció megmaradt, a többi ember a kocsnába jár. Mondom Évának, ez nem pénz, én mást keresek. Látom az újságban, New Columbiában, délre tőlünk munkásokat keresnek. Lementem, de amit az újság nem írt meg: ott sztrájk volt. Rengeteg volt a jelentkező, ezért teszteltek, és képzeld, én lettem az első. Nem vagyok én olyan okos – az amerikaiak zöme bunkó. Én azt hittem, csak az itteniek azok, de Amerikában még több van belőlük. Matematikai és logikai teszt volt, azt pontozták. Na, felvesznek, végigjártam az orvosi vizsgálatokat, közben a régi munkahelyemre bejártam dolgozni. Mondom egy reggel a felvigyázónak, két hét felmondási idő után lelépek. Miért? Nézzé, hat dollár órabérből a két gyerekemet nem tudom eltartani. Nem telik bele két perc, ott a nagyfőnök. Kérdi, mennyi pénzt ígérték a másik munkahelyen? Mondom 12 ötvenet. Rávágja: megadja ő is, maradjak. Hát mondom, kell beszélnem a feleséggel. De én már akkor eldöntöttem, maradok. New Columbia délen van, eléggé messze, sokat kellett volna vezetnem. Másnap kellett megadnom a választ. Tudtam már angolul, de lassabban kezdtem, hogy legyen időm gondolkodni. Mondom: „Beszéltem a feleséggel...” Nem várta ki, hogy befejezzem, rávágja: „Adok egy dollárral többet!” Maradtam 13 ötvenért – pedig 12 ötvenért is megtettem volna.

A beilleszkedés hosszú folyamat. Jelentkeztem egy nyelviskolába, de mivel csak ketten voltunk egy vietnami nővel, nem indult tanfolyam. Mesélem a munkahelyemen a programozónak, hogy jártam. Várj, azt mondja, a feleségem középiskolában tanít, elintézi ő, hogy ne kelljen kijárnotok a líceumot, csak az angol órákat, elvégre ti mindketten érettségiztetek. Különben úgy van, aki érettségizni akar, az délután kijárhatja és levizsgálhatja a GED²⁷ kurzusain. Nem a mi estinknek fe-

²⁷ General Education Development. Öt tárgyból álló vizsgarend, és aki megszerzi az oklevelet, annak elismerik az amerikai vagy kana-

lel meg. És jártunk Évával angolórára, amerikaiakkal együtt. Amikor teszteltek, a mi tesztjeink voltak a legjobbak. Ott sokan nem tudnak helyesen írni, az angolban külön meg kell a szavak betűzését is tanulni. Néztük a tévét, jártunk vásárolni stb. – így tanultunk meg angolul. Aztán bekerültem egy társaságba, amelyik focizott. A magyar, aki munkát szerzett, tagja volt annak a csapatnak, vettek nekem egy focicipőt. Mikor kifordítom a nyelvét, rá van írva: Made in Romania. Azt hittem, csúfolkodni akarnak, de nem, az volt a legolcsóbb. Focizni jártam, 51 éves koromban hagytam abba. Játszottunk a 30 évesek, majd a 40 évesek ligájában. Csak szórakozás, persze, a pályát, bírót, mindent mi fizettünk, de társaságot is jelentett.

Életveszélyes látogatás

– Először '90-ben a rezsim bukása után jártam itthon. Még nem voltam amerikai állampolgár – azt öt év után adják meg –, kértem egy reentry permit-et, egy visszautazási engedélyt Amerikába, ami az útlevelet pótolja. Édesapám idős volt, meg akartam látogatni. Nagyon körülményes utazás volt, Harrisburgból Baltimore-ba repültem, onnan New Yorkba és tovább Budapestre. Baltimore-ban vihar volt, későn érkeztünk New Yorkba, úgy ugrottam fel a vizsgálat után utolsóként a buszra a nadrágszíjjal a kezemben, a másik kezemmel a gatyámat fogva, nehogy lecsússzon. Pesten egy dán haverrel kellett találkoznom, aki Amerikában él, a felesége kínai. Ott mindenféle nemzet vegyül egymással. Nos, egy Mercedest bérelt, azal mentünk át a határon. Emlékszem, '90 októberében még szegénység volt itthon, és nagy felfordulás. Édesapám már 82 éves volt, rá egy évre meg is halt. Jó, hogy akkor haza tudtam jönni. Az üzletekben nem volt semmi, az emberek csüngtek az autóbuszok és a trolik ajtaján. A dán haverem, vagány csávó, meg mindent fényképezett. Bennem megvolt a régi félsz: „Te vigyázz, jön egy zsaru és fejbe ver!” De hogy őt nem merik. Nagydaráb férfi, akárcsak én. Na, Kolozsvárt összegyűj-

dai középiskolai végzettséggel egyenértékű képzettségét.

töttem a havereket, nagy bulit csaptunk a Hajnal negyedben, fenn, ahol a házunk áll. Még gyenge italokat lehetett csak kapni, azt keverték, de mindegy, jól telt. Reggel látom, a dán roszszul néz ki. Mondja, kiment a diófához hányni. „Rendes csávó vagy, minden jó haverem ott szokott hányni!” Vissza Pestre, oda egy másik mérnök barátom akkor települt ki, gyengén álltak, én adtam neki valami pénzt. Másnap repültem, de taxis-sztrájk volt. (A nevezetes taxisblokád az Antall-kormány idején.) Azt mondta a taxis, ha a kollégái megtudják, agyonütik. De kivitt. Az út rémes volt. Először a röptéren a magyarok levetkőztettek, nem tetszett nekik a fehér útlevelem. Aztán leszálltunk Bécsben, pedig nem kellett volna, de valami terroristát kerestek. Megyünk tovább, elhagyjuk Angliát, s egyszer csak látom, az utaskísérők elkezdenek szaladgálni. Mi az ördög lehet? Kisvártatva bemondja a kapitány, hogy csökken a hidraulikus nyomás, vissza kell fordulnunk. Már az óceán fölött voltunk, a fene egye meg! Nézek ki az ablakon, a szárnyak alól mintha sűrített levegő jönne ki. Egyre lejjebb ereszkedtünk, már látszott a tenger vize, mikor bejelenti a kapitány, hogy kényszerleszállást hajtunk végre Skóciában egy kis katonai röptéren. Mindenki hajoljon le, és fogja meg a bokáját! Egy magyar öregasszony ült mellettem, nem értett szegény semmit, én fordítottam neki. Mögöttem egy nő elkezdett hisztizni. Utána mások is, egyik a gyerekét szorongatta. Te, olyan visítás támadt, amilyet még nem hallottam. Na, mondtam magamnak, vége a filmnek. De a pilóta letette azt a nagy gépet Skóciában arra a pici repülőtérré! Skóciában, valahol Aberdeen fölött. De úgy, hogy a gép orra a tenger fölött állt meg. Tűzoltók jöttek, locsolták a repülő motorját. Rémes volt, de túléljük. Ott pia volt a repülőn, ingyen adták, én úgy berúgtam, haver! Amíg az angol vám nem jött, nem engedtek le, utána is ötösével egy kosárban villás emelővel szedtek le. Mobil nem létezett még²⁸, a köztelefonoknál sorban álltunk, hogy értesítsük

²⁸ A valóságos kis kommunikációs forradalmat kiváltó mobiltelefonok második nemzedékét 1991-től gyártják, polgári használata vi-

az otthoniakat. Szegény Éva azt hitte, már otthon vagyok, jött értem a kocsival. Mondom, csónakot is hozzon, Skóciából telefonálok... Buszokkal bevitték a legközelebbi városba, ott töltöttük az éjszakát, másnap két kisebb gép visszavitt Londonba, az emberek szétszéledtek, én egy New York-i gépre ültem fel, a baltimore-it lekéstem, de adtak szállást és kaját, a repülőtársaság fizette. Baltimore egy órára van tőlünk, Éva értem jött kocsival. Ilyen volt az első látogatásom Romániában, azóta többször jöttem még.

Az élet mérkőzése

Amerikás székeleyünk, Kocsis Imre nem a pénzgyűjtés szándékával érkezett az Újvilágba. A nyolcvanas évek Romániája egy kisebbségit olyan erővel taszított ki, hogy aki emigrálásra adta a fejét, az áttelepedés céljával tette. A beszélgetésünket összefoglaló utolsó részben a család meghonosodását meséli el, hogy hogyan került kapcsolatba az amerikai társadalom különféle intézményeivel a tanügytől az egészségügyig, hogyan igyekezett felzárkózni a pennsylvaniai középmezőnyhöz.

Ebcsont beforr

– Az egyik fiam tíz-, a másik tizenkét éves volt, amikor kivándoroltunk, mára megállapodott emberek. Ők tanultak meg a legkönnyebben angolul, beilleszkedtek a velük egyidős társaik közé. A harrisburgi középiskola, ahol tanultak, elájulsz, akkora – ott sok az ilyen –, a tizenkettediket például 450-en végezték el egyszerre. Utána mindketten fenn, Williamsburgban hűtés-fűtés technológia szakon végeztek egy főiskolán. A hűtést itthon légkondinak nevezték. Az egyik fiam lenn, Marylandben él, és Washingtonban dolgozik, a másik a szomszédos Harrisburgben telepedett le, családot alapítottak, egyik unokánknak most lesz a hatodik születésnapja.

dékünkön 1994–95-ben kezdett elterjedni.

Nem titkolja, a harmadik nemzedék már szívesebben beszél angolul a nagyszülőkkel is.

Visszatérünk a saját életúthoz. Kocsis Imre bizonyítani akarja, miért a lehetőségek országa Amerika, és mi tartotta végül ott.

– Azzal kezdtem, hogy vágtam a vasat, majd marógépre kerültem, és így tovább. Kilenc év után én lettem a műhelyfőnök a mechanikai részlegen, ahol százhusz ember dolgozott. Negyvenkét éves koromban továbbtanultam, hogy megfeleljek a beosztásomnak. Nagyon megijedtünk, amikor 1993-ban a munkahelyemen eltörtem a lábamat. Felmegyek a sürgősségre, törött lábbal elvezettem odáig, megröntgeneznek. Nem szólnak semmit, továbbküldenek. Telefonálok Évának, ő elvitt egy specialistához. Beültem a rendelőbe. Ott úgy van, hogy előbb a beteg megy be, utána jön az orvos, mert több helyiségben folyik a kivizsgálás. Bejön az orvos, felteszi a filmet a lámpás ernyőre, és mutatja, hogy a bokámon van egy tumor. Oda neki csontot kell betennie a kioperált daganat helyére. Előbb forrjon össze a lábam, akkor mintát vesz, és kideríti, rákos vagy nem az a daganat. Megvizsgáltak mindenütt, van-e még daganatom. Kérdelem: ha rákos, mennyit élhetek még? Mutatja az ujján, hogy egy évet. Ez januárban történt, február 17-re tűzte ki a műtét napját. Ott úgy van, hogy az egyház, amelyikhez tartozol, papot küld ki. A pap és még valaki, aki az egyház részéről tanácsokkal látott el minket az elején, kijöttek. A pap imádkozott. Olyan szarul éreztem magam, hogy nem igaz. Vége a filmnek, gondoltam. Nem röhögés, nagyon rossz érzés volt. És megoperált: kiszedte a daganatot a bokámból, a bal csípőmből pedig egy darab csontot beültetett a helyére. Morfiumon tartottak. Adott a kezembe egy kapcsolószerűséget, és azt mondta, ha fáj, azt nyomjam meg, az adagolja a morfiumot. De az időzítve volt, és nem adagolta sűrűbben, mint kellett. Nem jött be a k...a orvos csak rá egy napra. Kérdelem tőle, milyen az eredmény. Azt mondja, nem rákos, hanem jóindulatú volt a daganat. Három hónapig feküdtem, járni nem tudtam, csak ültem az ágyban, és néztem a tévét.

Meghíztam, azt nehezen adtam le aztán. Annyi a tévécsatorna, a végén még a főzőműsorokat is néztem. Kutya hosszú volt. Másfél hónap múlva derült ki végleg, fogok-e még élni. Aztán helyrejöttem.

Jövedelmi osztályok

A munkavállaló lehetőségeit illusztrálja a következő történet:

– Tavaly márciusban otthagytam a régi munkahelyemet. Egy európainak nehéz megérteni, hogy az egészségügyi biztosítás miatt történt. A feleségemnek annyi operációja volt, hogy a régi munkahelyén megelégtették. Erre én átírtam volna az én munkahelyemre. Ott azt mondták, megadják a biztosítási jogot, de az első ötezer dollárt nekem kell fizetnem. Jó, mondom, még gondolkodom a dolgon, de már tudtam, én onnan eljövök. Ez hétfőn történt, és én elterjesztettem a hírt, hogy új munkahelyet keresek. Kedden, ahogy hazajövök, csengetnek az ajtón. Az új tulaj keresett a lakásomon! Ismertük egymást korábbról. Elkezd: hallotta, mi a szándékom. Igen, mondom, né, mit ajánlottak biztosítás ügyben. Kérdi: mennyi pénzt „csinálok”? Ezt úgy kell érteni, hogy mennyit keresek. Megmondom. Na, fel vagyok véve nála – ugyanannyiért.

Mennyit keresek? Olyan 65–70 ezer dollárt egy évben. Ne kezdj számolni, jön rá adó és minden egyéb. Nagyon relatív az egész. Na, áthelyezkedtem, és azóta ott dolgozom. Miért előnyösebb? Mert itt az egészségügyi biztosításom ezer dollár, de abból visszakapok ötszázat. Ez itt Amerikában nagyon lényeges. *Nyugdíj?* Létezik állami nyugdíj, de az nem sok, és kiegészítheti a magánnyugdíj. Amit befizetek, azt mind megkapom, sőt többet. A pénz a tőzsdén van, ha jól választasz, gyarapodik, ha nem, apad. Lutri. Mindig tudom, mennyi a pénzem, az internetről bármikor megtudhatom. Pénteken a tőzsde leesett 300 ponttal, egyetlen nap alatt vesztettem hat-ezer dollárt. De nem izgulok, azt még visszanyerhetem.

A polgári biztonság nyugdíj előtt

Itt mindenkinek legalább három dologgal kell rendelkeznie: fogorvossal, orvossal és pénzügyi tanácsadóval, aki megmondja, hova tedd a pénzedet. Ügyvéd is jól fog, mert itt mindenért perelnek, de én nem vagyok olyan gazdag, hogy ügyvédem is legyen. *Hol lakunk?* Az első házamat 1989-ben vettem, két évre rá, hogy kimentünk. Kicsi ház volt, nem valami fényes. De én kipofoztam. Téglaház volt, építettem egy garázst, szép erkélyt. Apám székely ács volt, és itt mindenféle anyag kapható. Ha ügyes vagy, magad megcsinálhatod. Ha nem, sokba kerül. Én tetőt sose építettem, felvettem egy idős ácsot, és vele dolgoztam. Azt a házat 1996-ban eladtam, és megvettem a mait. Az gyönyörű. Szép helyen van, akárcsak az első. Ezzel volt szerencsém, amikor eladtam. Ebben van fürdőmedencém kinn, kertem, van három hálószoza fenn két fürdőszobával, a földszinten úgynevezett családi szoba, akkor nappali, ebédlő és konyha, egy fürdőszoba, van pincém, rendesen berendezve. Most csak ketten lakjuk, a gyerekek kirepültek. Ér olyan 400–500 ezer dollárt. A kisebbik most vett házat félmillióért, ott négy hálószoza van.

A mostani munkahelyemre visszatérve: annyiban tér el a másiktól, hogy itt nem vagyok főnök, azóta fizetésemelést is kaptam, és nem idegeskedem annyit, mint amott. Az stresszes volt. A munkát nekem kellett kiadnom, megmagyaráznom, hogyan ne rontsák el. Százezer dollár értékű alkatrészekről volt szó. Az új munkahelyemen is nagy a felelősség, de annyira rutinos vagyok, ritkán hibázom, s kijavítom. CNC-programozás: beprogramozom a gépet, van hozzá, mondjuk, 30 szerszám, és az lyukat fúr, kimarja, esztergál, mindent elvéggez. Komplex szerszámgép, számítógépre rákapcsolva. *Hogy innen megyek-e majd nyugdíjba?* Remélem, igen. Hogy mikor, nem tudom. Elmehetnék most, de csak 65 évesen kaphatsz száz százalékos nyugdíjat. Ha 62 évesen mész, akkor 75 százalékos nyugdíj jár. Ez az állami nyugdíj, de abból nem lehet megélni. Nagyon sok amerikai emiatt költözik Costa Ricába vagy máshova, eladja a házát. Sokan visszamennek Európába.

Nekem szerencsém van, mert elég jól kerestem, és az állami nyugdíjam magasabb lesz, mint azoké, akik 20–25 ezer dollárt kerestek egy évben. A nyugdíjalapot a keresetből vonják le, és ugyanannyit a munkaadó is befizet. Minimum 35 évet kell dolgozni a nyugdíjjogosultsághoz. Nekem nem lesz ki a 35 évem, a hiányzó rész Romániában maradt, de a nekem járó részt ugyanúgy 35 felé osztják el, mint a többinek. Minden évben küld az adóhivatal egy papírt, a születésnapod előtt. Itt adóbevallás van, ha tartozol, még fizetsz. Én úgy intézem, hogy többet vonjanak le adóba, olyankor év végén visszafizetnek belőle. Egyszer fordult elő, pontosan amikor az új házat vásároltam, hogy rá kellett fizetnem, és nagyon rosszul esett, azóta másképp járok el. Mindenkinek van egy társadalombiztosítási száma. Az a szám végigkísér egy életen át. És abban a levélben megadják, ha 62 évesen mennél nyugdíjba, mennyit kapsz, és mennyit, ha 65 évesen. Nem hiszem, hogy kihúszom addig, sokat idegeskedtem az életben, de ha kihúznám, meglenne az 1300–1400 dollárom egy hónapban. Abból is meg lehetne élni, de gyengébben. Ha az igényeid nagyobbak, akkor legalább 2000–2500 dollár kell ahhoz, hogy kényelmesen megélhess.

A nagy meccs

Végül személyesebb vonatkozásokra terelődik a szó. Kocsis Imre az indulatos emberek közé tartozik, emiatt sokszor gyűlt meg a baja környezetével. Az indulatosságot, az ingerlékenységet nem jutalmazta a környezete, Romániában éppúgy az alkalmazkodást, az idomulást várták el tőle, mint új hazájában. A két világ közt persze ég és föld a különbség, a kisszerű vegzálásban, amiben itthon a munkahelyi igazgatója jeleskedett, ott nem volt része, emiatt nem szorult munkahelyváltoztatásra. No de a vizsgát végül sikeresen kiállta, még ha nemegyszer embertelen önuralom és önmegtartóztatás árán is. Elégtételét megértem, azt is, miért látogatott haza Ozsdolára megosztani a rokonokkal is a tapasztalatait.

A vérmérsékletre visszatérve, az persze nem hazudtolja meg magát. Íme még egy történet, amolyan ráadás a mesélőtől. Imre a legjobb futballisták közé tartozott ismerősi körömben, reménytelen dolog volt cselezés közben leszerelni:

– Említettem, hogy eljártam focizni, és haverekre tettem szert ezáltal. Már nem tudom, kivel, talán Baltimore csapatával játszottunk, s az egy hirig meccs volt. Ők voltak az első, mi a második helyen. Engem kiszemeltek, és mind rugdostak. Mondom az egyiknek, „te, engem hagyjatok békén, nem most kezdtem, úgy visszaadom, hogy attól koldultok”. Elkezd: ő nem hiszi! A következő alkalommal elegendő lett a dologból, és megrúgtam. Elvágódott a földön. Felugrik és jön, hogy befejeljen nekem. De én megelőztem, és jól befejeلtem neki. Miért mesélem? Akkora balhé lett belőle! Én persze tisztában voltam vele, hogy a bíró kiállít, de már nem érdekelt. A pasas végül szaladt haza, hogy elhozza a fegyverét, és lelőjön. Itt mindenkinek van fegyvere. Szóval emlékezetes balhé volt.

Imre nem tagadja, a családban már megkezdődött a nyelvváltás, természetes folyamatként viszonyul hozzá. Amikor a saját nyelvtudása kerül szóba, elmesél egy anekdotát:

– Mikor főnökké léptettek elő, termelési gyűlésen hozzá kellett szólnom a témához. A tulajjal korábban sose beszélgettem, odajön a gyűlés után hozzám, megdicsér, hogy milyen jól mondtam el, mit szándékozom tenni, hogyan lehet megoldani a gondokat. És úgy mellékesen megkérdezi végül: „Te, Emeric, neked mindig volt akcentusod?” „Joe, feleltem – itt mindenki tegeződik –, mikor kijöttünk, nem volt. Mert egyáltalán nem beszéltem angolul!”

Jóízű hahotával búcsúzott.

2008 júliusában

A Vatikán főztje a legfinomabb

Jakab István a mai kor vándora. Nyugtalan, helyét, szerencsését Nyugaton kereső ember, akit két keze és leleményessége már számtalan nehézségen átsegített. Hogy mindez elegendő-e a boldogsághoz, annak csak ő lehet a megmondhatója. A riporter csupán kérdéseket tesz fel, követve az országok és társadalmi osztályok, nemzetek közt cikázó ember útvonalát, aki most egy pillanatra megáll a nyugvópontra nem jutott küzdelem egy átmeneti állomásán. A családtalan férfi, magával hozva a nyugati munkáltató ízlését, Aldobolyban²⁹ kicsi, de nagyon igényes, kétszintes vikendházat épített magának fából – oda jár haza időnként megszusszanni, ott meséli pihe-nés közben az alábbiakat.

Jóból is megárt a sok

– Van egy mostohatestvérem, aki kinn élt Németországban, nekem már a forradalom előtt volt meghívólevem³⁰ hozzá, de végül 1990-ben a szüleimmel indultunk el, hogy kivándoroljunk. Ők Magyarországról visszatértek, én a Daciával kimentem Németországba, ott találkoztam valami marosvásárhelyi fiúkkal, akik eligazítottak a nürnbergi lágerba. Egy hétig benn voltam, de nem fogadtak, mert nem voltam németajkú, és nem is tudtam németül. A legnagyobb baj az volt, hogy vízummal mentem. Ha maradni akarok, mondták, menjek a testvéremhez, ő biztosítson nekem ellátást, és akkor gazdasági, nem politikai menekültként talán befogadnak, ha két évig

²⁹ A háromszéki megyehatáron fekvő falu – tíz kilométerre Sepsiszentgyörgytől, húszra Brassótól – Illyefalva községhez tartozik.

³⁰ Turistaútlevelet kérni és rokonlátogatóba menni az ún. nyugati államokba csak meghívólevél felmutatásával lehetett a kommunizmus idején.

kinn maradok. Én láttam, nem tudok továbbjutni, hát visszatértem Magyarországra, és négy évig ott dolgoztam. Annyi pénzt gyűjtöttem össze, hogy abból lakást vettem, és az elsők között alapítottam szállítási céget Sepsiszentgyörgyön. Egy Peugeot furgonnal jártam az országot, fuvaroztam mindenkinek, akkor még a városban csak két furgon ha volt. Csakhogy a túl sok jó is megárt, a pénzt elköltöttem, a kocsí nem volt új, javítani kellett volna. 1997-ben csődbe mentem. Nem történt nagyobb baj, ismét nekiindultam a nagyvilágnak.

Mikor hordtam Moldvába a pityókat, hallottam, hogy mindenki megy Olaszországba. Hát ha ők ott megélnék, én is megélek! Vettem egy hamis útlevelet, nem is tagadom. A román útlevéllal kimentem Zágrábba, ott vonatjegyet váltottam, és átmentem Olaszországba a másik útlevéllal. Hogy Rómában nem volt semmi kapcsolatom? Persze, de mindenütt megvannak a „stratégiai pontok”, mint Budán a Moszkva tér, ahol a munkát keresők várják a vállalkozókat. Előbb Padovában kötöttem ki, ott egy hónapot időztem, a Caritas³¹ segélyszolgálatnál kaptam szállást, ruhát, kaját. Munkahelyem nem került, mert hiányoztak az irataim. *Dehogynem igazoltattak!* Kérdezték, mit keresek ott. Mondtam, munkát. Nem küldtek haza, de munkát senki nem adott. Rómából tértek haza románok, azoktól megtudtam, Rómában irat nélkül is munkába állhatok. Eleinte nem tudtam a nyelvet, közben azt is megtanultam. *Az útlevél?* Jaj, azt csak addig használtam, amíg átmegytem a határon, hamis volt, nem mertem elővenni. Akinek nem volt román útlevele sem, attól ujjlenyomatot vettek, és számítógépes nyilvántartásba vették. Velem nem foglalkoztak. Minden rendőrnek megvolt a maga szektora, csak annyit mondtak: tűnj el ebből a szektorból! Na, Rómában megvolt a reggelim, ebédem, vacsorám, minden, csak fel kellett iratkozni a Caritasnál az éjjeli menedékhelyen. *Hányan voltunk egy szobában?* Hát amekkorák voltak: négyet-ötöt-hatot is el-

³¹ A Caritas Internationalis katolikus segélyszervezet 165 tagszervezete 200 országban fejt ki jótékonyági tevékenységet.

szállásoltak egyben. Tiszta ingyen. Este bementünk: kaptunk egy teát, egy szendvicset... Minden héten cserélték az ágyneműt. Ha az inged bemocskolódt, adtak mást. Négy-öt fürdőbe szóló ingyenbelépőm volt, mindenütt adtak tiszta ruhát is. Mire költöttem a pénzemet? Ruhára, szállásra, kajára nem kellett, legfeljebb csak cigarettára s egy-egy sörre, mondjuk.

Fejedelmi napszám

Mennyit kerestem? Eleinte keveset, mert minden mesterségben a napszámos-munkától kellett indulni. Hiába mondtam, én kőműves és festő vagyok, sepregetéssel, takarítással kellett kezdeni. Olyan munkákkal, amikkel itthon mint mesterember nem foglalkoztam volna. A seprű s a lapát, ugye! Elviszik az embert a vállalkozók egy napra, kettőre, látják, többet tud: ott tartják egy hétre. Amíg a munka tart. Így töltöttem el két évet. *Hogy mennyit kerestünk azokhoz képest, akiknek munkaszerződésük volt?* Dehogyan kevesebbet, mint ők! Többet kerestünk náluk, mert utánunk nem kellett adózzanak. '97-'98-ban egy napszám 80–90 márka volt. Nyilván ott lírában fizettek. A márka és a líra árfolyama majdnem ugyanannyi volt. Én '94-ben, mikor Németországban dolgoztam két hónapot, a száz márkát megkerestem, már mint segédmunkás. '97-ben pedig Olaszországban 80 ezer lírát kaptam, vagy 90–100 ezret is. Öt év után. A németek jobban fizetnek, mint az olaszok. Ha most utólag euróban kiszámítanánk, 50–60 eurót kerestem napszámban nyolc óra alatt.

A szállás: Padovában egy gyárban volt berendezve a tömegszállás, ott laktunk háromszázan, idegenek, románok, albánok, marokkóiak, mindenféle nemzet. De északon nem lehetett feketén elhelyezkedni, átmentem Rómába, egy hónapig laktam az egyik Caritasnál, egy hónapig egy másiknál. Akkor már volt pénzem, vettem ki albérletet. Az olyan, hogy ágybérlet, hárman-négyen egy szobában. Régebb kijött románok vették ki, és adták ki nekünk, néha nyolcan is laktunk egy két-szobás lakásban. Moldvaiak, oltyánok, kevés magyar Marosvásárhelyről vagy Szatmárról.

A rendőr engem nem zsuppolt ki. Akit elkaptak, hogy lopott vagy ivott, bajt csinált, az más. De a többieket, csak ha egy-egy razzián beleestek a hálóba, küldték haza. A rendőrök tudták, hol találják őket: elhagyott házakban. Én sose bujkáltam, és mindig megszabadultam. *A fekete munkáért?* Engem nem büntettek, hanem a maszekot, azt igen. Olyan is volt, hogy feketemunkás románok nem kapták meg a pénzüket, és a szakszervezet, ha kérték, beperelte a munkaadót, és azt megbüntették. Meg kellett adja a pénzt. Érdekes. Vagy a munkabaleset! Azt nagyon komolyan veszik Olaszországban. Abban a helyben mindenkit szednek elő!

A vatikáni konyha dicsérete

– Én három évig nem mostam zoknit. Adtak újat vagy kimosottat, tisztát. Sokan foglalkoznak az idegenekkel. És léteznek olyan templomok, ahol, mint nálunk a turkálókban, pénzért, ingyen osztják ki a használt ruhát és a száraz élelmiszert. Én tudtam, hova forduljak. Legkevesebb kilenc étkezdei jegyem volt. A legjobb ételt a Vatikánban mérték. Ott többet kellett várni, 60 személy fért be, de az a legfinomabb. Aki nem fért be, annak csomagot osztottak. A Vatikánnak legalább tíz helyen van kantinja Rómában. Ingyen volt, vagy ha pénzt kértek, csak 2–3 ezer lírát egy ebédért. Az ma 40 eurócent. Ugyanaz egy vendéglőben belekerül 10 euróba is. És léteznek népkonyhák is, csak ott rengeteg az ember, sokat kell várni, előfordult, hogy hétszázan álltunk sorba. És annyit adnak, hogy ha este ettem, reggel a tejeskávéról és szendvicseről lemondhattam, kibírtam anélkül is délig. Sokszor annyit ebédeltünk, hogy este nem voltunk éhesek.

Veszélyes munkahelyek? Nem a munkahely, hanem a szállás veszélyes. Néha elhagyott házakban kellett aludni. Ott a romántól csak a román lop, más nem. Ez a veszélyes. Én a pénzt magamnál tartottam, néha betettem a bankba. De oda csak úgy, ha egy olasz maszek, akinek volt bankszámlája, velem jött. A saját bankszámlámra, de az ő ajánlásával, mert ismeretlent nem fogadnak be a bankba. De ezt már csak akkor, ami-

kor a rendes munkavállalási engedélyem is megvolt. Addig iratok nélkül éltem. Úgy szereztem meg az engedélyt, hogy jött egy törvény: minden negyedik évben rendezheti a helyzetét, aki kívánja. Eltekintenek a büntetéstől, a pénzbírságtól. De épp akkor nem volt munkaadóm. Elmentem a munkakamarához, fizettem egy 20 ezer lírás bélyeget, adtak egy papírt, azt beadtam a rendőrségen. Kellett vigyek tartózkodási izét is, olyant, mint a flotant (ideiglenes tartózkodási engedélyt). Hogy szereztem meg? Fizettem a barátoknak, akiknek volt bérelt lakásuk. Beadtam a rendőrségre, mégis kilövédttem, mert közben hazalátogattam, és nem lett volna szabad. Márciusban kellett volna megkapjam az iratokat, de csak novemberben sikerült, mert azt kérdezték: mért van benne az útlevélemben a pecsét. No de visszamentem, és egy másik törvény által mégis megkaptam novemberben. Nekem Magyarországon is van munkakönyvem, itthon is, és Olaszországban is.

– És szereti ezt az életet?

– Jaj, nem volt más mód, hogy több pénzhez jussak! Itthon keveset kerestünk. Mikor pedig '97-ben Magyarországon próbálkoztam, még kevesebbet adtak, mint '94-ben. És találkoztam barátokkal, s mondtam: elmennék Olaszországba. Így történt.

A riporter közbeveti: azt hallotta, azért az ottaniak élete sem fenékgig tejfel, állandó a kiszolgáltatottság, olyat is hallott, hogy a feketemunkás este hazatérőben az ajtó előtt találta a cipőjét (az egyetlen bútorát), házigazdái egész egyszerűen kitéték a szűrét. Mire Jakab István megjegyzi: – Hát ha nem fizette ki idejében a házbért...

A takarékoskodás trükkjei

Jakab István nem pénzt költeni, hanem keresni ment ki Olaszországba, és mivel az volt a célja, hogy minél többet hozzon haza a keresetéből, iparkodott a kiadásait a lehető legjobban csökkenteni. Ebbéli igyekezetében nem áll egyedül, minden második kint dolgozó önmegtagadó módon takarékoskodik. Akinek az itthoniakat is el kell tartania, nem is te-

het mást. Ugyanakkor az is nagy ösztönző erő, ha kiszámítjuk, mekkora előnyre tesz szert a szegény Keleten az, aki legalább párezer eurót félre tud tenni a kinti keresetéből. A havi pár száz euró, amelyet félretesz, és amely fél év, egy év alatt több ezerre szaporítható, itthon összehasonlíthatatlanul többet ér, mint ott kinn. Lakást vagy autót vehet rajta, mindazt, amitől ott kinn a vendégmunkás meg van fosztva: jólétet és társadalmi megbecsülést, mi több, szociális biztonságot. Ritkább eset, amikor valaki még a cégalapításig is eljut, mint Jakab István, aki egy ideig szállítást vállalt, és úgy próbált kisiparosként megélni itthon, termelőtőkeként működtetve megtakarított keresményét. A kudarc után ismét kőművesként dolgozott kint, és másodszorra, ahogy mesélte, már nem ilyesmibe fektette pénzét, inkább ingatlanokat vásárolt, az jobban illett hozzá, és jobban be is jött a számítása.

De ne szaladjunk előre! Amíg a garas a garashoz társul, és felgyűl az az összeg, sok munkanapnak kell elteltie, és a takarékoskodásnak sok eszközét kell bevetni. Hogyan is teltek ezek az idők?

– Nyolc órát dolgoztunk vagy többet, és mindig megvolt a programunk. Öt órakor, hatkor mentünk vacsorázni. Népkonyhákra, a Caritashoz, másfelé. Ha egyik helyen sokan voltak, mentünk a másik helyre, mert ott finomabb volt az étel. Esténként előfordult – ha Rómán kívül laktam, és nagy volt a forgalom, és későre értem volna haza –, hogy elmentem a barátaimhoz, és ott aludtam náluk. Csúcsforgalom idején utaztunk, amikor alig fértünk be a buszokba. Hogy olcsóbb legyen – mosolyog. – Kevesebb volt a kiadás. Máskor, ha olyan helyen építettünk, ott aludtunk az épületben, alkalmi fekhelyeken. Néha megvolt ott a kajánk is. *Megbízás, becsület?* A románok munka szempontjából el vannak ismerve Olaszországban, másfelől: nem bíznak bennük. De ott mégis meglehet az ember, másutt nagyobb a szigorúság.

A fekete árnyalatai

Olyan fordulat következik a mesélésben, amely az edzett riportert is meglepi. Jakab István egy kudarcba fulladt kísérletét mondja el, melyet a világ egy másik sarkában, más feltételek mellett kellett elszenvednie. Társai irigységének, a szolidaritás hiányának tulajdonítja, ami történt. Országunként különbözik, hogy mennyire tűrik meg a feketemunkát. Ezt a leckét meg kell tanulnia annak, aki kockázatoktól nem mentes határövezetben él és bóklászik, csempészárúként lopva át egyetlen tulajdonát.

– Mikor '91-ben Magyarországon leestem, és eltörött a lábam, hazajöttem. Ez volt augusztusban, és novemberben feliratkoztam munkára Izraelbe. De ott csak két hónapig voltam, mert a műszakvezető, a mesterem elvitt feketemunkára, s a románok elárultak volt, és haza kellett jöjjenek.

No, ennek érdemes lesz utánanézni.

– Mint szobafestő mentem Izraelbe. Persze mindenfélét kellett csinálni, voltam ács, kőműves, minden. De mi ott kétszer voltunk eladva. Egyszer eladtuk magunkat itt Romániában a munkaközvetítőnek, aki küldött. Ott kinn eladtak másodszor a cégnek, aki dolgoztatott. Három dollárt kaptunk egy órára. S amikor a napi tíz óra után a mesterrel és a tulajdonos fiával még feketén elmentem dolgozni két órára, akkor ott megkaptam a tizenöt dollárt egy órára. Napszámosként, kérem, nem mint mesterember, megkaptam a tizenöt dollárt! Feketén. Két hónapig ment, aztán beárultak. Sok román megszökött a munkahelyéről emiatt, hogy feketén dolgozhasson. Rendőrségi razzia volt, lebuktunk, és hazaküldtek. A repülő is ki kellett fizessük. A végén egy hónapnyi fizetést kaptam, a másikat visszatartották... Mindegy. Tízszer annyit kerestem Olaszországban, mint itthon, Izraelben meg tizenötször annyit lehetett volna. Persze, az ott nem sok. Ha vendéglőbe jár az ember, ott az ital és az étel drága. Ott a napi kereset könnyen elmegy. Aki délben vendéglőben eszik, és egy pohár bort megiszik, annak a pénze elúszik. Mi olcsó boltba jártunk, ha jártunk, Olaszországban is. S a Caritashoz.

A legalitás révén

Jakab István nem mondja ki, de legutóbbi olaszországi tartózkodásakor mégis mintha megerősödött volna benne a szándék, hogy a munkavállalását törvényessé tegye, csökkentve ezzel a kockázatot. Vagy csupán egy kínálkozó alkalmat sikerült ismét üstökön ragadnia, mint már annyiszor?

– Legutóbb karbantartó voltam, három évig egy villában. Udvarmester, házmester, sofőr egy személyben. A gazdám gyáros volt, Romániában is vannak gyárai. Beajánlottak, mert anélkül nem lehet jobb munkahelyet szerezni. Egy illetőnél meszeltem, háromszor is elhívott magához, aztán beajánlott egy unokatestvérének. Ott a kertész éppen elment tőlük, felvettek, ott laktam náluk három évig, szolgálati autóm volt, minden. Nemhogy szolga lettem volna, de mindenes voltam. A villában volt egy szolgálónő, én az udvaron dolgoztam: mi ketten voltunk a háztartási alkalmazottak. Elég nagy volt a háztartás, én jártam a piacra is. Munkavállalási engedélyt kaptam, a gazdagok félnek feketén dolgoztatni, mert beárulják őket a szomszédok, jönnek a rendőrök... Abban a nagy villában voltak a cég irodái is. Éjjel örök jártak be az udvarra. Ott mindent meg kellett csináljak: fűvet nyírtam, kertészkedtem, bevásároltam, sofőr voltam... Nyolc órát dolgoztam, utána szabad voltam. Reggel nyolckor nekiálltam az udvarnak, rendeztem a bejáratot. Nagy volt az udvar, volt benne tó, erdő és úszómedence. Egy óra múlva lementem meginni a kávé, tizenegykor kimentem a piacra. Ha ott a tulajdonosnővel találkoztam, nem kérdezte, miért jöttél ki vásárolni. Délután ötig voltam szolgálatban, néha egy-két órával többet. A kertbe építettem nekik faházat, a délutánokat néha ott töltötte a család. Én is ott voltam velük, majdnem mint egy családtag. Ausztriában is volt villájuk, 360 kilométerre onnan. Kocsiba ültem – négy óra alatt odaértem. Ott is javítottam. Mennyit kerestem? Egy hónapra 1200 eurót. Nem tettem bankba, nem kellett féljek, hogy ellopják. De minden évben hoztam haza, és itthon lakást vettem rajta. Minden évben egy garzont. Hét éven át. 6–7 ezer euróba került egy garzon Szentgyörgyön.

Mért hagytam ott? Makacs vagyok, több pénzt kértem, nem adott, eljöttem... Novemberben hagytam ott, de aztán visszamentem, hogy hosszabbítsam meg a hivatalos papírokat. Idén is mennem kellett volna, de nem mentem. Elveszítettem a munkavállalási jogot – legyint. – Majd kimegyek kirándulni három hónapra, és dolgozom egyet³². Két év múlva belépünk Európába, és mehetünk szabadon mi is³³. A magyarok már személyazonosságival utazhatnak. Nekik az egy év munkaszerződést abban a helyben csinálják meg, ahogy kimennek. Ott Olaszországban munkakönyv se kell, semmi. A munkaügy iktatja, mennyi volt a fizetése, mennyi ment nyugdíjra vagy egészségbiztosításra. Ha kell, mindent kinéznek a számítógépből. Én három országban vagyok bejegyezve, kétőben munkakönyvem is van.

Át a határon

Jakab István talpraesettségénél legfeljebb a merészsége nagyobb. A „hőskorba” visszakanyarodva, a kiállt veszélyek felől kérdezem. Olyan korban élünk, mikor Európa pereméről indulni még mindig óriási hátrány, és olyan hatalmas kockázatvállalással jár, hogy az ember élete és a szabadsága is veszélybe kerülhet. Holott az emigráns szándéka a lehető legbékésebb, és erkölcsössége sem vonható kétségbe: munkájáért és szakértelméért szeretné megkapni azt az életszínvonalat, melyet a boldogabb nyugati világban az odaszületetteknek természetes jussként, úgyszólván tálcán kínál a társadalom.

– Először vonattal utaztam át a határon, másodszor gyalog. Pestről Pozsonyba vonattal, és onnan gyalog mentem keresztül Ausztriába. Hogy lelőhettek volna? Nem volt hárőr sem a határon. Azelőtt a szerbek felé próbálkoztak sokan, de ott erősen szemmel tartották őket. Én itt a térképen kinéztem, merre menjek. Éjszaka. Egyedül, mert így biztosabb,

³² A román állampolgárok mint EU-s tagország lakosai Olaszországban 2012. január 1-től dolgozhatnak szabadon.

³³ Románia 2007. január 1. óta EU-tag.

mint két személynek együtt. A határhoz értem, szétnéztem, láttam, nincs senki, mentem tovább. Kavicssal szórták fel az utat, mint nálunk szokták az udvart. Minden ötven méterre egy cövek volt, és minden kilométerre egy-egy őrtorony. Átmentem, egész éjjel gyalogoltam, és az első vasútállomáson ültem fel a vonatra. Be Bécsbe, onnan másik vonattal Olaszországig. Ott a határ előtt ismét leszálltam, és nekiindultam gyalog a határon keresztül. Akkor a vonaton még volt ellenőrzés, ezért. Az első vasútállomásig gyalog mentem, ott felültem a vonatra. Pénzem volt. Hogy mért nem voltam gyanús? Hát én csomag nélkül utaztam. Egy nejlonaszttyorral keltem át három határon. Pénzen lehet vásárolni bármit. Mikor felültem, jött a jegyellenőr. Nem volt jegyem! Fizetsz-e? Igen. Meddig? Padováig. Csak öt százalékkal került többbe a jegy, mintha pénztárnál váltottam volna.

Hogy világot láttam-e? Én Olaszországban az egész északot összejártam, Genova, Torino, Milano, Firenze, Verona – Velencében többször is megfordultam. Nápolyt is megnéztem volna, de csakis oda mentem, ahol munka is volt, vagy amerre vittek. Egyszer elindultam Rómából Genovába, hogy kijussak Kanadába. Mikor megtudtam, hogy ott milyen menet van, lemondtam róla, inkább Torinóba és Milánóba mentem tovább. Kanadában nehéz. Sokan jöttek vissza onnan három hónap után. Ott feketemunka kevés van, az idegeneket segélyen tartják, az kevés pénzt jelent, dolgozni nem szabad, tanulni kell. Olaszországban viszont mindenkinek kerül munka: ott egész Románia elhelyezkedhetne! Ha nem ma, akkor holnap. Ki kell várni! És nem küldenek vissza.

2004 novemberében

Menekülés a zöldhatáron át

1988–89-ben történt

Az alább megszólaló tanárnőhöz igazán nem viszonyult marasztalóan a nyolcvanas évek Romániájának rideg világa. A legnagyobb sokk akkor érte, amikor magyar szakos végzősként Moldvába helyezték ki,³⁴ ahol a főszakját nem taníthatta, és hiába sikerült később bevergődnie Kovászna megyébe, olyan házkutatásig fajuló zaklatásokban volt része ott is, hogy az egyetlen megoldást csakis a zöldhatáron át való menekülésben látta. P. M. az Érmellék egyik közvetlenül a határ mellett elhelyezkedő falujában született, ezt a körülményt kívánta a vakáció idején a tervéhez kihasználni. A két ország határán akkoriban állandó feszültség, valóságos hadiállapot uralkodott.

Az első kudarcok

– Otthon jártam, '88-ban lehetett, és egy alkalommal kibikliztem a határ felé, hogy megnézzem, látok-e, és merre katonát. Ha eljön a szökés pillanata, ugye, tudjak tájékozódni. Épp fel volt emelve a sorompó, ha kis lendületet veszek, simán át tudtam volna biciklizni. Hogy nem lőttek volna utánam? Tilos volt a határ felé lőniük. Fegyvert persze használtak a határsértők ellen, de más szögből, abba az irányba nem volt szabad elsütniük. Az előbújt katona arcán bizony láttam, hogy egy nagy helyzetet hagytam ki akkor. Azon az átkelőn

³⁴ A Babeş–Bolyai Tudományegyetemen végzett magyar szakosoknak a Regátba való kihelyezése 1982-ben kezdődött el, és 1985-től már mindenikük odakerült. A kihelyezést mindenki köteles volt elfogadni, és mindenkinek legalább három évig ott kellett dolgoznia, ahová kihelyezték. Aki nem tette, azt a taníttatása költségeinek megtérítése címén pénzbírsággal sújtották.

Nyírábrány felé sokaknak sikerült átmenniük. Gyerekkori játszótársam például nem sokkal azelőtt Trabanttal hajtott odáig, ott kiugrott, és átfutott. A magyar határbódé ötven méterre volt, aki átjutott a senki földjén, szabad volt. Akkor már nem adtak vissza a magyar hatóságok, mint korábban.

Volt aztán másnap egy hülye kísérletünk, amikor letartóztattak. Öcsémmel és a férjemmel, nem rongyos ruhában, de kapával a vállunkon indultunk neki az útnak. Meneggettünk a mezőkön át, betértünk egy tanya udvarára, amikor észrevettük, hogy valaki biciklivel a nyomunkba eredt. Nem tudtuk eldönteni, katona vagy tiszt, mert a sapkáját megfordította, a simléderével hátrafele viselte. Utolért, és faggatni kezdett, mit akarunk. A falunk gyümölcsösei a határig nyúlnak, egy ilyen gyümölcsösön keresztül akartuk a határt elérni. Sokan úgy szöktek át, hogy dolgozni mentek ki a szőlőbe vagy a krump liföldekre, és egy óvatlan pillanatban átléptek a szántáson, ami a határt jelölte. Előfordult, hogy szalmát báláztak, és az autó úgy kanyarodott, hogy páran leugrottak róla, és átrohantak. Hihetetlen esetekről regéltek a faluban. Ha valaki másnap nem ment be dolgozni, akkor tudták róla, hogy meglépett.

Nos, minket akkor bekísértek a határőr-kaszárnyába, ami a falunk határában található, olyan három kilométerre az országhatártól. Hamar híre futott a dolognak, mert az országúton a volt matektanárnőm férje odalépett a katonához, valamit kérdezni úgymond, de nyilván azért, meggyőződjék róla, én vagyok-e, és rögtön értesítette édesanyámat. Szerencsére apám egyik gyerekkori pajtása volt a szolgálatos tiszt, kivételes eset volt, később el is helyezték onnan. Kihallgattak, jegyzőkönyvet vettek fel. Én annyira meg voltam ijedve, hogy a húsz forintot, ami nálam volt, amikor a katona kikísért az illemhelyre, szépen bedobtam a vécékagylóba, nehogy megtalálják mint bizonyítékot. Annyit elismertünk – pont ez az ismerős tiszt ajánlotta –, hogy egy otthoni veszekedés miatt, elkeseredésünkben nekiindultunk a határnak. Ez bekerült a jegyzőkönyvbe. Ennek ellenére, vagy épp ezért, a váradi ügyészség később azzal mentett fel, hogy nincs alapos indok a vádemelésre. Na de addig még

bevittek, és egy éjszakát töltöttünk a falubeli laktanyában, ahol újból kihallgattak, külön-külön, onnan Váradra vittek tovább, a szekuritátén ismét kifaggattak, majd elengedtek azzal, hogy ez Bihar megye belügye, hallgassunk róla. Amikor ősszel Háromszékre visszajöttünk, persze mindenki tudta, mi történt, tehát nem tartotta meg Chereji elvtárs a szavát. Még annyit: hozám nem nyúltak, de Péter öcsémet mellbe rúgta az a mocskok.

A fogdában

– Hogy részletezzem egy kicsit, úgy történt, hogy a ... utcai laktanyában két fogda volt, egyiket a férfiaknak, másikat nekünk tartották fenn. Estére dugig telt mindkettő, persze mind magyarokkal. Szerintem, engem és a férjemet azért nem vertek meg, mert egyetemet végzetek voltunk. Jaj, mondjam el: meglepetve vettem észre, hogy miközben az iskolában én magyar tévéadót nem nézhettem, ott a határőrlaktanyában a román határőrök a híradót nézték a magyar tévéadón. Annak ellenére, hogy ugye intézményben, pláne ott, az tilos lett volna. Kihallgattak, ugye gondolták, nőként én vagyok a gyenge láncszem. Aztán valami váradi tiszt jött ki értünk. Azt akarta kiszedni belőlem, hogy biztosan valami vezetővel lett volna találkozásunk a tanyán. Én erősítgettem, hogy vizet akartunk csak inni. És közben eszembe jutott, hogy megkérdezzem: úgy tudom, akit megfognak, azt megverik. Hát honnan veszek én ilyesmit? És most – kérdeztem – minket is meg fognak verni? Erről szó sincs, felelte. De adja a becsületszavát, kértem. Megígérte. De hogy mit dolgoztak velünk! Minden szökési kísérletkor nem is tudom hányszor le kellett rajzolniuk, hol fogták el az illetőt, és térképen feltüntetniük, a határ mely szakszán történt. Annyi idejük ráment, hogy el tudom képzelni, valóban feldühödhettek. Hát ha még vissza is pofáztál nekik. Borzasztó történetek keringtek: hogy például valakinek dróttal kötözték meg a kezét. Nos, ez volt éjjel, reggel bejött a helybéli milíciafőnök, egy taknyos kölyök, akiről utóbb kiderült, hogy egy volt román osztálytársamnak, Lenuťának a férje. Ezt akkor még nem tudtam. Ő az öcsémet hívta át először, és én nem

is sejtettem, hogy a dübörgés, amit a falon át hallottam, az az ütésnek a hangja, amit rá mértek. Mások mondták, hogy most biztos megütötte. Péter nekiesett a falnak. Akkor nagyon mérges lettem. Az előbb említett váradi tiszt épp akkor ment át az udvaron. Kiintettem neki, és ő odajött. Mondom, azt ígérte, nem fognak bántani, és né, mi történik az öcsémrel a szomszédban. A tiszt erre bement, és utána az öcsémet tényleg békén hagyták. De az a mocskok mellbe rúgta. Az öcsém, hogy megnyugtasson, azt állította, nem fáj neki, mert a bőrdzseki felfogta. Másodiknak a férjemet hívta át, és neki is megfogta a hosszú haját, hogy ez mi. Engem is bevitt. De micsoda macskakaparása volt! Ezt azért mondom, mert később találkoztam a volt osztálytársammal, és megtudtam, hogy a férje az a szadista állat. Ő azt mesélte, hogy a férje nagyon szépen ír, remek fiú, és felvételizni készül a jogra. Sejtelmem sem volt, ki lehet. Nekem ugyan a pasas kihallgatáskor említette, hogy a felesége is Váradon érettségizett, de ki tudta akkor, hogy ki-ről beszél. Ilyen szövegekkel jött: igen, mert a magyar rádió és tévé félreinformál minket, amiatt akarunk megszökni. De akkor már valóban nem nyúlt hozzánk. Aztán pár hónapra rá Lenuța felhívott magukhoz, és hát nyílik az ajtó, bejön a férje. Megismert, elvörösödött, és elhúzta a csíkot. Nem szóltam semmit, csak néztem Lenuțát. Jóra való lány volt.

Kivételezettek voltak

– No de minket bevitték Váradra, ott szekus tiszték hallgattak ki, mindenikünket más-más, később a férjem elmesélte, hogy ő segített megfogalmazni a jegyzőkönyvet annak a fiatalabb tisztnek, és hogy a kollégája átjött a szomszéd szobából, és emiatt letolta őt a férjem előtt. Nekem azt hányt a szememre, hogy azért taníttat a román állam tanárokat és orvosokat, hogy kiszökjenek? De még a szekusokat is említette, mert Pacepa³⁵ akkor oldott volt kereket. Folyt ez a sü-

³⁵ Ion Mihai Pacepa tábornok a román kémelhárítás helyettes vezetőjeként jóval korábban, 1978-ban kért és kapott politikai mene-

ket duma. Nos, akkor azzal bocsátottak el, hogy kitesznek az állásunkból, véglegesítő vizsgára se mehetünk. (De nem lett igazuk, mi bizony letettük a vizsgát.) Ahogy hazaérkeztünk, benn állt az állomáson a magyar vonat, mind az járt a fejemben, mint éjjel a zárkában, hogy én innen úgyis megszököm, nem nyugszom, amíg át nem jutok. Pedig szerencsénk volt, anyám ismerte a helyi parancsnokot, be is engedték első nap, beszélhettem vele, hozott élelmet, egy kicsit kivételezettek voltunk. Mikor behoztak a mezőről, akkor is szerencsénk volt, egy ismerős milicistának a fia vezette az autót, őt faggattuk, mi vár ránk. A kezünket madzaggal kötötték meg, úgy ültünk a kocsiban. Azt mondta, most nem lesz semmi, de másodszor ne próbáljuk meg. No de ahogy a vonatot megláttam, rögtön arra gondoltam, kéne beszélni valakivel, vigyenek át.

Talán ezután volt, hogy megpróbáltunk felugrani a vonatra. Sokaknak ugyanis sikerült így megszökniük. Ahogy a vonat kimegy az állomásról, egy ideig még lassan halad, és előfordult, hogy aki felugrott rá, nem vették észre, és átjutott a határon. No de mi szem elől tévesztettük egymást a kukoricásban, nem lett a tervből semmi. Ráadásul valaki feljelentett az utca végén lakók közül, és egy tiszt jött ki minket megkeresni, de nem talált ránk. Ha akkor kutyával jön, ismét lebukunk volna, így megúsztuk, hazataláltunk.

Következő évben már komolyan kezdtem azon dolgozni, hogy próbáljunk meg átjutni valaki vezetővel, aki ismeri a határszakaszt. Találtunk is valakit, aki kétszer is elindult velünk, de mindig eltévedt. Egy darabig biztosan vezetett, de egy adott ponton eltévedt, de onnan mindig vissza tudtunk térni. A térképen megmutathatom, mennyire cikk-cakkos ott a határ. Előfordult, hogy egyesek kijutottak, de eltájolódtak, elvétették az irányt, és visszajutottak román földre. Öcsémnek

dékjogot az Egyesült Államokban. A kérdéses időszakban részleteket olvastak fel *Vörös horizontok* című emlékirataiból a Szabad Európa Rádióban, az ő szenzációs leleplezéseiről beszélt akkori-ban mindenki.

végül harmadszor ezzel a vezetővel sikerült kimennie. Az illető vitte a keresztlányát is, de mi akkor nem voltunk velük. Egy szomszédunk aztán elkezdte szervezni a saját fia átjuttatását, és talált is egy srácot, aki vállalta, 15 ezer lejért minket is átvisz. Félig román, félig magyar fiú volt, a nagyapja juhokat legeltetett a határon, ismerte a terepet. Az, hogy a szomszéd fia átjutott, biztos referencia volt a számunkra, amikor hozzáfordultunk.

Életcsempészet

– Emlékszem, mondtam az öcsémnek, hogy szüretre hazajövök Háromszékről, és találkozunk, de mire megjöttem, ő nem volt itthon, már Debrecenben kereste a munkát. Akkor azt hittem, sokáig nem látom viszont. Anyu elkezdte árulni az öcsém motorbiciklijét, és jött egy srác, hogy megnézzze. Én bátran megkérdeztem tőle, lévén hogy ... falusi vagy, nem tudsz valakit, aki átviszi az embereket. Biztos voltam benne, hogy tud, mivel ő vitte át a szomszéd fiát is. Azt felelte, de igen, ő maga át tud vinni. Anyu szegény akarta is, nem is, hogy átszökjünk, látván, hogy otthon tartani úgysem tud, hát inkább segített. Közben mi áthelyeztettük magunkat egy bihari faluba, ahol ürültek magyar állások, mert sokan kiszöktek onnan is.

Hogyan mentük át? Holdtalan, sötét éjszaka volt. Én akkoriban állandóan azon gondolkoztam, álomban is azt láttam: szököm. Ekörül forgott nálam minden. No de szeptemberben találkoztam a sráccal, és igyekeztem leellenőrizni, hogy azonos-e azzal, aki az ismerősömet átvitte. Egy „spontán” találkozást szerveztem közte és az illető apja között, és kiderült, arról a srácról van szó. No, este 11-kor indultunk tőlünk, három tanárkolléga az iskolából, és még ketten, összesen öten. A srác nálunk hagyta a biciklijét, hogy mikor visszajön érte, elmondhassa anyunak, minden rendben. Elindultunk az országút mentén a falu alatt Nyírábrány felé. Egy adott ponton megszeppentünk, azt hittük, esetleg otthagytak, vagy mi. Egy erdőn haladtunk át, és ránk szólt: maradjunk itt, kis időre el-

megy, de mindjárt visszajön. Odébb ment, és láttuk, valakivel vált pár szót. Nos, gondoltuk, most lebukunk. De ő visszatért, és vezetett tovább, eljött velünk egészen addig, ahol egy kifesztett drót volt. Azok jelzőrakétát indítottak volna el, ha az ember beleakad. Azon átsegített, tudta, hol van, figyelmeztetett, lépjünk át rajta. Olyan háromnegyed méter magasan húzódott. Láttunk is egy fölmenő rakétát, kiabálást is hallottunk, de nem vártunk, folytattuk az utat. Még egy vizes árkon is átsegített, és a senkiföldje előtt fordult csak vissza. Az irányt előbb megmutatta: egyenesen előre. *Hogy ismerhette a határőröket, megegyezett volna velük?* Bizonyára igen. Magyar oldalon már nem volt drót, ott magunkra haladtunk, egy nagyon sűrű fenyőerdőn át. Le kellett térdelnünk, kúsztunk előre, és fogtuk egymás kezét, hogy ne szakadjunk el egymástól. Nagyon sötét volt. Mikor kijutottunk az erdőből, már sejtettük, hogy Magyarországon vagyunk, mert annyi fény, lámpa Romániában nem volt akkor, mint ott. A bizonytalanság azért csak ott motoszkált bennünk, puhatolózni próbáltunk, füleltünk, hát ha magyar szót hallunk. De nem hallottunk semmit. Javasoltam, jelentkezzünk egy bakterházban a vágányok mellett, és közöljük a vasutassal, hogy most jöttünk át. Az illető vasutas nem lepődött meg nagyon, telefonált a határőrségnek, és azok értünk jöttek.

A magyar katonák megkértek, ne mondjuk senkinek, hogy ők nem vettek észre minket, nekik ugyanis a magaslesről meg kellett volna minket látniuk. Megígértük. Bevittek az ottani laktanyába, ott töltöttük az éjszakát, méghozzá a földön aludtunk. A férjem nélkül voltam, mert neki egy ingyenes lehetőség kínálkozott a szökésre, és azt ki akartuk használni. A 15 ezer lej félévi fizetésem volt, nem állt több pénz a rendelkezésemre. Igaz, azt gondoltam, én a dupláját is megadnám, ha volna. Nincs is rossz véleményem az embercsempészekről, mert életet mentettek. Így gondolom, magamból kiindulva.

Fogadtatás

– Nos, ott feküdtünk a fűtőtestek mellett, kaptunk egy-egy csésze kakaót meg egy karéj zsíros kenyeret. Reggel bekísértek a nyírbátori menekülttáborba, és kihallgattak. A magyar belügyis meg a határőrségiek is kikérdeztek. Ott egy kicsit pimasz voltam, mert mikor azt kérdezte, volt-e olyan belügyi vagy rendőrségi ügyünk odaát, amiről be tudok neki számolni, akkor elmeséltem a két házkutatást, amikor magyar könyveket koboztak el tőlünk, meg az egyetemen minket ért zaklatásokat. Személyleírást kért tőlem a szekusokról. Olyan ártatlannak tette magát ezeket hallva, hogy megkérdeztem: ugye nem akarja nekem azt mondani, hogy Magyarországon nem így folytak a dolgok? Erre úgy elhallgatott, nem volt egy szava sem. Nem világosított fel sem ő, sem az táborparancsnok, hogy pontosan ezekre az ügyekre hivatkozva kérhettem volna politikai menedékjogot, ami azt jelentette volna, hogy sokkal hamarabb jutok hozzá az állampolgársághoz. Később hallottam, hogy Békéscsabán egy erdélyi fiú volt a táborparancsnok, ő bezzeg nem hallgatott el semmit, mindenkinek elintézte, hogy gyorsított eljárással lehessenek magyar állampolgárok. Én így csak két év múlva szereztem meg a magyar állampolgárságot. Nem is jöhettek volna haza látogatóba, ha nem tör ki a forradalom. Végül a következő évben csak hazalátogattam.

Most arról mesélek, hogy hogyan próbáltam megkapaszkodni. Ideiglenes tartózkodási engedélyt kaptunk, munkavállalásit kellett hozzá szerezni. Mindig megmondták, mi a teendő, mennyi idő múlva hogyan kell lépni. Péter öcsém már egy éve kint volt, megismerkedett a mikepércsi református pappal, aki támogatta őket. Többen voltak, ők ugyanis egy baráti társasággal indultak el ortodox húsvétkor, amikor a román katonák mind lerészegedtek, és nem figyeltek oda annyira. A pap ilyen alapon befogadott engem is, ott laktam nála. Januártól ígértek tanári állást nekem a sárándi iskolában, tíz kilométerre onnan. A napköziben meg egypár magyar órát. Hogy addig is ne üljek tétlen, decemberben felmentem Budapestre,

és egy mikepércsi nő segítségével, aki a Novotel Szállóban takarított, és egy takarító vállalkozó közvetítésével elszegődtem alkalmi szobalánynak. Az ünnepekre növelték a személyzetet. Csupa egyetemet végzettekkel dolgoztam együtt, muzeológus, történelemtanár, művészettörténész, magyartanár is volt köztük, de nem mind erdélyiek voltak, hanem belföldiek is, akiknek kellett a pluszjövedelem, sok fiatal értelmiségi ott egészítette ki a fizetését. Mátyásföldön egy nagynénimnél laktam, utána Gödön egy barátom családjánál. Mindenki nagyon kedves volt hozzám. Ruhát is kaptam: az egyháztól, magánszemélyektől, a Vöröskeresztől. Jól fogott, mert abban jártam, ami az átszökésemtől volt rajtam. Nadrág, pulóver, egy irhabunda volt rajtam, és annak a zsebében némi fehérnemű és az egyetemi diploma. A szállodában hamar eltelt az egy hónap, egyszer még borravalót is kaptam. Körtepálinkát! (Elneveti magát.) A szobalányoknak nem volt szabad bekapcsolni a tévét, de mivel épp zajlottak a decemberi események Romániában, elnézték nekem, sőt, biztattak, hogy kapcsoljam be nyugodtan. Még a tüntetésre is elmentem a román nagykövetség elé. Januárra visszatértem Sáráandra, a folyosó végén a raktárt megkaptam lakószobának. Ígértek lakást is, de abból nem lett semmi, mert a volt tulajdonos visszakérte azt az épületet. Közben átjött a férjem, elkezdtünk együtt pályázni, mert neki nem került ugyanott állás. Egy újpesti általános iskolában végül találtam munkát, áttanítottam a szomszéd iskolába, és utóbb átmentem oda egészen.

*

Riportalanyunk végleg lehorgonyozott Magyarországon, éli az ottaniak életét. No de mi lesz a kisebbségi élettapasztalattal, a ránk jellemző kiélezett jogérzéssel, a megszenvedett tanulságokkal?

– Régebben sokat törtem ezen a fejem, ma kevésbé. Viszont igyekszem erről is beszélni a tanítványaimnak, elmondom, honnan jöttem, és miért. Hihetetlen, mennyire tudatlanok eb-

ben a tekintetben az ottani emberek. Megdöbrentett, mert a tévét nézve, rádiót hallgatva nem erre számítottam. Úgyhogy bizonyos értelemben felvilágosító munkát végzek, mikor milyen eredménnyel. De a két gyerekem már akkora, hogy elhozhatom őket nyaralni haza a volt szülőfalumba, és ide, a Székelyföldre is. Ha nem másért, hogy értsék meg jobban az anyjukat.

2008 áprilisában

III. rész

Megnyílt a világ

Kötetünk harmadik része magára a nagyvilágra szélesíti ki témakörét: a szomszéd országokon túli régiókba, a távolibb Nyugatra kivándorló munkakeresők, illetve a Keletre indult úttörők elbeszéléseivel folytatjuk történeteink sorát. A nyugati munkakeresés a kilencvenes évek második felétől általános jelenséggé vált. Ezeknek a vendégmunkásoknak a vállalkozása, noha már nem számított sem egyedinek, sem különösen merésznek, még mindig tele volt viszonytagsággal, kiszámíthatatlan fordulatokkal. A bizonytalanság még mindig túlságosan nagy volt, különösen azért, mert a valamikori román ipar csődjé és az új ágazatok, cégek küzdelmes jelene miatt a munkaképes lakosság hatalmas része volt kénytelen vándorbotot ragadni. Mérvadó becslések szerint 2012-re számuk elérheti a hárommilliót, azaz Európában talán egyedülálló módon a munkaképes népesség egyharmadát is megközelíti. Ez Európában szokatlanul nagy, demográfiailag akár katasztrofálisnak is tekinthető, mégis nem nevezhető egyértelműen rossznak: sokak számára jelent ideiglenes kiutat egy, mind az állam, mind az egyén szempontjából kilátástalan szociális helyzetből, olyanok számára, akik itthon „feleslegessé” váltak.³⁶

³⁶ 2011-es adatok szerint a belföldi alkalmazottak száma meghaladta a négy milliót, a nyugdíjasoké viszont hatmillió körül volt. Az összlakosság lélekszáma 2002-ben 21,68 milliót tett ki (www.transindex.ro, Erdélyi adatbank), a 2011-es népszámlálás első adatai szerint viszont Románia állandó lakossága 19 millióra csökkent, azaz két és fél millióval kisebb lett, mint tíz évvel korábban. (România liberă, 2012. február 3.) Ebben nincsenek benne azok, akik több mint 12 hónapja külföldön tartózkodnak. 2011-ben ugyanis új metodológia szerint végeztek el a számbavételt, őket a vendégfogadó ország állandó lakosaihoz írták hozzá. Az adatokból tehát hozzávetőlegesen a vendégmunkások száma is kikövetkeztethető. Kapitány Balázs demográfus szerint az EU tükörstatisztikáiból a népszámlálás által kimutatottnál háromnegyed millióval több, tehát 2,8 millió román állampolgár él tartósan valamelyik más tagállam területén. (Erdélyi Napló, 2012. február 10.)

Spanyolország a mesék kódján túl

„A spanyol befogadó nép – vallja a Castellónban élő 33 éves *Magos Sándor*, aki a napokban (2008-ban) járt itthon Sepsiszentgyörgyön, hogy találkozzon az iskolatársaival. – De pár éve még el sem tudtam volna képzelni, hogy meghívhatom magamhoz az egyik spanyol ismerősömet, hogy az udvaron sütjük a mititeit, és beszélgetünk. Mára ez is teljesült. Ha megismernek, a szokásaidat is elfogadják. De nem szabad ezzel kezdeni” – meséli a tapasztalatait. Ebből is látni, Magos Sándor többre vitte, mint az átlag, Castellón de la Planában, ahol több tízezer romániai vendégmunkás él.

Ahol nem érezte magát otthon

Magos Sándor a nyugtalanabb fajtából való, a rátörő vágyaknak nem áll ellen. Anekdotaként mesélik, hogy ötödikes korában, amolyan előzetes próbálkozásként, megkérte egyik frissen kinevezett tanárnője kezét („Ne menjen férjhez, várjon meg engem!”), később leküzdhetetlen vágyat érzett az önállósodásra még az iskola elvégzése előtt.

– A sepsiszentgyörgyi zeneiskolában végeztem a nyolc osztályt, utána a faipariba jártam, de a '89-es forradalom alatt félbehagytam, olyan sürgős volt nekem kimenni Magyarországra pénzt keresni. Két évig voltam kint, utána hazajöttem, édesapám vállalkozásában, a varrodában és az árapataki³⁷ húsfeldolgozóban segítettem, aztán a Csacsba Bárban dolgoztam négy évig. Nekem Magyarország nem jött be. Annak ellenére, hogy nagytatám magyar honvédkatonaként harcolt, és onnan kapott rokkantnyugdíjat, én hiába kértem az állampolgárságot '91-ben, nem adták meg. Húzták-halasztották, fiatal

³⁷ Községközpont Sepsiszentgyörgytől 14 kilométerre, maga a falu roma többségű, de románok és magyarok is lakják.

is voltam, és noha voltak barátaim, a többséggel nem sikerült kiegyezni. Hiába beszéltem az ország nyelvét, hiába vagyok magyar, engem ott mindig lerománoztak. Spanyolországban is gyakran meg kellett magyaráznom, miért nem vagyok román, ha egyszer romániai útlevelem van. De elindulásomkor mit mondtam: Magyarországon románnak neveznek, Erdélyben nem vagyok otthon, hát akkor Spanyolországban mi bajom eshetne? Sehol sem vagyok otthon – ez segít abban, hogy annyira tudok alkalmazkodni, ezért nem lógok ki a sorból. Emiatt pedig itt sokkal nagyobb tiszteletet kapok, mint aki veri a mellét, hogy ő román vagy magyar.

No de nem pont a nagyobb szolgáltatókésztséget várják el a vendégmunkástól – firtatja a riporter –, és a több munkát, még hozzá kevesebb bérért? A választ csattanósnak szánták.

Kitüntetett helyek

– A bért maguk a románok verték le. A spanyol nem fizetett kevesebbet a románoknak, mint másoknak. Ilyen megkülönböztetésben nem volt részem. Mára azonban a románok annyian vannak, hogy a spanyol válogathat, hogy ki vállalja el kevesebbet.

A fiatalember helykeresését megkönnyítette, hogy édesanyja és az öccse már kint dolgoztak Castellón de la Planában, a hasonló nevű megye székhelyén.

– Az ország talán legkisebb megyéje, a város Sepsiszentgyörgynél alig nagyobb, tehát a 60 kilométerre fekvő Valenciához vagy a messzebbi Barcelonához képest kisváros.³⁸ Őket a nagynéném csalta ki, aki még 1992-ben kiment, engem az öcsém vett rá 1996-ban, amikor meglátogattam. Édesanyám általában szociális gondozóként dolgozott, vállalt takarítást is,

³⁸ A Magyar Nagylexikon szerint bizony háromszor nagyobb, 180 ezres lélekszámú, de valóban nem világváros. A helyi Román Egyesület elnöke, Nicole Mitulescu azt nyilatkozta 2005-ben, hogy 30–40 ezren élnek honfitársai a városban, és ha választójogot nyernek, beleszólhatnak majd a közügyekbe. (*Cotidianul*, 2005. december 4.)

de főleg betegekre vigyázott a kórházban. A szociális gondozót a beteg hozzátartozói keresik meg, ha szükségük van valakire, aki 24 órán át mellette maradjon. Órabérben fizetik, lehet munkaszerződéssel is csinálni. Ha már bíznak az emberben, beajánlják a következő betegnek. Infúziót nem kell betennie, de szól a nővéreknek, hogy ideje betenni. Ha a betegnek ki kell mennie, persze azonnal ugrani kell, különben elbocsátják. A kísérőnek a betegszobában ágya van, pihenni is tud. Ha kibírja az egész napos szolgálatot, és egész hónapban van munkája, sokkal többet kereshet, mint egy gyárban. Van úgy, hogy a beteg viszi magával a kísérőt, ha megtetszett neki, ahogy gondozta. Nagyon sok romániai nőnek volt ez a főfoglalkozása. Mikor édesanyám kiment, még csak háromszázan voltak itteniek a városban, s még az én kiérkezésemkor, '96-ban is. De ma is, a jóval nagyobb létszám ellenére, azonnal kerül a romániaiaknak munka.

Az öcsém egy kőbányában dolgozott, száz kilométerre. Kémény melő, de jól megfizették. Hozzá csatlakoztam. Ő azért maradt ott két évig, mert megígérték, hogy hivatalos papírokat kap, munkavállalási engedélyt. Tehát feketén vették fel. Nyolc hónapig én is vele dolgoztam. Nagyon primitív kőbánya volt, egy hatalmas erőgép kikutorta a követ a föld alól, azt mi vésővel és kalapáccsal az erek mentén elhasítottuk. Díszkövet gyártottunk, amit a kerítés-, házfal-, járdaburkolásra stb. használnak. A köveket osztályoztuk vastagság szerint, és 1x1 métereses raklapokra helyeztük, fel egy méter magasságig. A csuklót, a könyökizmot próbára teszi, nem bírod hajlítani a karodat, fáj a vállad, folyton hajolni kell. Nem mindannyian voltunk vendégmunkások, a falubeliek is ott dolgoztak a marokkóiakkal és a románnal együtt. A munkaidő napfelkeltétől naplementéig tartott, nem fizettek túlórárt, mivel télen rövidebb a munkaidő, és akkor is ugyanúgy fizetnek. Legkevesebb három palettát kellett megrakni, mi az ötöt-hatot is elértük. Olyan 120 ezer pesetát kerestünk, aránylag szép pénz volt, szimpla munkások nemigen kaptak többet sehol. Végül a papírokat nem kaptuk meg, nagy ott a bürokrácia, akárcsak

nálunk, a vállalkozónak ki kell legyen fizetve minden adója, hogy kérhesse a dolgot. Az első kérésére hat hónappal később válaszoltak, beadta a másodikat, közben nekünk haza kellett jönnünk vízumot váltani, elhúzódott a dolog, ez visszariasztja a munkáltatókat. Szerencsére akkor még a hatóság nem büntetett úgy, mint ma, a feketén dolgoztatás miatt.

A két testvér télen rákényszerült, hogy más munkahely után nézzen, szedtek narancsot, de azt hálátlan feladatnak találták. Közben megérkezett otthonról a szobafestő bátyjuk, azzal társultak, de mivel hol volt munka és pénz, hol nem, emiatt minden egyebet felvállaltak, kijártak falvakra olajbogyót szedni, istállót takarítani. „Az volt a lényeg, hogy az első munkát rendesen elvégezd, utána mindig volt megrendelő.” Megélni megtudtak, de pénzt félretenni még nem. A mesélő anyagi helyzete akkor javult fel, amikor 1999 novemberében otthonról csatlakozott hozzá a sepsiszentgyörgyi menyasszonya, akivel a boldogító igent a madridi román nagykövetségben mondták ki. („Nekem már volt akkor papírom, de neki nem, nem fordulhattunk spanyol hatósághoz.”)

Nos, a kilépés a „turistalétből” és a hivatalos munkavállalási, valamint a tartózkodási engedélyek megszerzése külön történet.

A dupla teljesítmény jutalma

Spanyolországban az építőipar az egyik leginkább húzó iparág³⁹, a Romániában sorra bezárt építőtelepek munkásaira ott azonnali nagy szükség volt – ez az egyik magyarázata a tömeges kivándorlásnak. A hajdanában a Nyugat-Indiák aranyában dúskáló ország ma mintha padló- és falicsempével készülne körülrakni magát, derül ki minden második román vendégmunkás beszámolójából.

– Hírét vettük, hogy egy csempevágással foglalkozó cég munkásokat keres, oda jelentkeztünk. Az a cég végül hat hó-

³⁹ Ez csak a pénzügyi válság előtti nagy gazdasági boom idejére volt érvényes.

nap után munkavállalási engedélyért folyamodott számunkra. Meg kell mondanom, hogy ezt csakis a teljesítményünknek köszönhetjük. Mi ketten a kétszeresét termeltük annak, amit egy spanyol megtermelt. Meg voltak elégedve velünk, valamivel jobban meg is fizettek. A fizetség persze lehetett volna több is, de mindenképpen többet kaptunk, mint a helyiek. Olyan 140 ezer peseta volt a jövedelmünk. 800 eurónak felel meg, de ma az infláció miatt ugyanannyi pénzzel kevesebbet lehet vásárolni. Egy évi munka után kaptuk meg a papírokat, hazajöttünk vízumért, a papír ehhez a céghez szólt. Egészen más lehetőségek nyíltak meg előttünk. Papírokkal garantáltan nem marad munka nélkül senki. Abban az övezetben a fő iparág a csempegyártás. Az építkezések ezt követően indultak be igazán. Ott a gipszkartonos építkezés dívik, nagy hidegek nincsenek, a falak vékonyabbak, minden belső felületet gipszkartonnal borítanak, a házakat egykettőre felhúzzák. Én egy év után otthagytam a díszcsempeválgatást, és beálltam egy csempegyárba. Kitanultam az egész folyamatot, kályhamesteri fokozatig vittem. Ott préselik, égetik ki, festik és csomagolják az árut. Onnan megy a hajóra. Ott dolgoztam a feleségemmel együtt hat éven át. 2001-ben, mikor bekerültem a gyárba, biztos szerződésem volt, hat hónap után végleges szerződést kötöttek velünk. Akkor vettük meg a lakást, második emeleten egy központi tömbházban. Négy évig tartott, amíg felújítottuk. Saját kezűleg végeztem a felújítást, új csempét raktam, a konyhát a fürdő helyére költöztettem, álplafonokat, központi fűtést, új vízcsapokat szereltem be, pezsgőkáddal, zuhanyozóval láttam el. 113 négyzetméter, négy háló, egy nappali, nagy konyha, nagy fürdő... Mikor készen volt, eladtuk, és vettünk egy keres házat. Felújított lakásként jóval többet kaptam érte, maradt egy kis plusz, abból céget alapítottam.

Itt a történet újabb fordulatot vesz.

Szakszervezeti perek

– Mikor bekerültem a csempegyárba, nagyon megszeret-tek. Én voltam az egyedüli külföldi. Hamar kitanultam min- dent, végül kályhamesterré léptettek elő. Nagyon jó munka- hely volt. A főnökeimmel jó viszonyban voltam. Akkor az állam kötelezte a gyárat, hogy szakszervezetet állítson fel, mert előírta a törvény. Másfél év után szólt a főnök: egy ki- lenctagú bizottságot kell választani, ki jelentkezik? Senki. Na, közölte, hogy kötelező, és sorra ránk mutatott: legyetek szí- vesek, te, te és te, jelentkeztek, aztán majd meglátjuk, mint lesz. Feliratkoztunk hát, és elnököt kellett választani. Javasol- tak engem, de tiltakoztam, mint külföldi írni sem tudtam még helyesen, bár beszélni jól beszéltem. Jó, akkor legyél titkár. El- fogadtam, bár fogalmam sem volt róla, mivel jár. Nos, a jegy- zőkönyveket nekem kellett vezetnem. Haha! Aztán számító- gépbe begépelni, és kinyomtatni dolgokat, törvénycikkeket megnézni, hogy mi helyes és mi nem. Nekem megtetszett a dolog. Annyira, hogy végül a főnökökkel is összerúgtam jó párszor a patkót. Azt mondtam, ha a munkások képviselő- jének választottak, őket kell védenem, ne kifogásolják, hogy munkaruhát, megfelelő fürdési lehetőséget követelek, a túl nagy zaj ellen emelek szót. Annyira jutottunk, hogy két cik- lusban újraválasztottak, közben háromszor pereltük be mun- kavédelmi okokból a gyárat, ketten évi kilencezer euróval ke- restünk többet a megítélt kárpótlásoknak köszönhetően.

A vállalkozó

Magos Sándornak ma kisebb hentesüzeme van, „kolbász- gyár”, ahogy tréfásan nevezi. Hogyan jutott ide, mikor en- nek a szakmának se a kőbányászathoz, se a csempegyártáshoz nincs köze? A sikeres polgári beilleszkedés mellett a családi összefogáshoz kell visszatérnünk magyarázatért, a nagy lépés előtt – akárcsak a kivándorláskor – ismét a családi összetartás adta az erkölcsi többletet és a gyakorlati támaszt, melyre épí- tenie lehetett.

– Édesapámé volt az ötlet, mivel volt annak idején egy húsfeldolgozója Árapatakon. A kivitelezés ránk várt. Elosztottuk, mit vállalunk fel. Énrám hárult az anyagi része meg a papírok elintézése, akkor én még dolgoztam a gyárban. Öcsém végezte a gipszkarton-szerelést – közben elsőfokú mester lett –, a bátyám a víz- és egyéb szereléseket, édesapám a szakértelmét adta. Úgy gondoltuk, valami különleges áruval rukkolunk elő, csakis marhahúsból gyártunk, disznóhús nélkül, mivel ez a típusú áru ott nem létezik, és a reklámokban az egészségesebb, a zsírmentes ételeket népszerűsítik állandóan. Olyan szalámival és kolbásszal akartunk jelentkezni a piacon, amelyben kevés a zsír. Így indult. Három év után már másképp termelek. Sok gondba ütköztünk, a nagyfogyasztói engedélyek megszerzése nem volt könnyű, egy évig tartott, amíg a gyáracska elkészült. Egy ipari parkban béreltem egy csarnokot. Mellettem egy teherautó-javító műhely van, másik felől csempét vágnak. Az egyedüli hely, ahol nem kérnek külön engedélyt, mivel nem zavarok senkit. Azóta annyi a változás, hogy én vezetem, a szüleim, testvéreim a maguk mesterségét űzik. Kellett egy szakember, beültem a kocsiba, hazajöttem, és megkerestem azt a hentest, aki annak idején apámnak dolgozott. Velem jött, megpróbáltuk kihozni az eltervezett árut, de bonyodalmak adódtak. Egy új áru felfuttatása sok pénzbe és időbe kerül, és eleinte keveset hoz, úgyhogy a rövidebb utat választottam, azóta disznóhúst is dolgozunk fel. A munkahelyemet ott kellett hagynom. Vitatkoztam a hentesmesterrel, aki nagyon jó szakember, de mindenáron egyre újabb és újabb terméket akart kihozni. Márpedig ott a felfogás az: ha valami megy, azt kell termelni, és addig, amíg megy. Ha van egy szalámim, aminek jó az íze, színe, formája, és kelenődő, azon nem kell újítani, csak ha már nem adható el. Azzal vádolt, hogy én nem tudom eladni stb. Na végül azt mondtam: „Nézzé, nem megy, hagyjuk abba.” Elváltak az útjaink.

Integráció

A piackutatás és a munkáltatói szükségletek azt eredményezték, hogy a kis gyár beépült az időközben hatalmasra duzzadt ottani román társadalomba (félmilliót meghaladó tömegről beszélnek), majd a spanyol tőke világába is. Hogyan történt?

– A munkásaim mind románok, a vevőim is, 99 százalékban. Én Spanyolországban tanultam meg igazán folyékonyan románul beszélni. Az volt az elképzelésem, hogy Castellónban gyártok, de távolabb adom el. Időközben ugyanis megjelentek a városban a kis román hentesek, akik elől az üzletben árultak, hátul két munkással töltötték a kolbászt. Én kapcsolatokat építettem ki a madridi, barcelonai, valenciai stb. román közösségekkel, akik keresték az áruimat. Mint nagybani eladónak szükségem is volt rájuk. A spanyol hentesáru egészen más ízű, száraz és agyonfűszerezett, annál az enyémet jobban kedvelik a románok. Hogy kockázatos-e? Amíg ott románok élnek, addig van piacom. Kilencvenhat kuncsaftom van, heti 3600 kilométert autózom, a legtávolabbi vevőm 680 kilométerre található, a francia határ mentén. Minden nap más-más irányba vezetem a furgont. Lerakom az árut, és elveszem a pénzt, mert készpénzben fizetnek, így a biztosabb, estére érek vissza az üres kocsival.

Hogy mekkora a cégem? Kis cégnek számít. Hét alkalmazottal dolgozom. Egy esztendeje társultam egy spanyollal, övé lett a cég ötven százaléka. A „házasság” azért született meg, mert Valencia tartománynak ebben a részében egyre több hústermelő zárja be a cégét. Neki disznóhizlaldája és vágóhídja van, keresett egy feldolgozót. Felfigyelt arra, hogy ez a gyerek – én – egyre több húst visz. Előbb heti öt disznót, aztán tízet, eljutottam a negyvenig. Száz kilójával számolva, elég szép mennyiség. Mivel külföldi vagyok, eleinte mindenütt készpénzzel kellett fizetnem. De álltam a sarat, készpénzben vételeztem, kifizetnem sem volt nehéz. Különben egy-két év kell, amíg annyira megbíznak az emberben, hogy azt mondják: fizethetsz 30–60 vagy 90 napra is. Ma, 50 ezer eurós forgalomnál már banki átutalással megy majdnem minden, de

amíg lehetett, kerültem a bankot, sok pénzt szívniak le. Miért volt előnyös nekem a társulás? Mert különben be kellett volna csuknom a boltot. Ki kellett a gépet cserélni, új hűtőkocsit kellett venni, még egy füstölőt beállítani, és nem lett volna miből. Ő felajánlotta a segítségét. Nézd, mondta, fel tudom a cégedet lendíteni, a nevem spanyol, vannak javaim, nekem a bankok bármikor folyósítanak 100–200 ezer eurós kölcsönt. Tőkét tulajdonképpen nem is hozott, csak hitelképességet. Gondoltam, megpróbálom, veszítenivalóm nincsen. És jól megy. Ha később fizetek, nem gond, megbeszéljük. Kölcsönt vettünk fel, új füstölőgépet vásároltam, kicseréltem a töltő- és keverőgépet, új furgonom van. Kezdett élni a dolog. A feleségem egy személyes élelmiszer- és zöldséges boltot nyitott, hogy legyen bemutatóüzletünk is, és egészsítsük ki a jövedelmünket. Nagy a verseny, egyszerre hat román hentesüzlet nyílt, és nagyon olcsón adják az árut.

Az újsütetű székely-spanyol tőkés egyelőre nem tervez lét-számemelést. Érzékeli: minden mozgásban van. Megjelent a piacon a romániai olcsóbb áru, de szerencsére az övé jobb ízű, azt rendelik inkább a román kereskedők. A verseny éleződik, és úgy véli, aki tovább bírja, az nyer. Most azért járt itthon, hogy az állampolgárság elnyeréséhez szükséges iratokat megújítsa. Letelt a kilenc hivatalosan ott töltött év, és úgy gondolja, ez új lehetőségeket nyithat meg előtte. „Ha spanyol útleveled van, akkor spanyolnak tekintenek.” Azt fájlalja, hogy a magyar egyesület alakítására tett kísérletük egyelőre nem sikerült. A gyarapodó román társadalom viszont sorra termi a maga egyesületeit. A riporter kérdésére, hogy hány embert dolgoztat feketén, azt feleli:

– Mindenki hivatalosan dolgozik nálam. Ma, ha elkapják a munkáltatót, fejenként minimum 6200 euróra bírságotlák. Nem éri meg.

Sok kérdés nyitva maradt.

– Lesz-e tíz év múlva itthon hentes-üzeme?

– Inkább csak ott, de hogy minden évben találkozhatunk itthon, az biztos.

Au pair lány – túl három határon

Amikor a vendégmunka a pályakezdéssel is egybeesik, a női sors újabb bukfencet vet.

A síró-rívó csecsemő rabszolgái

Nagyanyáink korában Erdélybe és a Regátba rajzottak ki a fiatalok szolgálóként dolgozni, még az ötvenes-hatvanas években is tele voltak az erdélyi városok székely cselédlányokkal. Ez ma már lezárt fejezete a székelység történetének, a cselédsors minden patriarchális kiszolgáltatottságával és romantikájával együtt. Magam tapasztaltam Bukarestben – ahol a magyar háztartási alkalmazottnak máig nagy a becsülete, megbízhatónak tartják őket („ezek katolikusok: nem lopnak, kérem” – világosítják fel az embert a fővárosi „nagyóságok”, ha érdeklődsz a „magyar asszony” felől) –, hogy a valamikori szolgálók *bejárónőkké* és házvezetőnőkké minősültek át. Ezzel egy kicsit szociálisan is előléptek, keresetük is nagyobb lett. Az ipar elszívta az „emberfelesleget” (pedig dehogy volt az felesleg!), felértékelődtek a háztartásban munkát vállalók: bejárónőként kezdtek dolgozni heti program szerint, így takarítani hétfele is el lehetett menni egy hét alatt.

A valamikori *gyerekpesztrák és cselédek* is ma már bébiszitteri minőségben szegődnek el egyéves külföldi munkára, sőt, egészen újabban *au pair* lányokként keresik a kenyérnél többet, a boldogulást a nagyvilágban. *Au pair* lány – íme mit ír róla az *Idegen szavak szótára*: „családtagként kezelt személy, például idegen nyelv tanulása céljából valamely országban háztartási munkát vállaló diáklány”. A munkanélküli vagy tanulni akaró fiatalok ilyen jellegű külföldi munkavállalása – mint látni fogjuk az alábbi élménybeszámolóból – Nyugaton, a kiforrott polgári társadalomban nagyfokú biztonságban történik, munkajogilag szabályozott. De hogy családtagként bánnak-e vele,

hogy nyílik-e alkalma tanulásra, hogy valóban nevelőnőként vagy csak a háztartásban foglalkoztatják, az már esetenként változó. És ha nem, olyankor kezdődnek a bonyodalmak, az egyéni leleményesség próbatételei.

A közvetítő és a szerződés

Magdika és testvére az édesanyjuk mellett nőttek fel, és messze talpraesettebbek a környezetemben élő lányok zöménél. Mintegy „összeadták” bátorságukat a nagy vállalkozáshoz, a mamájuk sem túl aggodalmaskodó (bár csak ő tudja igazán, hogy mennyire). A külföldi munkavállalás ötletét tulajdonképpen a szükség szülte, de a lányok korábbi dédelgett álmai is beleszövődtek. A nővérek pár éve érettségiztek Sepsiszentgyörgyön. Magdika nyelvtanári pályára vágyott. Előbb egyik magyarországi egyetemen próbált szerencsét, de mivel ott nem sikerült a felvételi, valami mást kellett keresnie, addig is, amíg ismét próbálkozhatott. Nos, itt lépett be a képbe a munkaközvetítő, a külföldi toborzó amolyan hazai felhajtója, akire a lányok nagyon haragszanak. A „felhajtó” ugyanis „hantákkal” traktálta őket, mint utóbb kiderült, halvány fogalma sem volt a munkafeltételekről, tanácsai mit sem értek. A lényegét illetően azonban nem vezette félre őket, *munkaszerződést* is kötöttek általa, ami a német társadalomban komoly garanciát jelent. Tulajdonképpen megértem a lányok haragját. Munkaközvetítőre elméletileg szükség lehet: a mi társadalmunkban a bétiszitterkedés még kevésbé nyert polgárjogot, járatlanok vagyunk a nyugati munkavállalásban, elkel a közvetlen emberi segítség. De Magyarországon például lapokban hirdet a német munkaközvetítő, és a lányok közvetlenül a hirdetésre jelentkezve kötnek szerződést és utaznak ki – nos, nálunk ez az eljárás a közvetítők közvetítőin keresztül többszörösen áttételessé válhat. A lányok ma hazug, élősdí és felesleges személynek tartják a romániai megbízottat, akinek első keresetükből száz márkát kellett átutalniuk, szidják, mint a bokrot, felróják neki, hogy a vízum beszerzésében sem segített (ehhez a szebeni konzulhoz kellett fordulniuk), mégis a

közreműködése nélküle nem biztos, hogy elindultak volna a hosszú útra.

– Beadta nekünk, hogy óriási lehetőség van a nyelvtanulásra, nem is munka, ami ott ránk vár, hanem csak napi ötórai kis tevés-vevés, amiért ráadásul pénzt is kapunk. A szerződés német nyelvű volt, kilenc évig tanultunk az iskolában németül, de nem mindent értettem belőle, ő fordította le nekünk. Az állt benne, hogy a család lehetőséget biztosít nyelvtanfolyam elvégzésére, sőt, lehet, hogy még ki is fizeti a költségeit. Ha esetleg nem vállalja, hogy fizet, akkor nekünk kell állnunk a költségeit a havi 400 márkás⁴⁰ illetményünkből. Mivel falun laktunk, az iskolába járás, az utazás költségeit mindenképpen a családnak kellett volna vállalnia. *Miért vagyok dühös?* Mert ezeket nem tartják be! Mi az, hogy napi ötórányi munka? Nem annyi! És hogy nincs háztartási munka – de hogy nincs! Olyan részletes a szerződés, arra is kitér, hogy azt mondja: „*kein Autoputzen*” – azaz autómosásra nem kötelezhetnek. Meg nyári nagytakarításra sem! Ezeket mégis mind meg kellett tegyük, emiatt haragszunk a közvetítőre.

Megnevezi a szerződés, hogy mit is kell végeznie az *au pair* lánynak: „a gyerekszoba takarítását és a gyerekhalmi vasalását”. A mosását már nem, az géppel történik.

Idegen családtag

– Az első nő engem kihasznált. Fényképes jelentkezés alapján választott ki. Ha tudom, hogy magyar, nem mentem volna

⁴⁰ Az eurót mint az Európai Unió hivatalos fizetőeszközét 1999. január 1-én vezették be, ma a 27 tagú Unió 17 tagállamában, mégpedig Németország mellett Ausztriában, Belgiumban, Franciaországban, Cipruson, Görögországban, Írországban, Luxemburgban, Máltán, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Szlovákiában, Szlovéniában, Észtországban, Finnországban és Hollandiában használják, továbbá az EU intézményeiben és Montenegróban, Koszovóban is például. Az euró bevezetése előtt, amíg a márkát ki nem vonták a forgalomból, a márka számított – a dollár mellett – a legerősebb regionális valutának.

hozzá. Azt kívánta, hogy magyarul beszéljek a gyerekekkel, hogy tanuljanak magyarul. Nem is tudtak egyebet, csak anynyit, hogy „cipő”. Velem is magyarul beszélt. A férje este későn tért haza – ott a férfiak nagyon elfoglaltak –, de vele legfeljebb a futballról lehetett volna szót váltani. Hát én ahhoz nem tudtam hozzászólni.

Magdika nagyon elégedetlen volt, úgy érezte, nem jött be egyetlen számítása sem, német nyelvtudása mit sem gyarapodott. Szerinte a hat lány közül, akikkel együtt mentek ki, egyetlenegy sem bánta meg a dolgot. Mesél valakiről, akinek nagyon jó dolga van, egy tanyára került, de családtagként kezelik. A társai sűrűn látogatják, lovagolni is tanul. Azt a lányt a háziasszony barátnőjének tekinti, igaz, dolgoznia is többet kell. Ő főz a családra, de nem akar hazajönni, nagyon szereti. Egy másik társuk valamivel rosszabbul járt, annak reggel 7-től este 9-ig van munkája. Többek között azért, mert a család kislányát lovaglóórákra is el kell kísérnie, ráadásul az istállót is pucoltatták vele, autót mosattak vele. Mindennek a tetejébe az a lány „az egy hónap fizetett szabadságot nemcsak hogy nem kapta ki, hanem miután elutaztak a nyolc gyerekekkel Franciaországba, és őt otthon hagyták, lemosatták vele a hatalmas, tízszobás faház mindenik helyiségének falait, nyári nagytakarítást végeztek vele”.

Das deutsche Mark

A pénz megtakarítása nehezen ment, már elutazás előtt költeni kellett a három szebeni útra, „száz márka járt a munkaközvetítőnek, ötvenbe került a vízum, 135 márka volt az autóbuszjegy. Ott havi 400 márka járt nekünk. Ha valamit eltörtem, kifizettették. Például egy üveg-szappantartóért – korábban repedt volt már – 65 márkát vontak le tőlem”. A januárban érkezett lány végül márciustól beiratkozott a Humboldt-Institut helyi fiókjának középfokú nyelvtanfolyamára⁴¹, heti kétszer 3–3 órára járt, a tandíj havi 200 márkába került. A nyelviskolai kollégák nagy része hasonló helyzetű

⁴¹ Az 1977-ben alapított, Németország-szerte 18 központtal rendelkező intézet idegen ajkúaknak nyújt intenzív német nyelvkurzusokat.

au pair lány volt, egy temesvári és egy nagyváradi is volt közöttük. A nővére, aki 22 kilométerre lakott Radolfzelltől – közvetlenül a svájci határ mentén fekvő 30 ezres kisváros, ott volt a történetmesélő lakhelye, és ott volt a nyelviskola is –, szintén kijárta a tanfolyamot, neki havi 77 márkába került csak az ingázás. Ezt az első félévben maga állta, őszire azonban a nővér a sarkára állt, „akkorára mindenki bátrabb lett”, és elérte, hogy a család magára vállalja az utazás költségeit.

A munkaerőpiacról a lányoknak mára pontos fogalmaik alakultak ki: „Nekik úgy olcsóbb, ha Keletről hozatnak lányokat. Egy német bébiszitter havi 2000 márkába kerülne a 20 márkás órabér mellett. Ha mi a napi öt óra helyett csak háromat dolgoznánk, nekik úgy is megfelelne.” A munkaadók általában értelmiségiek, ottani viszonylatban a közepes jövedelmű réteghez tartoznak. „Egy tanár, aki 30 órát tart egy héten, 3500 márkát keres havonta, egy bankmenedzser akár kétszer annyit is.”

Beolvadni egy családba

A lányok zöme egy év leteltével hazatér. Két fő célkitűzésük szokott lenni: hogy némi pénzt félretegyenek az itthoni továbbtanulásra vagy egyéb célokra, illetve hogy a gyarapodott nyelvtudásukkal itthon elinduljanak a saját útjukon. Történetünk főszereplője viszont idén (2001) januárban visszautazott Németthonba. Alaposan módosultak a tervei. Mindez a munkaadóival való viszonyának köszönhető. A véletlen és egy vállalt konfliktus árán jobb körülmények közé került. Előzetesként még annyit: ismerősei közül ketten is megszöktek első munkahelyükről, mivel mostohának találták a feltételeket. Ilyenkor a kinti munkaközvetítő segíthet, de teljesülnie kell a szerződésbeli feltételnek, a lány 200 márkát köteles visszafizetni.

– Mindennap rengeteg házimunkát végeztem, mégis elégedetlenek voltak velem. Megalázó helyzetbe kerültem. Esténként nyolctól voltam szabad, de este tízre haza kellett érnem, különben utánam telefonált Brigittához, a barátnőmhöz,

akihez átjártam panaszkodni. Úgy éreztem, a szabadidőmmel sem rendelkezhetem. Nyáron nagyot csalódtam, mert Spanyolországba mentek üdülni, de engem nem vittek magukkal, azt mondták, nem milliomosok. Márpedig a szerződés szerint, ha kisebb kirándulásokra magukkal visznek, annak a költségei őket terhelik. Ehelyett köteleztek, hogy arra az időre jöjjenek haza Romániába, hiába kértem, hogy maradhassak Németországban, mert szeretnék pénzt félretenni, és az utazás oda-vissza 300 márka. Ráadásul még le sem telt a hónap szabadságom, két héttel korábban visszahívott, mert a barátnőjének, a mostani gazdáméknak szükségük volt rám, és kölcsönkértek úgymond.

Na de ezek az emberek – az asszony német nyelvtanárnő a Humboldt-Institutban, a férj tolmács Svájcban, és ingázik – nagyon kedvesek voltak, és a két hét leteltével megkérdezték, nem maradnék-e náluk. Úgy éreztem, itt inkább értékelnek, mint a korábbi helyemen. Munkám sem volt sok, a gyerekekkel – egy hétéves kisfiuk és egy nyolcéves kislányuk volt – biciklizni jártam, meg ilyesmi. Ráálltam, mire ők szóltak az előző családnak. Azok azt mondták, hogy rám bízják a döntést, három napig gondolkozhatom. Visszahívtam őket, hogy maradok. Nagyon dühösen válaszoltak. A cuccaim még náluk voltak. Nem is mesélem el, miket állítottak mások előtt rólam... Egy fél éve vagyok az új helyemen, az a feladatom, hogy együtt reggelizzek a gyerekekkel, utána az egész délelőttöm szabad. Egy héten egyszer vagy kétszer vasalok. Amikor hazajönnek a gyerekek, megebédelünk. Főznöm nem kell, azt esszük, amit az anyjuk azelőtt való este elkészített. Ötig a gyerekekkel vagyok, utána moziba megyünk vagy biciklizni. Nyáron Olaszországban üdültek, magukkal vittek engem is, Rómától 30 kilométerre sátoroztunk egy tó partján, majd három hetet a tengerparton töltöttünk. Azt mondta a nő, egészen beolvadtam a családba, a gyerekek nagyon megszerettek, főleg a kislány.

Az asszony korábban hazaért, néha már kettőre, és mivel tanárnő, tudott a németben is segíteni. Már egy hónap alatt

nagyot haladtam. Elhatároztam, februártól ismét elvégzek egy nyelvkurzust, és ha meglesz a felsőfokú nyelvvizsgám, minden további nélkül beiratkozhatom az ottani egyetemre, mondjuk, latin–német szakra, amire mindig is vágytam. Egészen közel, Konstanzban van az egyetem. A család ígérte, hogy kezességet vállal értem havi 900 márka erejéig, ezt igényli az egyetem, és azt is, hogy bizonyítsam, rendelkezem szállással. Természetesen pénzt kell majd keresnem, az újságokban rengeteg a hirdetés, az újságkihordástól a napi egy-két órás munkáig sok mindent kínálnak. No de a mostani tanfolyamom is már 1200 márkába kerül havonta. Levelet írtam az iskola igazgatójának. Azt válaszolta: ha napi három óra munkát vállalom az intézet étkezdéjében, akkor mindössze 200 márkát kell kifizetnem. Megbeszéltem a családdal, vállalták, hogy segítenek, csak annyit kívánnak, hogy mivel a gyerekek megkedveltek, ha a felnőttek színházba vagy moziba mennek, akkor én maradjak velük otthon, illetve hogy eljárjunk levegőzni.

Magdika minden lendületével új tervei megvalósulásán van, és ha sikerül neki, amiről álmodik, az már egy új történet lesz, amely túlmutat könyvünk keretein.

2001 márciusában

Utólagos megjegyzés: 2012. januári értesülésem szerint azóta férjhez ment, doktorált, és egyetemen tanít.

Mongolok és erdélyiek

Nem kell már a Moszkva téri rabszolgapiacon árulnia magát annak, aki munkát kíván vállalni Magyarországon – adtuk hírül mint újdonságot 2000 elején. A feketén dolgozók hada óriási, viszont azok számára is van már kitaposott út, akik legálisan akarnak elhelyezkedni. Munkaerő-toborzók viszik ki a népet, ha nem is az Ígéret, de legalább az ígéretek földjére. Nyílt titok, hogy az állást keresők nem kis hányada a kitelepedés szándékával veszi kezébe a vándorbotot, a toborzók ennek tudatában nem ritkán azzal is megtoldják munkahelyi ajánlatukat, hogy majd a letelepedésben is segédkezet nyújtanak.

Akikről az alábbiakban szó lesz, több rendbéli csalódásukat adják elő a riporternek. De kérdés, hogy számon lehet-e kérni a munkaerő-toborzótól azt, amit nem áll hatalmában teljesíteni. A munkahellyel kapcsolatos ígéreteiből viszont valóban illene mindent betartania. Ha pedig nem teszi, akkor okkal rója azt fel neki a magát rászédettnek érző ember.

Az a dunántúli községben működő fonoda, ahova tavaly (1999-ben) Sepsiszentgyörgyről szegődött el *Kelemen Katalin* és *Illyés Laura* (utóbbi otthoni munkahelyét adta fel az ottani boldogulás reményében) gazdaságilag nem lehet valami előnyös helyzetben. Nyilván nem véletlen, hogy Keletről keresnek vendégmunkásokat. Jellemző módon a legtöbb alkalmazott Erdélyből való, de Mongóliáig is elmennek fonónőként. A tucatnyi mongol kolléganő jelenléte hatással van az erdélyiek életére. Mongóliába csak az útiköltség százezer forint, a lányok nem ruccanhatnak haza minden hétvégén, de még havonta sem, legfeljebb évente egyszer. Az erdélyiek hozzájuk képest otthonosabban mozognak Magyarországon, és szababban adnak hangot elégedetlenségüknek, pedig ők is minden családi, erkölcsi és anyagi támasz nélkül, egymagukban

próbálnak megkapaszkodni, és ők sincsenek abban a helyzetben, hogy minden méltánytalanságot azonnal és maradéktalanul kikérhessenek maguknak.

Mit ígért a fonoda? Azt, hogy szabályos munkaszerződést köt mindenkivel, abban benne van az alapbér összege (az előttem fekvő példányban 25,5 ezer forint⁴² szerepel), szó van benne 90 napos próbaidőről (ez a betanítás ideje is egyben), heti 40 órás munkaidőről, mi több, szállásról is, amit a gyár nyújt. Úgy tűnik, minden meglenne, ami ahhoz kell, hogy egy kétgyermekes családjára is nyakába vegye a világot. Sőt, a toborzó egyébbel is kecsegtet. A gyárban, állítja, „minőségi teljesítmény” szerint javadalmaznak, azaz a meglehetősen szerény alapbér (a próbaidő után 35 ezer járna normateljesítés esetén) tulajdonképpen megduplázható a szombat-vasárnapi vagy éjszakai műszakokkal, túlórákkal, valamint a megszabott norma túlteljesítésével. Az emberek főleg erre a többletre utaznak, ugyanis az a céljuk, hogy minél rövidebb idő alatt minél többet megtakarítsanak és félretegyenek, vagy hazaküldjenek. Nos, a többletkeresethez fűzött reményeik nem váltak be, hiába számították ki otthon, hogy hétvégen tízezer körül is megkereshetnek, semmi sem lett belőle. Például szombat-vasárnap a délelőtti műszakra 2350 forint helyett csak 1760-at számoltak el, és ez minden ígéret esetében így történt. Ráadásul kiderült, hogy aki nem kéri erélyesen, ami jár, az elesik a jogos juttatástól is. Aki ismeri a fonodai munkakörülményeket – szálló szöszök a levegőben, zaj, elavult, gyakran meghibásodó gépek, szaladgálás a 16 méter hosszú orsóson, a szálcsomózás milliószor ismétlődő műveletei, balesetveszély („a késekkel előbb-utóbb mindenki menthetetlenül megvágja magát”) –, az tudja, nem akármilyen el-

⁴² A minimálbér az elmúlt években így alakult Magyarországon: 1998-ban 19 500 forint volt, 1999-ben 22 500, amit a következő évben megtoldottak 2 ezer forinttal, 2001-ben pedig 60%-os emeléssel 40 ezer forintra nőtt. 2002-ben már 50 ezer forint. És ettől kezdve minden évben emelik 4–5 ezer forinttal, míg 2008-ban eléri a 69 ezer, 2010-ben pedig a 73 500 forintot. (www.berbarometer.hu)

szántság kell ahhoz, hogy a napi nyolcórás küzdelmet a 453 orsóval felvállalja valaki. Az, hogy az erdélyiek a munkaadó cinkos beleegyezésével dupla műszakkal is megpróbálkoztak, hogy elfogadták a kötelező hétvégi munkát, holott eredetileg szabadon vállalható túlórákról volt szó, nyilván kiszolgáltottságukkal is magyarázható, és azzal, hogy önkizsákmányolás árán is elő próbálták teremteni a többletet, amiért tulajdonképpen kimentek.

Két riportalanyunk végül – egyikük hat, másikuk három hónap után – otthagyták a fonodát. Azért tehették meg, mert otthon, a szomszéd kisvárosban sikerült elhelyezkedniük egy varrodában. Szerencsés kivételről van tehát szó. Hogy ott mire viszik, nem tudni még. Láthattuk viszont, hogy legtöbbször az sem számíthat könnyebb vagy jobban fizetett állásra külföldön, akit munkavállalói engedély birtokában vesznek fel. Beszámolójuk egy kipróbált lehetőségről fest tanulságos képet, figyelmeztetésképpen a nyomukba lépni kívánóknak.

2000 áprilisában

Botcsinálta kalandorok

Ghiță Bârsan tulajdonképpen nem született kalandornak. Ha tőle függött volna, ma is otthon művelné a földet, és nevelné állatait moldvai falujában. Azt állítja ugyanis, ha nincs kollektivizálás, és nem veszik el a javaikat, nekik lett volna ott is, amit a tejbe aprítaniuk. Ma (2002-ben) azonban mégis Brassóban eszi az ipari munkások egyre keserűbb kenyerét. A hatvanas években erdélyi inasiskolában kapott állami ösztöndíjat, azzal a feltétellel, hogy aztán ott is marad,⁴³ és mivel szegények voltak a szülei, ő élt is ezzel a lehetőséggel. Nos, valóban a Barcaságban telepedett le végzés után, aztán egy időre a lakhatási feltételek miatt kipróbálta a Székelyföldet is – nekem Sepsiszentgyörgyön évekig szomszédom volt –, majd amikor egy előnyös csereajánlatot kapott, visszatelepedett a Cenk alá. Ott szintén nem volt maradása, a kilencvenes évek

⁴³ A moldvaiak Erdélybe telepítése a Román Kommunista Párt hol nyílt, hol leplezett, de soha nem szüneteltetett állampolitikai törekvése volt. Külön programokkal támogatták, melyeket belügyi és rendőrségi intézkedések és úzus kísért. A középiskolai és egyetemi végzősök kihelyezésénél, a munkaerő-toborzásnál külön tekintettel voltak rá, s az erőltetett iparosítás éveiben tömegeket mozgatott meg ez az irányelv. A hatóságok a fiataloknak szakképzési lehetőséget, a szüleiknek munkahelyet és lakást kínáltak fel a hirtelen felduzzasztott városokban. Aki olyan területekre költözött, ahol többségben éltek a nemzetiségiek, még több előnyben részesült: nemegyszer letelepedési prémiummal, olcsó hitelekkel jutalmazták, illetve ha tömbházlakást vásárolt, az ár egy részét elengedték neki. A moldvaiak vándorlása tehát két évtizeddel korábban elkezdődött, akkor még csak Erdélybe. Érdemes lenne megvizsgálni, hozzájárult-e ez a későbbi, 1989 utáni fokozott földrajzi mobilitásukhoz.

elején nyugati portyára indult. Erről a kísérletéről így számolt be egyik találkozásunkkor.

Agyafúrt románok, szemfüles osztrákok

Vállalkozó szellemű, de peches embernek tartja magát Ghiță Bârsan géplakatos. Az történt, hogy Brassóba való visszaköltözése után nagyarányú leépítés kezdődött a traktorgyárban. Ez őt annyira felkavarta, hogy kihasználva az alkalmat, hirtelen feliratkozott egy külföldi útra. Az Olaszországba induló úgynevezett kirándulócsoporthoz, melynek tagjai az ország minden sarkából verődtek össze, korábban nem ismerték egymást, de hamar kiderült, hogy mind egy húron pendültek: azért vették nyakukba a világot, hogy szerencsét próbáljanak. A busz az itáliai Novaráig vitte őket, és úgy hagyták ott őket a pályaudvaron, hogy akinek nem sikerül a terve, azért egy hónap múlva visszajönnek, és hazaviszik.

Az út során a társaságnak volt ideje összerázódni, ugyanis a turisztikai utazás látszata kedvéért végigbuszoztak Ausztrián. Mielőtt átlépték volna a határt, az idegenvezető közölte velük, hogy nem szabad alkoholt átvinniük, mire jobb híján mindenki leöntötte a torkán az otthoni itókát. Kerekedett is olyan általános jókedv az autóbussen, a magukban utazó férfiak és nők – az arány fele-fele volt – annyira összemelegedtek, hogy első szállásukon mintha „árvíz lett volna, úgy jártak-keltek egyik szobából a másikba” – meséli Ghiță barátunk, és huncutul hunyorít hozzá egyet a szemével. Az utasok megnyíltak egymás előtt, megosztották egymással terveiket, titkaikat, kiderült, kinek van támpontul szolgáló olaszországi címe, kinek nincs, ki milyen álmokat dédelget.

Némi fennakadást okozott, hogy akkor láttak először nyugati szállodát, és megkísértette őket, hogy a szobák bárszekrényében ital állt a rendelkezésükre. Aki tisztázta, hogy a fogyasztást külön fel fogják számolni nekik, iparkodott visszafogni magát és szomját, pár atyafi azonban megpróbált túljárni a szállodások eszén, és kiötölte: a vodka színtelen, ezért az üres üveg vízzel feltölthető. (A hazai turista jó hírnevét is

meg kellett valamivel alapozni, ugyebár.) Csakhogy távozás-kor fény derült a turpisságra – a remek ötlet nyilván korábban másnak is megjárta az eszét –, a társaságot leszállították a buszról, és addig nem mehettek tovább, amíg ki nem egyenlítették a számlát. Az osztrákok még egy ajtót is megfizettettek a társasággal. Az történt ugyanis, hogy valaki bennrekedt a szobájában, a kulcs nem nyitotta a zárat, és amíg a lakatos lement a szerszámaiért, egy másik vállal nekirontott, és betörte az ajtót. A rongálást annyira zokon vette a szálló személyzete – „vademereknek tekintettek bennünket, és meg akartak büntetni” –, hogy a váltságdíjat, horribilis ára van egy ajtónak, csak az egész busz tudta végül összeadni.

Felpróbálták az egész csizmát

Nyugatot színről-színre és a maga igaz valójában akkor látták életükben először. A közterületek tisztasága nagy csodálatot váltott ki belőlük, és ez csak tovább szította a kalandvágyukat. Persze, minél nagyobb a tét, annál nagyobbak a kockázatok is. A szabadportya az észak-olaszországi Novarában kezdődött, onnan Ghiță és egyik társnője az ipari nagyvárosba, Torinóba utazott tovább, ahol a nő férje dolgozott, és rendelkezett már némi helyismerettel. Mivel éjszaka indultak volna tovább, kellemetlen meglepetés volt számukra, hogy nincsenek éjjeli járatok. Várótermet hiába kerestek Ghițăék, csupa csarnokból állt az állomás, és noha először elborzadva szemlélték, ahogy a keleti sorstársaik hálózsákban a padlón fekszenek, első éjjel végül nekik sem jutott puhább derékalj.

A „padlóra küldött” szerencselovagok később sem jártak sokkal jobban. A nő azzal hitegette, hogy tud olaszul, de kiderült, hogy nem igaz. Reményük, hogy román nyelvtudásukkal remekül érvényesülnek majd, hamar füstbe ment: a szavak nem hasonlítanak annyira, mint ahogy gondolták.

Torinóba vasárnap délelőtt érkeztek meg, és rögtön akadt is volna egy gondnoki meg vincelléri állás – utólag Ghiță ragyogónak látja az ajánlatot. Egy gazdag polgár villájára kellett

volna felügyelniük, vadászatok alkalmával hajtónak beállniuk, a fiatal nőre pedig a sütés-főzés, takarítás várt volna. Ettől azonban az útitárs visszarettent, főzni nem tudott, takarítani nem szeretett volna. Mindjárt titkárnői állásra vágyott, minden nyelvtudás nélkül – jegyzi meg Ghiță ironikusan. Fiatal barátja hiába biztatta, hogy neki szakácsiskolája is van – ez különben nem volt igaz –, a jó alkalmat végül elszalasztották. Ennek is megvan a külön története: Ghiță pontosan érkezett a tulajdonossal megbeszélt találkozóra, a fiatalasszony azonban késett – és „az olaszok nem románok, hogy órákat várjanak arra, aki nem tartja be a szavát” – magyarázza Ghiță. Az olasz visszalépett, ők hoppon maradtak.

Emberünk rájött, egy nőnek sokkal könnyebb munkát találnia, általában el lehet helyezkedni feketén háztartási alkalmazottként, a férfiaknak az nehezebben megy. Ezután egy másik sorstársával társulva végigutazta az egész olasz csizmát, fenn északon még hullt a hó, miközben ők a déli Szicíliában a Földközi-tengerben fürödtek. Megcsodálták, milyen pontosak és tiszták az olasz vonatok, és hogy a jegy árában egy üdítő vagy egy sütemény is benne van, kalauz nem jár a vonaton, mindenki maga érvényesíti a jegyét az automata jegykezelővel.

Szicíliában egy korábban kivándorolt román ismerősüket keresték meg, aki egy halászfaluban élt. Az illető állást is próbált nekik szerezni: juhásznak fogadta volna fel őket egy gazda. „Ott mindenki, akinek egy kis vagyona van, már munkáltatónak számít.” Szépen berendezett lakás, teli hűtővel várta volna őket, de bár csábította őket az összkomfortos szállás és a könnyűnek ígérkező munka, nem merték vállalni a pásztorkodást, mert féltek attól, hogy juhokat kell fejni, sajtot kell készíteni. Nem értettek hozzá, ahogy azt sem tudták, mihez kezdjenek az állatokkal, ha megbetegednének. Itt ütött vissza, hogy moldvai otthonuktól és a paraszti élettől már gyerekkorukban elszakadtak.

Ehető hulladék

Visszatértek Torinóba, hátha másodjára sikerül megvetniük ott a lábukat. Jobban ismeri Torinót, mint Brassót – állítja –, mert állandóan gyalog járt-kelt, nem volt pénze autóbusszra. Amikor megpróbált potyázni, már második alkalommal lebukott, az ellenőrök rögtön kiszúrták. Nem is a jegyet kérték, hanem egyenesen az iratait, jegyzőkönyvet írtak. Szokatlan volt számára, hogy minden lökdösődés és cirkusz nélkül, a legkimértebb udvariassággal folyt le mindez. A dolognak azóta sem lett semmi következménye, noha a bírságot máig nem fizette ki, utólag sem kapott felszólítást. Ma úgy gondolja, talán a pápai állam vagy valami jótékony egyesület törlesztette a bírságát. Zarándokév is volt, a szokásosnál is jobban tele volt az ország külföldivel.

A torinói állomás mellett a nagy park hemzsegett a románoktól – meséli –, a sok nyomorult közt gyakran verekedés tört ki, halmokba gyűlt a szemét. A rendőrök ennek ellenére nagyon udvariasan bántak velük, inkább csak csitították őket. Megfigyelte, a kiutazó román nőkre milyen veszélyek leselkednek, volt, akit a román maffia ejtett kelepcébe. Szállást ígértek a frissen érkezőknek, úgymond feleségük vagy nővérük lakásán, és támaszt az álláskeresésben – majd a lépre menő hiszékenyeket fogva tartották, megerőszakolták, prostitúcióra kényszerítették.

Őt ismerősök vitték el az éjszakai tömegszállásra, ahol csupán estétől reggelig lehetett tartózkodni, de a tisztaság és a komfort máig emlékezetes számára. Még mosókonyha is volt – meséli. Igaz, ha a fűtőtestre terítették száradni a kimosott ruháikat, azonnal jöttek az alkalmazottak, és leszedték, mert a termosztát jelezte, hogy valahol nem rendeltetésszerűen használják a fűtést. Aki valamilyen kihágást követett el, többé nem mehetett be oda. A szekrényeken nem volt lakat, de ha valaki lopásra vetemedett, az adatait feljegyezték, számítógépen tárolták, és azonnal kiszúrták, ha ismét jelentkezett.

Élelmes honfitársaink felfedezték, hogy a zöldségpiacokon záráskor az árusok otthagyják a félig romlott gyümölcsöket,

és amíg a tisztogató brigád megérkezik – a takarítók még a foltokat is felmossák –, azokat össze lehet gyűjteni. Emberünk maga is tömte magába a pettyes banánokat, és a félig romlott narancsok ehető részeit. Annyit evett belőlük egy hónap alatt, hogy itthon nagyon hosszú időbe telt, amíg újból narancsot tudott venni a szájába. Jártak a szegények konyhájára is: a katolikus egyháznál főztek a legjobban. Csak annyi volt a gond azzal, hogy végig kellett hallgatni a prédikációt, de megérte, mert nemcsak egyszerű spagettit, makarónit adtak, mint a népkonyhán – ami szorulást okozott, tetézte a sok piaci bányát –, hanem levest is. A katolikusoknál külön misszionáriusok foglalkoztak az albánokkal, a görögökkel, a románokkal. Vasárnap közös ima előzte meg az ebédet, s hogy el ne ájuljanak közben, és bírják türelemmel, kekszet és teát kaptak előzőleg. Utána háromfogásos ebéd következett, hozzá egy pohár bort is töltöttek nekik.

Végül talált valami alkalmi csip-csup feketemunkát, árokásást, ezt-azt, de semmi komolyabbat, végül, amint letelt a hónap, megváltotta a jegyét Novaráig, és felszállt a buszra, amely hazatért a vert sereggel.

A teljes társadalmon-kívüliséget, bevallja, tarthatatlannak érezte. Ma úgy látja, egy férfinak nehezebb kint elhelyezkednie. Ezért a család változtatott a módszerén, őutána a felesége próbált szerencsét, mégpedig Magyarországon, és noha a kiszolgáltatottság keserű érzése őt sem kímélte meg, némi kis pénzt sikerült megspórolnia, s a négytagú családnak végül is ez a fontos. Barátunk sokat változott ez idő alatt: neki kellett gondoskodnia a gyermekekről, főzni is megtanult. Csak ne égett volna oda oly sűrűn az ebéd, amíg ő a ruhát mosta a fürdőszobában! Nagyon megtanulta tisztelni a nőket, akik a munka mellett a háztartás ezernyi gondját is kénytelenek vállalni, és akik, íme, a külföldi munkaerőpiacon is kapósabbak.

2002 januárjában

Angoltanárnő Pesten

Akinek sikerült a szakmájában elhelyezkednie külföldön, annak nyilván több volt az elégtétele. A felkerekedett értelmiségiről már eleve feltételezik: lesi az alkalmat, hogy kint maradhasson. Ez idő szerint (2001-ben) kétezer erdélyi származású, Magyarországon élő orvos és sok ezer pedagógus sorsa bizonyítja ezt. Akit most megszólaltatunk, kivételnek számít: három év után visszatért, és ma is Kézdivásárhelyen tanít. Ráadásul ő nem a helyiek által mellőzött vidéki településeken, mint az erdélyiek zöme, kereste a rászabott állást, hanem a legnagyobb pesti nyüzsgésben.

Nem nézték románnak

Csákány-Bölöni Katalin angoltanár 1993-ban 54 évesen ment ki, és három évig tanított a magyar glóbusz kellős közepén, amúgy egy szakközépiskolában.

– Ha rajtam múlik, nem jövök haza 1996-ban, hanem még egy évet ráhúzok Finnországban. Az iskoláknak – szobrászati-festészeti szakközépiskolában tanítottam – volt egy finn testvérintézménye, évente mentek ki oda a mieink, és jöttek hozzánk is tanulni finn cserediákok. Hogy az a tíz-tizenkét finn diák részt tudjon venni az itteni szakképzésben, azaz hogy ne legyenek teljesen járatlanok a magyar nyelvben, még mielőtt Magyarországra jöttek, egy éven át nyelvi felkészítő kurzusokat tartottak nekik. Mehettem volna Finnországba magyart tanítani ezeknek a diákoknak, de végül családi okból hazatértem. Amúgy is meggyőződése, hogy az embernek ott kell hasznosnak lennie, ahol született. De nagyszerű, tapasztalatokban gazdag éveket töltöttem kint.

– *Tulajdonképpen a készre mentél...*

– Egy volt kollégám ment ki elsőnek, ő tanított ott előttem, és amikor eldöntötte, hogy Keszthelyre nősul, akkor szólt ne-

künk. Én pont dühös voltam az itthoni sok nincs miatt, és hirtelen rászántam magam. Hosszú beszélgetések után a férjem mellém állt, ő utazott ki elsőnek szétnézni, lefordíttatta a diplomámat, és engem már valóban vártak, amikor szeptemberben jelentkeztem. A vendégmunkás helyzete nagyban függ attól, hogy kik közé kerül. Engem ott a három év alatt soha senki meg nem bántott. A kőművesek, az ácsok, akikkel a Koronán (a gyorsvonaton) találkoztam, valahányszor utaztam ki vagy haza, állandóan panaszkodtak, hogy kihasználják őket, lerománozzák, lenézik. Engem emberszámba vettek – jobban, mint itthon.

– *De miért volt ott rád szükség?*

– Mert Magyarországon az idegennyelv-tanárok – ugye az angol számított a legkeresettebbnek, a sok orosz tanár átképzése még nem fejeződött be – nem szívesen vállalnak a tanügyben állást. A tanügyben nem marad senki. Ezért voltak nekem 65–67 éves kollégáim. De még egy 82 esztendő is volt: nem jött, hogy elhiggyem, hogy annyi idős, de a bácsi megmutatta a személyijét. A fiatalok jobban fizetett állásokra vágnak.

– *Mennyit kerestél te ott?*

– Papíron 28 ezer forint volt a bérem, azóta biztosan több lenne. Végül is havi 40–45-öt vittem haza a sok plusz- és magánórával. Délutánonként házhoz mentem, ha igényelték. Két hónapig átmenetileg egy pedagógusszálláson laktam, először ott keresett meg egy anyuka, hogy tartsak magánórát, később hirdetésekre jelentkeztem. Nagy keletje van az angolnak. Aztán betanítottam egy gimnáziumban is, az már nehezebb volt... Végül egy kollégiumban is vállaltam segítő órákat szálalás fejében. A kollégium, vagy ahogy Erdélyben mondjunk: a bentlakás, élete úgy volt megszervezve, hogy esténként 8–10-es csoportoknak órát adtam, egészen későn, amikor hazakerültem. Két évig laktam ott. Reggel ötkor keltem, és tíz-tizenegyor fekvüdtem le.

– *Nyilván azért mentél ki, hogy hajtsál.*

– Én itthon feldühödtem, és világgá mentem. De az októbert-novembert végigsírtam, olyan honvágyam volt. Nem volt

könnyű, a tantervek is másak, a kifejezések is különböznek. Áttanulmányoztam a naplót, hogy ne süljek fel. Szerencsém volt, mert nagyon megkedveltek az igazgatóim. A főigazgató mellett öt helyettes dolgozott, mert hatalmas iskola volt, kétezer diákkal, valóságos nagyüzem. Reggel hétkor kezdtünk, és este hatig gyúrtuk. Megtetszett a nyíltságom és az egyenességem. Én a feltételeimet is egyből elmondtam, mert a kolléga, aki előttem ott tanított, kioktatott. Nos, itt vagyok, mondtam, de én az első vonattal hazamehetek. Tehát kérek tisztességes fizetést, egész évre szóló szerződést. Felvilágosítottak, ha csak óradíjas leszek, nem jár a szabadságpénz, és a tizenharmadik fizetés sem, nem élvezhetem az 50 százalékos utazási kedvezményt. Te, én nem voltam teljes jogú – mégis épp csak választani nem mehettem. Munkavállalást, mindent az iskola intézett. Kértem külön termet, azt kidíszítettem. Nagy szükség volt rám, mindenbe belementek. A termet én zártam, én nyitottam. Pénzt adtak, vettem könyveket. Kiköveteltem a magánót, mert azzal dolgozom. Megtanítottak, ha az ember valamit akar, mondja meg kerek perec.

Van-e tekintélye a pesti tanárnak?

– *A mieinktől elütő jellegű könyvekből oktattál.*

– Valóban, ott előbb kezdődött az, amit itt nálunk 1995–96-ban vezettek be az intenzív nyelvosztályokban. De azok a könyvek annyira drágák – hogy a mostani nyomorunkról is ejtsünk pár szót –, hogy a gyerek meg sem tudja venni, a szeptember kész leégés a szülőnek. Nekem is milliókba került, amíg beszereztem, a kazettákra még így sem futotta. Na, de visszatérve: ott se olcsó, ötezer forintba került nekem például a kilencedikes tankönyv. A tananyag szerencsére nem volt nehéz, velem kezdték, és együtt fejlődtünk. A gimnázium más tál tészta.

– *Egy tradicionális székelly kisvárosból kerültél fel a világvárosba, ahol úgy mondják, nincs tekintélye a tanárnak.*

– Ki kell alakítani. De én nem a tekintélyre utaztam. Jó, elmesélem. Ott a diák valóban nem nézi az életkort, volt fiatal

kolléga, aki tudott fegyelmet tartani, és olyan idősebb is, aki sehogyan sem boldogult. Az volt az első benyomásom, hogy a pesti fiatalok meglehetősen primitív gondolkodásúak, viselkedni nem tudnak, még köszönni sem. Azzal kezdődött, hogy az osztályba csak úgy bezúdultak. Mindig azt csinálják, már akivel lehet. Megrémültem: Istenem, én innen mindjárt elmenekülök! Na, gondoltam aztán, majd rátok ijesztek. Elkezdtem kizárólag angolul beszélni. Elcsodálkoztak, leültek, próbáltak megérteni. Nem ment, nem tudtak semmit. Elővették a tízórait, elkezdtek enni. Láttam, nincs mit tenni, „rájuk kell lép-nem”. Nincsenek ahhoz szokva, hogy valaki kiabáljon, vagy kidobja őket az óráról. Dédelgetik a magyar diákokskákat, nehogy valaki megsértse a lelküket. No, de hamar beláttam, más a megoldás. Elkezdtem velük beszélgetni. Két hétig egy angol szó sem hangzott el, de kiderült, a felnőttek nem tekintik őket partnernek, a szülő a pénzért hajt, a tanár gépiesen oktat. A diák a tanulást nem szereti, csak a diplomára van szüksége. Sportolni, azt szeretnek, különösen a body-buildinget kedvelik, amíg ott voltam, meg is halt egy diák a túlzott injekció- és orvosságszedés miatt.

Én nem tagadtam egy percig sem, hogy erdélyi vagyok. Vegyék tudomásul, hogy más látásmód, más beszédstílus, más kifejezésmód is létezik. Érdekes, azt mondták, első halálásra azt hitték, valahonnan az osztrák határ mellől jöttem. Lekötöttem őket azzal is, amit Erdélyről meséltem. Háromszékről persze sosem hallottak. Elértem, hogy rendesen jöttek be az ajtón. Ezek tizenegy-tizenkettődikésesek voltak. Tanítottam a hároméves főiskolán is, végül azokkal kerültem a legjobb viszonyba.

A terem az elején még üresen állt. Mesélték nekem, hogy mindent letéptek a falról. Magam is láttam sáros lábnyomokat a frissen meszelt falon. Úgy nézett ki az iskola, hogy nem emberi! Mindent tönkretettek, a padokat állandóan javították, de azt a rombolást nem lehetett utolérni. Én, mint aki feltalálta a spanyolviaszt, javasoltam az igazgatónak, állítsanak személtládát az udvarra. Próbálták, felelték, nem ér semmit, szétver-

ték az első alkalommal. Emiatt reggeltől estig seperte az udvart egy külön alkalmazott. Na, gondoltam, közösen kellene tenni valamit. Ti ismeritek Pestet – mondtam nekik. Elküldtem, járják végig a turistairodákat, szedjék össze az angol és amerikai vonatkozású anyagokat. Hoztak ollót, ragasztót, ki-díszítettük a termet. Vittem kazettát. Hoztak ők is, feltettünk minden bolondságot, amit kedveltek. Megvolt a hangulat – és elkezdtünk tanulni. Annyira összebarátkoztunk, hogy amikor jöttem el, kérleltek, ne hagyjam őket magukra érettségi előtt. Pedig eleinte hogy föl voltak háborodva, amikor szünetben kiküldtem őket. Hol fogunk tízórazni? Hát a zsibongóban, fiam! Mert ott az is van mindenütt, nem úgy, mint nálunk.

Az ottani diákok jófejük, könnyebben tanulnak, mint az itteniek. A szorgalom ugyan nulla, de nagy a passzív tudásuk, amit a tanár mozgósíthat, ha ért hozzá. A tananyag nem irodalmi szövegekre, hanem beszélgetésekre épült. Végül, akiket ott három évig tanítottam, jobban beszéltek angolul, mint az itthoniak négy év után. Pedig a miénk kőkemény, nehéz tananyag, amiben úgyszólván elveszünk. Ott az egyszerű tananyagot rengeteget gyakoroltuk, bevittem egy kis nyelvtant is, és sokkal jobb volt az eredmény. Lejött az igazgató órát látogatni, és elhűlt: „Te egy óra alatt annyit végzel, mint más három óra alatt!” Engem helyettesíteni is mindig be lehetett küldeni, egy kis rögtönzésért nem megyek a szomszédba.

– *Megkísértett-e a kitelepedés gondolata?*

– Én egy évre mentem ki, s mivel megtetszett, maradtam hármat. Első fizetésnapon elsírtam magam. Itthon heti 36 óráam volt akkor, és nézzétek, mondtam a magyar kollégáknak, itt 18 óráért háromszoros bért kaptam, ha átszámítom. És járt a 13. fizetés, húsvétkor, karácsonykor ajándék, szeptemberben papír, írószer, elláttak tanári kézikönyvvel. Óriási megbecsülés, ahhoz képest, amihez szokva voltam.

A tanáriban sem hallgattam el, hogy Erdélyből jöttem, so-
káig azt hittem, egyedül vagyok erdélyi, aztán lassan kiderült, hogy X is Szatmárra megy haza látogatóba, a másik Nagyváradra... De ők ezt eltitkolták, mintha valamilyen hátrányt lep-

leztek volna. Értelmiségiek, és nem vállalták nyíltan erdélyi-ségüket. Volt kolléga, ki bevallotta nekem, megkönnyebbül, valahányszor felül a hazai vonatra.

2001 januárjában

A visszakért állampolgárság

Nem önszántából kerekedett fel az utóbbi másfél évtizedben a fél ország, és vette nyakába a nagyvilágot, de az is igaz, hogy a kinti lehetőségek csábítása miatt sokan meg sem próbáltak itthon, a szülőföldön keresni állást. A négyszeres vagy éppen tízszeres külföldi jövedelem miatt maholnap egész ágazatok válnak hiányszakmává, vagy veszélyeztetik a minőségi utánpótlást. Amiből valamikor a kelleténél is több volt Romániában, ma (2007-ben) hiány mutatkozik a fejtelten munkaerő-export következtében. Ennek az exodusnak az árja sodorta ki riportunk székely hőst is 39 éves korában, aki aztán olyan tapasztalatok birtokába jutott, amelyek sokak sorstársává tették.

Kultúrsokk

A költözködést mint életformát a sepsiszentgyörgyi *Gál Vincze* szüleitől, illetve egy belső népvándorlást kikényszerítő rendszertől örökölte. Kitörési kísérletei nemzedéke mobilitását példázzák.

– Gyergyóban születtem, 1967-ben. Amikor hároméves lettem, szüleim Prázsmáron kaptak munkát, így kerültünk Sepsiszentgyörgyre. Édesapámnak négy osztálya volt, de mindig sofőr szeretett volna lenni, szülői áldozatok árán aztán ez sikerült is neki. Akkoriban az jó szakmának számított. Nem él már. Négyen vagyunk testvérek. Legidősebb lánytestvérem leérettségizett, utána mozigépész volt, majd a Ramboxban⁴⁴, a hullámpapírgyárban dolgozott, most (2007-ben) pedig – nagy rizikót vállalt, százmilliós kölcsönt vett fel – ötvenéves fejjel kiment Izraelbe egy kétéves szerződéssel, nem tudom, meddig marad. A második testvérem is lány, a kereskedel-

⁴⁴ Az osztrák–magyar cég által épített üzem az 1989 utáni kevés zöldmezős beruházások egyike Háromszék központjában.

miben érettségizett, '85-ben Temesvárra költözött, a férje román. Én vagyok a harmadik. A negyedik is lány, nem érettségizett, szakiskolát végzett, dolgozott a bútorgyárban, kiment Magyarországra, ott ismerkedett meg a férjével, aki szintén szentgyörgyi, ők hazatértek. A legkisebbnek talán a kitartása hiányzott. Két gyereke van, a legnagyobbnak kettő, a temesvárinak egy, nekünk kettő. Összesen hét. A legnagyobb testvérünk gyerekei már felnőttek. Megfigyeltem, a nők azután mennek ki, miután a gyerekeik már rendben vannak. A férfiak még azelőtt elindulnak.

En fémmegmunkálást tanultam a Puskás Tivadar Gépészeti Szaklíceumban Sepsiszentgyörgyön, az IMASA⁴⁵-ban lettem esztergályos. Katonaság után sokadmagammal felvételiztem a brassói politechnikára, sikerült is, munka mellett jártam az esti tagozatra, de abbahagytam. Miért? Mert kaptam egy sokot. Kultúrsokkot. Megnéztem utóbb a bioritmusomat, pont akkor történt, amikor a legalacsonyabb volt. Minden húsz évben egyszer történik meg az emberrel, engem akkor ért utol. Az okát nem tudom megmagyarázni, de olyan depresszióba estem, nem tudtam folytatni. A környezetváltozás váltotta volna ki? Brassóba kellett ingáznai, nehéz is volt munka mellett. Vagy negyvenen jártunk be '85 őszétől Szentgyörgyről, egész buszt béreltünk. Nem végeztem el semmit, nem jó az, ha az ember félig elvégzi, és úgy hagyja abba. Már az elején kiálltam. Volt egy negatív példám is. Egyik Csíki negyedi⁴⁶ – ott nőtem fel – barátom szintén bejutott az almérnökre, és ő is otthagya. Az is probléma volt, hogy a szüleimtől nem kaptam megfelelő bátorítást.

⁴⁵ Sepsiszentgyörgyi óriásgyár volt, hétezer alkalmazottal, a brassói teherautógyár egyik részlegének átköltöztetése útján jött létre, munkásai nagy hányadban románok voltak, de a székelyek száma is több ezerre rúgott. 1989. december 22-én reggel innen indult el a tüntetők lavinaomlászerű felvonulása a pártbizottság épülete felé. Feldarabolták, magánkézbe került, mai jogutódja pár tucat embert foglalkoztat.

⁴⁶ Sepsiszentgyörgyi lakótelep.

A szabadság leckéje

De utána elvégeztem egy repülőgép-szerelői iskolát Medgyesen. '88-ban felvételiztem, tulajdonképpen egy katonaiskolába, ami műszaki szakembereket képez, én a civilekhez iratkoztam be, a Taromhoz⁴⁷. A Taromnak nehézségei voltak, éppen akkor volt a rendszerváltás. *Magyarok?* Kevesen voltunk, mind ismertük egymást. Egyedül én voltam, aki ragaszkodott a magyarságához. Volt egy osztálytársam, akinek az édesanyja magyar volt, az apja szerb. Ő se ennek, se annak nem vallotta magát, nem megalkuvásból, hanem mert nem tudta, hogy akkor ki is ő. Nekem is csak annyi identitástudatom volt, amennyit a szentgyörgyi iskolában a tanáraink plántáltak belénk. Kónya Ádám – nagyszerű ember! – és a történelemtanárnőnk. Medgyesen, nem mondhatom, hogy nehéz lett volna, de éreztem a lappangó idegengyűlöletet. Ez bennük van, tudatlanok. Legalább kétszáz évvel hátrább vannak, mind a múltat hajkurásszák – mindegy! Szóval nem volt olyan nehéz, de azért piszkálták az embert. *A nyelvet?* Jaj, románul jól tudok, pedig a Puskásban csakis magyarul tanultunk. Elvégeztem az első évet, másodéven jött a forradalom, és jött egy készítés '90-ben: azt mondtam, meghalok, ha nem mehetek ki Amerikába. Jött édesanyám látogatóba, és mondtam neki, megbukok akarattal, és akkor ki kell hogy rúgjanak. A szabályzatban az áll: akkor csapnak ki, ha négy vizsgán megbuksz. De nekünk csak három vizsgánk maradt: aero, termodinamika és lövészet. A lövészetben volt a legnehezebb megbukni. Kiálltunk mind, s mondták: lőjetek egyszerre, és akkor minden táblát leengedünk! Na, ezt hogy csináljam? Piszkáltam a puskát, mintha baja lenne. Látták, én nem lőttem, a táblám fenn maradt. Valami harag is lappangott bennem. Valahogy tartottak tőlem, kivívtam, hogy velem ne piszkoskodjanak. Egyszer az egyik tisztet könyökkel hasba vágtam. Mentünk ki busszal krumplit szedni a mezőre, és ő egy pálcával csapkodott. Most se tudom megmagyarázni, mi-

⁴⁷ Román Állami Légitársaság

ért tettem, de úgy hasba ütöttem, hogy letérdelt. Mindenki látta. Nem lett belőle nagy baj, de emiatt aztán tartottak egy kicsit tőlem. Na, nem részletezem... Nagyon jó munkahelyeket kaptak a fiúk, akik elvégezték azt az iskolát. Az egész társaságot áttették volna a hadi szektorba. Csakhogy azt mondtuk egy páran, hogy mi nem akarunk átmenni. A forradalomkor úgy kitörtek az indulatok... Ezt sem tudom megmagyarázni. Fele átment a hadiiparba, fele nem. Pedig kiadták parancsba, hogy át kell menni. De mi írtunk egy fellebbezést Petre Roman miniszterelnökhöz⁴⁸, és leküldtük Bukarestbe.

A fegyelem? Nem a fegyelem miatt, a repülősnél nem olyan szigorú a fegyelem. De aki szabadságban nőtt fel, nem lehet azt csak úgy betörni. Nem tehetik azzal azt, amit akarnak. És akik az osztálytársaim közül a szabadságot választották, egyik most Németországban van, a másik Kanadában, a harmadik menedzseri egyetemet végzett, cégvezető a negyedik, az apjának cége van, és úgy. Én akkor Magyarországra mentem ki, onnan akartam Amerikába jutni, de már nem lehetett. Előbb legálisan próbálkoztunk Szlovákián keresztül a barátommal, Florinnal, a magyar határőrök mondták, ők átengednek a komppal, de a szlovákok vissza fognak téríteni. Úgy is történt. Terveztük, hogy átszökünk, de mikor rálépünk volna a zöldhatárra, lekapcsoltak. Bevitt a határőr az őrsre, de mivel nem követtünk el semmit, elengedtek. Kezdték becsukódni a határok, miután a romániaiak kiviselték magukat, Bécsben megették a hattyúkat.

Közel a Moszkva térhez

– *Munkavállalás?* Kimentünk busszal, s azt mondta Florin, hogy ismer egy helyet, ahol dolgozott, és ahova felvesznek. Nem tudom, milyen rossz fát tehetett a tűzre, de azt mondta: én most nem kísérnélek be, menj egyedül. Bementem, beszél-

⁴⁸ 1989. december 26. és 1991. között állt a Nemzeti Megmentési Frontnak felelős kormány élén, a bányászjárás szolgáltatott ürgyget a leváltásához.

tem, fel is vettek azonnal. Dolgoztam egy hetet vagy kettőt, s felhívtak az irodára. Közel volt a Moszkva térhez, Budán. Az irodán port kellett törölni, a rajzokat kellett vinni ide-oda, bent rendelni. Konténeriroda volt. Nem szerettem, mert mindent rajtam kértek számon. A legrosszabb hely szerintem. Felvittem például a második emelet alaprajzát, falaztak éppen, és rajtam kérték számon, miért nem találunk a méretek. Mondom: most én mit csináljak? Lehoztam a rajzot, nézzék meg. Átmentem egy másik céghez vasbetonszerelőnek. Azt is megtanultam. Az az érdekes, én nem kellett munkahelyet keressek, én ahova jelentkeztem, engem mindenütt felvettek. Az első alkalommal azért kellett munkahelyet változtassak, mert megszűnt a románok kedvezménye. Létezett 1991-ig valami kedvezmény, a romániai munkásokat könnyebb volt alkalmazni a cégeknek. Az megszűnt, és átmentem egy másik céghez. Hazajöttem egy hónapra '91 végén, és visszamentem vasbetonszerelőnek. *Feketemunka?* A második az volt.

Kereset: az átlagfizetést mindig megadják a románoknak. Ebben az a politika, hogy ha a minimálbért adnák, akkor biztosan otthagyná őket az ember. Csak annyit adnak pont, hogy épp meg tudj élni belőle. Nem többet, hogy ne fejlődhess – mert akkor is elmész. Hogy valamire haladjon az ember, annyit nem kap, mert akkor továbbáll a cégtől. Pontos összeget nem mondok, de 55 forintos órabérem volt a legelső. Most, tizenhat év után már 140 ezer forint a havi átlagbér Magyarországon. Budapesten irodában megkeresik a 200-at is.

Mi volt a céloim akkoriban, még család nélkül? Kimenni Amerikába nem sikerült. Felkészültem arra is, hogy légiósnak álllok. Nem féltem. Egy volt osztálytársam – most találkozottunk, akkora, mint egy ajtó – öt évet töltött az Idegenlégióban, még öt évre szerződni akar. Afganisztánban meglőtték, azt állítja, öt kiló vas van benne. Lehet, rátett egy lapáttal, de elhiszem, mert műteni kellett. A nyugdíjából nagyon jól megél. Most francia állampolgár, francia nevet adnak nekik – ő most már teljesen francia.

Hogy azért nem kívánja nekem? Ezzel az ésszel most én sem.

Honvágy és depresszió

– Maradt a munka. A céggel vándoroltunk. Nem tudom elfelejtteni Esztergomot, akkor épült a magyar Suzuki-gyár. Dolgoztunk Gödöllőn, ott van az EGISZ-nek egy gyógyszergyára, azt mi vasaltuk. Esztergomban az egész vállalkozás egy mérnöknő volt. Japánban végezte az egyetemet, és mivel japán cége volt, ő nyerte meg a pályázatot. Egy alkalommal mondja a mi főnökünknek: nézd meg, a vasak alá be kellene tenni a távtartót. A földem és a vasak közt olyan két centi távolságnak kellett volna lennie a terv szerint. A főnökünknek az volt a véleménye, hogy jó lesz úgy, ahogy van, nem teszünk be semmit. Én beteszem – mondta a mérnöknő –, de az nektek sokba fog kerülni! El is hiszem, hogy megtette volna. Egy másik eset: betonoztunk, és ő odaállt lapátolni. A lapátot alig bírta el, de ő is lapátolt. És nem azért, hogy ösztönözzön minket, hanem tényleg akart dolgozni, akkor pont nem volt neki más dolga. Tanult abból a japán alázatból, ami itt, Európában kihalt. Átvette a helyét a gőgösség, a felfuvalkodottság. Láttuk, hogyan beszélnek a japán vendégmunkások egymással. Szóltak egymáshoz, és hajoltak meg. Megint beszélgettek, megint hajoltak meg. Mi úgy kacagtunk, hogy nyúltunk el.

Másfél év után meguntam a vasbetonszerelést, gondoltam, hazajövök. Elkapott a honvágy. Főleg azt kell leküzdeni. Ha sikerül, a pár hónapos kritikus időszak után tovább tudsz lépni. Akinek nem sikerül, és hazatér, az vagy depressziós lesz, vagy egy olyan kettős lelkiállapotba kerül: kívánczik is, de elmenni sem tud. Aki a kezdeti honvágyat leküzdi, és anyagilag fel tudja tornászni magát, az már hazatérhet. De ha nem sikerül, akkor jönnek a nehézségek. Sokat jártam a kolozsvári konzulátusra munkavállalási vízumért, sok emberrel beszélgettem. Legtöbbjüknek ez a kettő volt a problémájuk: a honvágy meg a kereset. Aki nem tudta legyőzni a honvágyat, az nem volt képes továbblépni. Hatalmas kötelék, erősen meg tudja kötni az embert, na! Korábban kértem kék útlevelet a román nagykövetségen, hogy kaphassam meg a magyar állampolgárságot. Mindenki azt csinálta, én is mentem a többi-

ek után. Még vagy két évet kellett volna várnom, hogy megkapjam. De elfogott a honvágy, hazajöttem, és vissza kellett kérnem a román állampolgárságot. A másfél évi keresetemmel itthon akartam valaminek nekikezdeni.

Az új élet balszerencsésen kezdődött, de ma már rendeződni látszik.

Erkölcsei és egyéb tőkék

– *Mennyi pénzt hozott haza?*

– Amennyit az ember annyi idő alatt megtakaríthat. De volt egy rossz lépésem, és elveszítettem mindent. Elég nagy összeg volt. Akkora csapás volt az nekem akkor! Nem, nem dörzsöltség kellett volna ahhoz, hogy elkerüljem, hanem emberismeret. Egy volt medgyesi osztálytársammal társultam, de szélhámosnak bizonyult. Még most is Szentgyörgyön él – majd a Jóisten megfizet neki, ha akar. Szerintem megkapja a magáét. Kereskedni akartunk. Sokaknak összejött. Tudnék példát mondani rá, akinek sikerült. Mi is elmentünk, megvettük a kukoricát, ott helyben leőröltük, és behordtuk ide a lisztet zsákokban. Jó minőségű puliszkalisztet, csak csomagolni kellett volna. A partner kifizette rendesen a társamat, megérdeklődtem, csak én nem kaptam meg a pénzt. Írásos garancia? Nem volt semmi. Na, megint bezárult egy kapu. Magyarországra nem tudtam visszamenni, mert vissza kellett kapnom a román állampolgárságot. El kellett menjek dolgozni egy céghez, az a cég azóta már megszűnt. '93 és '97 között alacsony nyomású gőzkazánokat szereltünk, a csőszereléstől a betonozásig mindent elvégeztünk.

Gál Vincze itt úgy érzi, meg kell magyaráznia, miért nem roppant össze.

– Ismeri-e a keresztény dogmákat? Én Magyarországon eljártam egy hívő közösségbe. Melyikbe? Nem érdemes erről beszélni. Erdélyben is vannak fiókközösségei. Azóta is azt az életmódot folytatom, követem a keresztény eszméket, amiket ott megtanítottak. Ennek is része volt abban, hogy itt maradtam. Találtam egy életcélt magamnak. De mindannyian tudjuk, hogy a kereszténység és a vallás között különbség van. Ma úgy lá-

tom, mindegyik felekezet megbukik, amelyik átmegy vallásba. A hit és a vallás két különböző dolog. Ők hirdetik a keresztény tanokat, de mellette a vallást is. És amikor egy felekezet annyira felfejlődik, hogy templomot tud venni magának – nem azt mondom, hogy ne legyen temploma –, tud magának egy teológiát alapítani, akkor az már meg is bukott. Illetve elcsúszhat. Ezek is arra mentek rá. Utána rámennek a pénzre, összefonódik minden, ahogy a múltban is összefonódott a papság a királysággal. Azt akarom mondani: a felismerés hatására revideálnom kellett, mi is a kereszténység, és mi a vallás, mit hiszek, és mit nem. Kaptam egy második sokkot, egy vallási sokkot. Hol? Itt történt, el is váltam tőlük. *Hogy nem állnak-e bosszút?* Épp a tegnap gondolkoztam ezen, akkor tudod meg valójában, milyen is egy ilyen felekezet, mikor el akarsz szakadni tőle. Erről ennyit. A hitemet az Úr Jézusban megőriztem.

Saját cég

Életében újabb fordulat következik, a riporter érzése szerint nem függetlenül attól a légkörtől, amely az úgynevezett neoprotestáns szektákban uralkodik.

– Ott ismertük meg egymást a feleségemmel, abban a felekezetben, úgy lettünk férj és feleség.

A házaspárnak ma két gyereke van, a nagyobbik első osztályos Sepsiszentgyörgyön.

– Megvoltam harmincéves. Egy barátommal újabb vállalkozásba kezdtem. Céget nyitottunk, vízszerezéssel akartunk foglalkozni. De túl korai próbálkozás volt még. Hogy valaki céget alapítson, ahhoz nemcsak pénztőkére van szüksége, hanem ismeretségi tőkére is. Jó kapcsolatok kell hogy legyen az emberekkel. Ez 1997-ben történt. Azután lendült fel a Szabóék cége, vagy akiknek a tűzoltóság mellett van a székhelyük: a Bobo⁴⁹. Mindent a maga idejében kell csinálni.

⁴⁹ A város egészére kiterjedő egyéni hőközpont-szerelési hullám éveiben lendült fel, amikor a lakosság tömegesen vált le a központi fűtési rendszerről, és az végül megszűnt.

Nem jött össze, a céget átadtam a társamnak, '98-ban megszültem, és leköltöztem Kézdivásárhelyre. *A társam?* Előbb zöldséggel kereskedett, gyümölcscsel, utóbb sikerült neki a termopános (hőszigetelt ablakok) üzletben megvetnie a lábát. Hogy jól megy-e neki most? Szerintem nem, mert túl nagy a konkurencia.

Na, de mi leköltöztünk Kézdire, megszületett az első gyerek. Melinda a Secuianában (konfekciógyár, varroda) dolgozott. Nem volt még pénzünk, hogy lakást vegyünk. Szerintem túl korán házasodtunk össze. Én még vártam volna egy évet, ahhoz anyagi feltételek kellenek. Albérletben laktunk, a gyári garzonban. Nekem nem volt munkahelyem, s megmondom, nem is akartam elszegődni senkihez. Újabb céget hoztam létre, egy betéti társaságot⁵⁰, és gondoltam, amíg összejön valami, pattogatott kukoricát fogok árulni. Az első félévben nagyon jól ment. Nehéz volt villanyhálózathoz csatlakozni, de gázpalackkal oldottuk meg. Ment egy évig, de megjelent a konkurencia. Az általában megöli az üzletet. Egy vállalkozást kötelező módon fejleszteni kell, s nekem erre nem futotta. Hogy kifussa magát egy vállalkozás, kell hozzá legalább három év. Nem sikerült újabb gépeket venni, alkalmazottakat felvenni. Már éreztem, ennek vége, valami újba kell kezdenem. Akkor megbetegedtem, sérvet kaptam a sok állástól. Megoperáltak. Az ember megérzi, mikor zárul, és mikor nyílik egy kapu. Istentől jön ez. Éreztem, be kell fejezzem a popcornozást – és akkor megműtöttek sérvvel. Egy évig nem került semmi. Nehéz anyagi helyzetbe jutottunk, feliratkoztam Brassóban egy munkaközvetítő cégnél. Azt mondták, ha

⁵⁰ Lásd előbb. Jogi személyiség nélküli gazdasági társaság, betéti társaság. A riportalany valószínűleg inkább mint „persoană fizică autorizată” (engedéllyel rendelkező természetes személy) vagy mint „întreprindere individuală” (egyéni vállalkozó) dolgozott, mindkettő jogi személyiség nélküli forma, és kevesebb kockázattal jár, mint a betéti társaság, melynek román neve: „societate în comandită”, és jóval ritkább az első kettőnél. (*Magyar-román vállalkozói kisszótár*, Kriterion-Kossuth, 1994, 24.)

találnak valamit, felhívják. A kapitalizmusnak ez a törvénye: kereslet és kínálat. És annak van előnye, aki hirdet. Felhívtak, és azt mondták, döntsem el öt percen belül, megyek vagy sem. Magyarországi cég keresett építkezésre embereket. A feleségemnek épp szülnie kellett. A kisebbik fiunkkal volt terhes. Ez egy lehetőségem volt, mit csináljak? Mondom: tíz perc múlva visszahívom. Elhatároztam, amit Melinda mond, úgy lesz. És ő azt mondta: menjél. Aznap utaztam Brassóba, egy nap múlva indultunk Magyarországra. Az a munkahely összejött, úgy hiszem, Istentől volt. Kaptam egy sugallatot: „akkor áldalak meg, mikor a legnehezebb helyzetben leszel”. Influenzás voltam, fájt a fogam, sok bajom volt. A feleségem akkor éjjel szült, annyi pénzem nem volt, hogy betelefonáljak a kórházba. De ez az ígéret kisegített.

Kiutálás

Gál Vincze azóta ismét külföldön dolgozik, és onnan támogatja itthon élő családját. Az első cégnél megtapasztalta a kiszolgáltatottság újabb helyzeteit.

– Másfél évet dolgoztam egy informatikai cég építkezési leányvállalatánál. Azt beszéltek, azon keresztül mosták a pénzt. A régi brigádból egyedül maradtam, mert a többieket kitoloncolták mint feketemunkásokat. Nekem aztán engedélyeket csináltattak, úgy kaptam munkavállalói vízumot, és úgy maradhattam. Nagyon nehéz időszak volt. *Mit végeztünk?* Lakatosként vettek fel, az épület belső és külső korlátjait mi szereltük fel, én voltam a csoportvezető. Korábban soha ilyen munkát nem végeztem, de kitaláltam, hogyan csináljuk. Két tömbház volt a XII. kerületben, 48-as csőből, gömbvasból és 50-szer 5-ös laposvasból dolgoztunk, elhoztuk a telepről, leszabdaltuk, kifúrtuk, lecsiszoltuk, hegesztettük. Komplet szerelés, festéssel együtt. Meg voltak elégedve a főnökök. Úgy maradtam egyedül, hogy amint befejeződtek a munkálatok, fokozatosan elbocsátották az embereket. Az utómunkálatokban is részt vettem, megtanultam a gipszkarton-szerelést, festést, rengeteg mindent. Teljesen egyedül maradtam, mert csak

engem jelentettek be, raktáros is voltam, vassal is foglalkoztam, anyagot is kellett szállítanom, felügyelni kellett...

Akkor történt a fordulat: a szocialisták megnyerték a választásokat 2002-ben. Valósággal érezni lehetett a levegőben az idegengyűlöletet. Nem azt mondom, egy normális nacionalizmusnak lennie kell, de amikor az a saját nemzeted ellen fordul, az borzalmas. Amikor téged is gyűlölnék, pedig nem kellene, az a legrosszabb. Itt hazátlannak mondanak minket, ott mi „románok” voltunk. A cég egy másik tömbházat kezdett építeni, és nekem a választások után nem hosszabbították meg a munkavállalói engedélyemet. Csakhogy ezt undorító módon hozták a tudomásomra, úgy hívják: kiutálás. Nem ők akasztanak fel, úgy csinálják, te akaszd fel saját magad. Az új cégnél is, ahová átmentem, kipróbálták, de eddig nem ment. Egy munkatársamat, egy mérnököt viszont elűzték. Miért? Mert ha nem ő megy el, hanem kiteszik, akkor kártérítést kell fizetni neki. Borzalmas dolog, aki nem élte meg, nem tudja. De ha az embernek kifejlődött az immunitása, átfordulhat. Máskülönben Magyarországon mindenütt érződik az idegenellenesség. Ami szeretetet az öt év alatt kaptam, azt a Kossuth téren kaptam tavaly (2006-ban) ősszel.⁵¹ Ott éreztem, hogy a magyar nemzethez tartozom, ott mondták, hogy a székeltek a mi testvéreink.

Saját lakás

– Kiváltottam még korábban a magyar igazolványt. Én elhatároztam magamban, hogy utazáshoz soha nem fogom használni, hogy ne károsítsam meg a magyar népet. De a könyvtári kedvezményt kihasználtam. Én az internethasználatot ott tanultam meg. Beiratkoztam az Országos Széchényi Könyvtárba, fönn a várban. Rengeteg anyagom van nekem ott a gépen, azt nem tudom, lehet-e levelezni is. De megérdeklődöm. Én prog-

⁵¹ A szocialista-szabaddemokrata kormány elleni tiltakozásokról van szó, melyek az ún. balatonőszödi beszéd nyilvánosságra kerülése után kezdődtek, és a 2006. október 23-i budapesti tüntetésekben csúcsosodtak ki.

ramokat töltöttem le az internetről. Nem kérdezték, mit csinállok, igaz, szexportálokat nem nézegettem, hogy kitegyenek. Letöltöttem CD-re, és itthon van internetünk, a családdal levelezünk. Még beszélgettem is velük egy-egy internet-kávézóból.

A családnak ma szép kétszobás tömbházlakása van Szentgyörgy központjában, a feleség ott neveli a két apróságot, megélni a férj küldeményeiből élnek. Ő karácsonykor töltött itthon pár hetet, ekkor beszélgettünk. Eddigi életpályájának utolsó éveit így foglalta össze:

– 2002-ben munkahelyet kellett változtatnom, meséltem, magamtól, de nem önként jöttem el. Ott, ahogy Isten megígérte nekem, annyi pénzt tudtam gyűjteni, hogy megvehettük ezt a lakást, akkor 190 millióba került, igaz, kölcsönt is vetünk fel. Itthon voltam épp, s mondom, nézzünk lakás után. Az állomásnál egy ingatlanközvetítő megmutatott vagy négy lakást. Átjöttünk a másikhoz, akinek egy évvel azelőtt szoltunk. Ez egy áldott, szerencsés ember. Adok Önnek egy tanácsot. Egyszer Napóleont megkérdezték, hogy van az, hogy minden csatát megnyer. Hogyan választja ki a hadvezéreit? Azt felelte, egy kritérium alapján: az illető legyen szerencsés. Na, ez a szerencsés ember el is intézte nekünk, pedig másnap Bukarestből jött egy illető, hogy ő megveszi a lakást. De mivel szerződésünk volt, foglalót adtunk, és annak a dupláját kellett volna visszafizesse az eladó, ha visszalép, hát mi nyertük el.

*

Gál Vinczét a saját lakás sem marasztalja itthon, úgy tűnik, hosszabb időre berendezkedik a kétlakiságra. Egyelőre egy kábelfektető cégnél dolgozik Magyarországon, járja a vidéket, ott is most zajlik a nagy infrastrukturális forradalom. Idén első dolga lesz, mondta, utána nézni, fizetik-e utána munkaadói az adókat, kitanulta, hogy az APEH-től⁵² érdeklődhet

⁵² Betűszó, a magyarországi Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal nevének rövidítése.

efelől. Kiszámítjuk, hogy 19 szolgálati évéből a nyugdíjba kb. csak 12 számít bele, sok odaveszett hát, s ezt nem szabad szaporítani. Mennyit tud hazaküldeni? Augusztustól karácsonyig 370 ezer forintot kapott a család. De tervezi, az uniós csatlakozást kihasználva, valahova nyugatabbra megy, ahol többet lehet keresni. Nem aggasztja a messzeség: „A 21. században a távolságot időben mérik. Repülőn hamarabb itthon vagyok, mintha Pestről vonattal jönnék haza.” Angolul ért, és ha úgy alakul, és a nagyszülők besegítenek a gyereknevelésbe, a felelőségét is magával viszi. A riporter észrevételre, hogy ebben a szakmában itthon is lesz ezután munka bőven, rávágja: „Köszönöm szépen. Fizessenek meg!”

2007 decemberében

Nem mindenkinek Ígéret Földje

Z. *Henrietta* megjárta külföldet, és azzal érkezett haza, hogy „soha többet!”. A zsidó államba manapság úgy mennek a székely lányok, asszonyok, mint valamikor szolgálónak, cselédnek Bukarestbe. Izrael ma (2001-ben) Magyarország mellett alighanem a második célországgá vált azoknak a széke-lyeknek, akik ha boldogulásukat nem is, de megélhetésüket külföldön kénytelenek megkeresni.

Turistavízummal

A problémák és velük a kiszolgáltatottság ott kezdődnek, ahol minden külföldi út a kelet-európai számára: a vízumnál.

– Amikor jelentkeztem a munkaközvetítő hirdetésére, any-nyit tudtam, hogy ötszáz dollárt fogok egy idős személy istá-polásáért kapni. Izraelben különben tudomásom szerint 2500 dollár az átlagjövedelem, de a vendégmunkás sokkal keve-sebbet „ér”. Román építőmunkások úgy a hétszázat keres-ték meg. Egy nap felhívott a közvetítő Tel Avivból⁵³, hogy ta-lált egy családot, egy pszichikai zavarral küzdő nénire kell vigyáznom. Tulajdonképpen nem is „talált” – ott ugyanis a fényképeink ki vannak téve stószba az asztalon, és mint a pi-acon, úgy válogatnak a családtagok a kedvükre valók között. Van, aki arra utazik, hogy a nő – egészalakos képet kérnek – csinos legyen.

– *Törvényesen garantált dolognak tűnt?*

– Annak nézett ki, sok papírt adtam be, munkahelyi igazo-lásokat stb. Nekem a család, amellyel aztán telefonon megál-lapodtunk, aztán mégis turistavízumot küldött, holott munkát vállalni mentem. Három hónapos turistavízum volt, és később nekem kellett kiharcolnom, hogy a család hosszabbítsa meg,

⁵³ Izrael második legnagyobb városa.

hogy ne tartózkodjak ott törvénytelenül, mert akkor nem biztos, hogy továbbra is megadták volna a kialkudott bért.

A turistavízum bizonyára azért is előnyösebb a munkáltatónak, mert társadalombiztosítást nem kell utána fizetnie.

Négy hónap ingyenmunka

– Mikor odaértem, a munkaközvetítő kijelentette, a kapcsolat köztem és közte csak addig tart, amíg én neki a tartozásomat kifizetem. 1800 dollár volt a díj. Én tehát négy álló hónapon át a semmiért dolgoztam, mert 380 dollárba került a repülőút, a közvetítőnek járó összeggel együtt négyhavi keresetemenél többet emésztett fel. A közvetítő le akart rázni magáról, de én állandóan hívtam telefonon, és meg is mondtam neki, ha nem segít rajtam, mikor bajban vagyok – keveset adtak enni, és durván bántak velem, rondán beszéltek –, akkor én a román nagykövetségen teszek panaszt. Erre aztán segített.

– *Miből is állt a munkája?*

– Kellott hogy főzzek, takarítsak a néni után, mossak rá, azonkívül állandóan felügyeljek rá, mert nem volt már teljesen beszámítható. Általában mozgássérültek, debilisek vagy a koncentrációs táborokat megjártak mellé kell ott az ember. A néni ötszobás villában lakott a lányával és két unokájával. A lányát épp nemrég műtötték, ő is ápolásra szorult. Soknak találtam a munkát, a telefonban csak a néniről volt szó, az is egész embert kívánt. Ha csak a takarítást nézzük: az ablakokat be sem fejeztem, kezddhetem előlről a pucolást, mert állandóan esett az eső, fújt a szél. Egy éjjel arra ébredtem, kiabál a néni lánya, szidja az anyját, miért hozattak engem ide Romániából, mert annyi pénzből, amit a német államtól⁵⁴ kap a néni, nem tudják a házat fenntartani, az unokákat ellátni. Intézze el valahogyan, hogy engem küldjenek el. Máskor azt

⁵⁴ A német állam a holokauszt zsidó túlélőinek, volt munkaszolgálatosoknak, láger- és gettőlakóknak stb. életük végéig különféle kárpótlásokat, havi juttatásokat folyósít.

firtatták, hova lett egy elveszett táska a házból. Szóval ott volt bennem a félsz, tudtam, próbára tesznek, esetleg rám fognak valamit, és akkor ki fog nekem hinni? Kitoloncoltatnak, oda-vész a pénzem, itthon nincs munkahelyem.

Álljunk a sarkunkra – ha lehet...

– Na, másnap felhívtam a fiát telefonon, vele talán lehet tárgyalni. Elmondtam, mi történik, és hozzátettem: ha ragaszkodnak a maradásomhoz, vigyék a nénit külön lakásba, és én vele maradok, ahogy megállapodtunk. Felhívtam a munkaközvetítőt, keressen nekem más családot, ez így nem megy tovább. Erre aztán a fiú bérelt egy kétszobás lakást a tengerparton, bebútorozta a legszükségesebbel. Szóval a német segélyből tartották az anyjukat: én mentem el minden hónapban a nénival és a fiával felvenni a segélyt, mert személyesen kell hogy aláírja, aki mozogni tud. Talán 6800 márkát utaltak ki neki. Az ott is szép summa, a néni egyetlen havi illetményéből a fia a légkondicionálást beszereltette a saját lakásába. Rajtam, rajtunk viszont rengeteget spórolt. Hetente egyszer hozott élelmet, két nejlonzacskót megtöltött, és egy hétre be kellett osztani. Kongott a hűtőszekrény. Ha elfogyott, nem pótolta.

– *A néni nem volt épelméjű?*

– Meggyújtotta a műanyag függönyt, vagy elővett egy műanyag tálat, és feltette a lángra, mert otthon Magyarországon ő abban „főzött”, és én nem vagyok normális, ha mást mondok. Egy nap szilvás gombócot kívánt, és én kellett hogy hagyjam, hogy abból a kevésből ő készítse el, mert kiskora óta szeretett főzni. Hát a csupasz asztalra nem akarta tenni a tésztát, elővette a tetrabugyiját, s azon csinálta meg. Felpakolt a fiának is belőle, végül a farkaskutyák ették meg.

Pénz és bizalom

– *Pénzt a bevásárláshoz kapott-e?*

– A kezemre pénzt nem bíztak, különben nem tudtak volna spórolni. A saját pénzemet sem kaptam meg. Kezdetben na-

gyon jóindulatúnak tűntek, rábeszéltek, nyissak egy folyószámlát a bankban, és arra ők minden hónapban átutalják a pénzt. Három alkalommal mutatott is nekem a fiú egy papírt, a számot el tudtam olvasni, a szöveget nem. Hazautazás előtt jöttem rá, hogy se pénz, se posztó. Pár hónap elteltével már nem utaltatta át a pénzt, így aztán a végén neki kellett feketén megvennie a dollárt, és hozzá a kamatot, amit kiszámítottam neki, hogy az nekem jár. Nagy cirkusz volt, a bank sem akarta a pénzemet felszabadítani, a repülőjegy már a kezemben volt, mert nekem három hónappal korábban szólnom kellett volna, hogy elhagyom az országot. A bank is csupán azután adta ki a pénzemet, hogy telefonáltam Tel Avivba a munkaközvetítőnek – a kagylót átadtam a banktisztviselőnek –, s az rászólt. Akkor az illető meg akart győzni, hogy pénz helyett egy csekk is megteszi. Ha belemegyek, a falra feltehettem volna, mint egy fényképet, árulta el a közvetítő, soha a pénzemet nem láttam volna. Még az egyházi bank is át akart verni! A keresetem kisebb része volt csupán a bankban, a többit a néni fiától kellett kikövetelnem.

Jog és kötelesség

– *Szabadideje, kimenője csak volt?*

– A szerződésben az állt, hogy minden hétvégén jár nekem 24 óra, évente pedig egy hónap. Na most, ha én ezt megkaptam volna, arra az időre a fiúnak másvalakit kellett volna alkalmaznia. Megegyeztünk, én maradok, de fizesse meg. Miért kapja más a pénzt, ha én kínlódom vele? Különben is, ha kimegyek a városba, csak költöttem volna, s én nem azért utaztam ki. És arra a napra étel sem járt volna nekem, mi több, azt mondták: ha kimész, alszol, ahol tudsz.

– *De hát ez jog, nem kötelesség.*

– 24 órán át nem térhettem volna vissza. És akkor én hova menjek? Szállodát fizessenek? Jobb, ha itthon maradok. Volt viszont minden héten vasárnap két óra szabadom, míg a család ebédelt, mert olyankor a mamát is meghívták magukhoz. Kisértáltam a parkba, megszellőztettem egy kicsit az agyamat,

mert már alig bírtam. Ebédidő után tértem vissza, s akkor, bár mondták, menj enni, restelltem elfogadni.

– *No de mások mellékkeresetre is törekszenek. Egy ilyen néni mellett persze nehéz lett volna, viszont a kimenőnapon...*

– Nekem megmondta, ha a 24 órás szabadidőt kikövetelem, ő utánajár, nehogy más családnál takarítsak. Merthogy az a munkaszerződésben benne volt, hogy csak egy családnak dolgozom, és másnak nem. Igazság szerint, mások megengedik, hogy alkalmazottjuk mellékkeresetre is tegyen szert, sőt egy lánynak még ők ajánlották, hogy hetente egyszer takaríthat az ismerősüknél. Én is mentem volna, de nem engedtek.

– *Henrietta drága, nem hagyhatta volna őket faképnél?*

– Nem akartam. Az 500 dollárnál azok keresnek többet, akiket egy másik család „megszöktet”. Ráígérnek még 100–150-et, s ő otthagya korábbi gazdáit.

– *Persze már feketemunkásként.*

– És ráadásul általában olyan körülmények közt, hogy az nem irigylésre méltó. Akit én ismertem, az sem tudott kijárni a maga szűk köréből, mert falura került. Igaz, ott a falu nem úgy néz ki, mint nálunk. Kisvároshoz hasonló, aszfaltozottak az utak, összkomfortosak a házak, angolvécé a lakásban. Villák tulajdonképpen. De a faluból nem engedik ki. Vagy ha igen, felteszik a buszra, és megmondják, mikor várják kocsival a buszmegállóban. Ott gyalog nem jár senki. Mi is autóval jártunk, végül az országot is úgy ismertem meg, hogy a néninek 11 testvére van, azok 11 felé laknak, s a fiú időnként végigkocsizta velünk a városokat, hogy meglátogassuk őket. A nénire időnként rájött a bolondság, olyankor tombolt, hogy „vigyél!”, és vinni kellett. Jártunk a temetőbe, voltam esküvőn, részt vettem körülmételésen. Igen, megkértem a rabbit, nézhessem végig, mert én nemcsak azért jöttem, hogy dolgozzak, érdekelnek a szokások is. És megengedte.

Lejtőn

– Én a nénivel kettesben voltam éjjel-nappal. Sajnáltam a szerencsétlent, sok mindenem mehetett keresztül, s a család tulajdonképpen eldobta magától. Éjszaka legfeljebb két órát ha aludt, kelt fel, és követelte, öltöztessenem fel, mert világos van, pedig csak a lámpák égtek. Előfordult, hogy nem tért észhez, és éjszaka kétszer-háromszor meg kellett fürösztennem, hogy csendben üljön. Utána öltözött, s menni akart. Egy alkalommal telefonált a fiának, jöjjön, mert a lakás tele van férfiakkal. Szerencsétlenségemre a negyedik emeleten román munkások béreltek vagy nyolcan egy kétszobás lakást, köztük egy mérnök is, aki munkásként dolgozott. Na, a néni fia mindig azt hangoztatta, hogy az európai nők mind rosszfélék. A telefonhívásra bejöttek a feleségével az ajtón, mint két örült, és kezdtek keresni a férfiakat még a szekrényekben is. Nekem jött a férfi: „Összetörlek, te, hol vannak? Ugye, elmentek? Ugye észrevetted, hogy anyám telefonált?” Mondom, üljön le, az édesanyja félrebeszél. A néni ugyanis a kedvenc sorozatát nézte a tévén, és egy adott pillanatban a képernyőn mind férfiak voltak, és hogy, hogy nem, úgy látta, hogy a ház tele van férfival, azért riasztotta a fiát. Erre figyelni kezdte az anyját, és rájött: a filmet összetévesztette a valósággal. De addig engem meg akart rázni!

Henrietta viszonya a családdal egyre romlott.

– Más bajok is voltak. Rájöttem, hogy az állam is utalt ki nekik segélyt az anyjuk állapotára való tekintettel. Amit tőlük kaptam, azt a zsidó állam vissza is fordította nekik. Valamilyen szervezet is segítette őket, természetben. Egy alkalommal a kocsiban ültünk, amikor attól a szervezettől kijött a néni fia, egy barnás tál volt a kezében. Ismerős mesélte, az a nekünk járó adomány volt. Megvárták, amíg az ünnep eljött, és akkor azt mint a család ajándékát átadták nekem. Az egy év alatt még egyszer kaptam ajándékot: egy csúnya csíkos lepedőt és két párnahuzatot, amit szintén az a segélyszervezet adott volt, s ők a paplanhuzatot – láttam náluk – megtartották maguknak. Amikor pedig az év letelt, azt sem mondták,

köszönöm. Mikor egyszer a durva beszédre sírva fakadtam – elgondoltam, telefonon azt ígérte, úgy bánik velem, mint a lányával, most meg azt vágta oda nekem: „Azért fizetünk, hogy te idegeskedj helyettünk!” –, élesen rám szólt: „Ne sírjál! Itt nálunk senki sem sír!” Na, meglehet, én egy rosszabb helyre kerültem. Sorstársak jártak jobban is, egy lány például két öreg tanítónővel lakott, nem panaszkodott. Itt is a családban volt ellentét. A néni egyik unokája, 22 éves fiú, haragudott az apjára, amiért úgy bánk velem. Azt nem is szerette, azt mondta nekem: „Olyan Sáj is, mint te: hülye!” A fiú sajnált engem, és egy alkalommal, amikor az apja rászólt: ne előttem tölts ki magának a Colát, és ne kínáljon engem is, dühében utána ment az apjának, és úgy berúgta a fürdőszoba ajtaját, hogy a lába keresztülment.

Mikor a 12 hónap letelt, a segélyszervezet három orosz nőt küldött, hogy azok majd három váltásban ügyelnek fel a néni-re. Ez a bevándorlóknál, akik állampolgári jogokat fognak kapni, olyan kötelességféle. Az egyik, egy orvosnő, emlékszem, kinyitotta a hűtőt, és mikor látta, milyen üres, kijelentette, ő itt sokáig nem marad. Egy fél év után itthon felhívott a néni fia, nem mennék-e vissza, mert a nők otthagyták, s a szervezet nem tud mást küldeni. Eszem ágában sem volt. Pedig én tudtam, nem gyöngyöt fűzni hívnak engem oda, én a munkától nem féltem. De más bánásmódot vártam volna el tőlük, és nem hittem volna, hogy ilyen nehezen adják ki a pénzemet. A klíma meg a gyenge táplálkozás és a sok idegeskedés miatt alaposan lefogyva érkeztem haza.

2001 szeptemberében

A spanyol szédület

Spanyol és olasz szédület fogta el az országot, a románok olyan tömegesen kelnek útra Olaszország (sajtóértesülés szerint az olasz vendégmunkások egyharmada, azaz egymillió a román) és Spanyolország felé, mintha mennyei mannat osztogatnának ott. Ahogy az 1990-es évek elején a székely fiataalt Magyarország, úgy vonzza az évezred eleje óta ez a két latin ország a románságnak azt a korosztályát, aki még képes ilyesmire vállalkozni.

A fővárosi gyorsra valahol Kolozsvár után fiatalok özönlenek fel, azt hittem, véget ért a tanügyi sztrájk, és visszatérnek Bukarestbe az egyetemisták, de kiderült: a spanyol nagykövetségre utaznak valamennyien, mégpedig vízumért. A velem szemben ülő huszonéves, bőrdzsekis fiatalembert feszíti a sikerélmény, szívesen mesél.

– Rögtön ülök repülőgépre, és megyek is. A vízum hamar megy, délre megkapom. Munkavállalási engedélyem van, vár a család, a feleségem és a gyermekem kinn vannak, és várnak. Kis kézitáska, ennyi az egész csomagom, csak a vízumért jöttem haza, és ha már itt voltam, meglátogattam a szüleimet falun.

Hazatérnek-e valaha a román százazrek, akik most ott dolgoznak?

– Hát, úgy gondolom, 60 százalékuk biztosan. Én is pénzt keresni utaztam ki, és ha nincs ott a nővérem, aki hívott, biztosan hazatérek egy-két hónap után. Kezdetben feketén, turistavízummal vállaltam munkát, aztán a nagy országos akciók során rengeteg embernek adták meg a munkavállalási engedélyt. Építőtelepen dolgozom, exkavátoros vagyok. Ott nem kérnek diplomát, ilyesmit. Ha hegesztő vagy, bizonyítsd be, hogy tudsz vízszintesen és függőlegesen egyenes vonalban hegeszteni, és kész, ha megy, felvesznek. Keresni 1000–1200 eurót keresek, igaz, többet dolgozom, mint az ottaniak, szom-

baton például csak mi, külföldiek gyúrjuk 12-ig, más nem vállalja. Két család bérelünk egy lakást, a költségeket elosztjuk, úgy kerül nekünk, hármunknak havi 200 euróba, kajára még egy annyit adunk ki, hetente egyszer vásárolunk a szupermarketben. Kocsival megyünk oda. *Kocsi?* 12 éves, de nagyon jó járgány. Ide nem engednék be, 8 évnél idősebb. Negyvenen vagyunk egy helyen, egy emeleten lakunk mi, románok, alattunk és felettünk spanyolok, marokkóiak. Kezdetben marokkóiak számára kiosztott – valami államközi egyezmény volt – munkavállalási engedélyeket szereztünk, és töltöttünk ki, aztán egy rendelettel eltörölték az érvényességüket, akkor rendezte Románia is a helyzetünket. Kell a munkáskéz, azt az építőtelepi munkát még az ottani munkanélküli sem vállalja. Keresik a kőművest, a hegesztőt, az exkavátorosságot én ott tanultam ki. A feleségem is dolgozik. *Kislányunk?* Ő iskolába jár, itt elsős volt, ott mindjárt a harmadikba írták be. *A nyelvet?* Nagyon hasonlított a mienkhez, hamar megtanulta, úgy beszél már, mint ők. Mi is elég jól beszélünk, de a gyerekeknek tényleg nagyon hamar megy. Az osztályban egyetlen román gyerek van még, hát csak spanyolul értekeznek.

Dolgozni sokat dolgozunk. Van egy tízórai szünet délelőtt, az ebédszünet hosszabb, utána este hétig dolgozunk. Aztán vagyunk szabadok. Nincs fahordás, nem kell ellátni a malacokat, mint itthon, vagy vizet hordani, hát soha ilyen sok szabadidőm nem volt. Vasárnap irány az uszoda. Ott minden kis településen több uszoda is van, meleg az éghajlat. És kellőképpen nedves, nekem soha nem szárad ki a torkom, mint itthon, azt kell mondanom, jobban megfelel nekem, mint az itthoni éghajlat. Ha járt ott, tudja, Madrid környékén még a fű sem nő, ha nem öntözik. Minden növényt öntözni kell, de azért minden zöld és gyönyörű. Madridtól 40 kilométerre élünk egy kisebb városban, ott hatalmas telkeken folyik a házépítés. *Kinek?* Magam sem tudom, kinek építünk, nem is tudom elképzelni, ki lesz az a rengeteg ember, aki majd ott lakik. Sorházakat építünk, de nagyon másképp, mint nálunk Ceaușescu idején. A vállalkozó előbb bevezeti a telepre a gázt,

a villanyt, a csatornát, odavezet minden kábelt a leaszfaltozott járdán a telek elé, az ott egy csövön kiáll, és utána lebetonozza, megépíti az utakat, aszfaltoz, és ezt követően kezdődik a tulajdonképpeni házépítés. Hihetetlenül logikus és szép. Ott nem törik fel utólag a betont, nem ásnak árkot a kábeleknek. Azok már mind a helyükön vannak. Minket szeretnek a spanyol munkaadók, mert szorgalmasak vagyunk. Jobban megbecsülnek, mint a marokkóiakat, akik már régebb óta járnak oda. Mielőtt hazajöttem, a tulaj meghívott minket egy sörre, elmondta, vége az átmenetnek, megszigorították az ellenőrzést, akinél egy feketemunkást találnak, arra pénzbüntetést szabnak ki, akinél kettő van, annak bevonják az iparendélyét. Így hát haza kellett jönnöm, de kaptam tőle munkavállalási ajánlást, ezzel könnyen beszerezhető a vízum...

Orvosi szolgáltatások? Mindent megkapunk, amire szükségünk van, akárcsak az ottaniak.

Miért kellünk mi ott? Hát a legfegyelmetettebbek vagyunk, nem csoda. De egy ottani 2000 euróért sem vállalja azt a munkát, amit velünk elvégeztetnek. Mi nem kérhattunk eddig többet, örvendtünk a kevesebbnek is. Gondolja el, 35 millió lejt keresni egy hónapban, és abból 15–20-at félretenni szűkösebb napokra... Mi ráadásul ketten keresünk a feleségemmel. Tudomásom szerint a társaim is azért húznak, hogy itthon építhessenek, kocsit, ezt-azt vásároljanak. *Bejárni?* Bejártuk mi egész Spanyolországot, de a tengerparton még nem voltunk. Oda is eljutunk, ha minden rendben lesz...

*

A bőrdzsekis fiatalember korábban sofőr volt itthon egy olasz vállalkozónál. Járták az országot, az illető szállodákat tartott fenn, de meghalt, és minden tönkrement, a fiatalember állása is megszűnt. Akkor vágott neki, nővére hívására, külföldnek.

– Tudja, tíz évvel ezelőtt a spanyolok is ott voltak, mint mi ma, de szédületes fejlődésen mentek át. Minekünk? Tíz év

nem lesz elegendő a felzárkózáshoz – neveti el magát –, de húsz talán igen.

Fog-e béremelést kérni? Most már megtehetné, mondja nem túl nagy meggyőződéssel. Érzi, helyzete valamelyest szilárdult. Munkaadójával új viszonyba léphet. Lesz-e mersze, igénye rá, és mire vezet egy esetleges konfliktus? Hazatéréshez?

A felszabadulás élménye csap ki szavaiból, és egyelőre ez a fontos számára, nem törődik azzal, hogy kisebb presztízssű munka és jövedelem jut neki.

2005 novemberében

A házaló árus

Ha betérsz a cigányok utcájába, ebbe a zárt világba, rögvest kiszúr, megszólít valaki, és szándékos felől faggat – mintegy éreztetvén, betolakodó vagy a létezésnek ebben a külön terében. A kollektív bizalmatlanság, amely a behatolót fogadja, közösségi önvédelemként működik, és olyan riasztási rendszer, amin bárki fennakadhat.

A gettó belső riasztórendszere

A cigánynegyed csak kívülről gettó, valójában egy belsőleg megszervezett közösség, mely az illetéktelen ismeretlenről rögtön kideríti, el kell-e utasítani a közeledését, veszélyt jelent-e, rosszban sántikál, vagy valami egészen mást akar, né tán betévedt balek, akit esetleg még be is lehet palizni. Az önvédelem mechanizmusa nagyon jól működik, nem is csoda: sok-sok rajkó és felnőtt szemfülessége áll a szolgálatában.

Mindezt azért bocsátottam előre, mert egyszer egy faluban, a háromszéki Gidófalváról⁵⁵ van szó, megtörtént velem, hogy miután leráztam az első kíváncsiskodókat, és miután vagy két udvarról dolgom végezetlen kellett kioldalognom, majd egy pillanatra tanácstalanul álltam meg az utca sarkán, merre is vegyem az irányt, a szemközti kőházból egy jól öltözött, kimérten viselkedő fiatalember jött elő, kimondottan az útbaigazítás szándékával, tehát cseppet sem tolakodóan, udvariasan szólított meg. Általában nem leplezem, ki vagyok, és mit aka-

⁵⁵ A gidófalvi romákat Háromszék legnépesebb közösségei közt szokták emlegetni. Anyagi helyzetük paradox módon a hetvenes-nyolcvanas években volt valamelyest rendezettebb, amikor is a helyi tévesz akkori vezetése velük pótolta a városra ingázó iskolázottabb munkaerőt, például a nagyüzemi tehenészetben. Azóta sokat romlott a helyzetük.

rok, akkor sem tettem, mire az illető beinvitált mint riportert a házába egy kis beszélgetésre.

Aki nem éhezik

Ritka élmény volt. A cigány közösségnek a legfelső rétegét képező vándorkereskedőkhöz, az úgynevezett csencselőkhöz tartozó családfőt volt szerencsém megismerni. Ez a csoport a maga számára legelőnyösebb módon használja fel a cigányság veleszületett hajlamát a nomád kereskedelemhez, a tradícióit, az ügyességét, a kimondottan jó tulajdonságait a '89 utáni lehetőségek kiaknázására, és jutalma nem is kicsi, jómódban él, vagy legalábbis nem gyötri szüntelen a mindennapi betevő falat megszerzésének gondja. Ég és föld a különbség közte és a nyomorult nép zömét kitevő páriák között.

Végigkalauzolt a házon, a három szépen berendezett, bolti bútorral megrakott szobán. A házat még gyári munkás édesapja építette az akkori cigányfertály falu felőli szélére, azóta azonban a terjeszkedő cigánynegyed (házról házra haladva folyik a honfoglalás és a székelyek hátrálása, illetve kimondott elűzése) mintegy bekebelezte a portát, és ezzel nagyot veszített értékéből a ház – tudtam meg a gazdától. Ő ugyanis el szeretné adni az épületet, lenn a faluban, tehát a „magyarok között” épül meg az új hajléka, és fölöttébb fájjalja, hogy nem sikerül jó árat ígérő vevőt szereznie az apai házra. Persze maga sem csodálkozik rajta, az udvar – magyarázza – azért puszta, mert itt semmit sem lehet ültetni a mindent elemelő kezek sokasága miatt. Egyhektáros hatalmas kertjét kénytelen parlagon hevertetni, egy részét műveli csupán, némi pityókát ültetett, azonban azt is állandóan őriztetni kellene, hogy valami hasznát is lássa az ember.

No de most a legfontosabbról: a pénzt, amiből legutóbb a videót hozta – de van a lakásban perzsaszőnyeg, sok szép ruha, színes tévé, mosógép, hűtőszekrény stb. –, Magyarországon keresi meg. Kezdetben a kilencvenes évek elejének a nagy Magyarország-járása sodorta magával, és az új világ rendkívüli gyarapodási lehetőséget nyitott meg előtte. Mások-

nál okosabban élt vele, a kiutasítást – melynek azóta ezrek estek áldozatul, és nevük, okmányszámuk ott van a vámosok feketelistáján – sikerült elkerülnie, mi több, módszeresen óvja magát tőle. Mit mesél:

Új nomadizmus

– Innen sokan járnak át, de amióta szigorúbban veszik, a fél falu útlevele le van pecsételve. Jártam én Jugóban mag Törökországban is, de Jugóban szegények az emberek, s a legjobban mégis Magyarban szeretem. *Miért?* Nekem ott ismerőseim vannak. Egy faluban – nem mondom, melyikben – nekem olyan becsületelem van, bárki bármit kér, én azt pár nap múlva hozom a pesti piacról. Oda járok, a Keleti mellé, megveszem azt a cipőt hétszázért-ezerért, kitől hogy tudom, újat persze, nem használtat, s eladom, amennyiért lehet. Ha márkában⁵⁶ vásárolok vagy alkuszom, csak ütöm belé a kézi számítógépbe az árat, amit kérnek, s mindjárt megtudom, hogy érdemes-e vagy sem. Lejbe, forintba kell átszámítani. Én ugye kétszáz kilométert viszem vonaton, azért megillet engem is egy kis haszon. Engem ott mindenki ismer, a rendőr is. Az emberek meg rendelést adnak nekem erre-arra, s akkor én megveszem. Ott én 300 forintért lakok egy helyt, pár ezer forintot költök élelemre, s egy-egy útról úgy 50 ezret hozok haza. Az 3 és fél millió lej, kérem szépen!⁵⁷ Megjárom egy évben nyolcszor-tízszer.

Annyi az óvatosság, hogy innepnapokon, mikor otthon vannak és isznak, mulatnak a népek, nem szabad házalni jární, mert olyankor hívják a rendőrt, és pecsételik le az útlevelet. Innepnap ülj szépen otthon, akkor ne foglalkozz kereskedelemmel.

Úgy fogott ki tehát a lebukás és a kiutasítás veszélyén, hogy úgyszólván meghonosodott az egyik faluban. Barátunk-

⁵⁶ Az euró bevezetése előtt a térségben főleg a német márka és az amerikai dollár volt forgalomban a nemzeti pénznem mellett.

⁵⁷ A 2007. január elsején bevezetett pénzreform előtti ún. régi lejről (ROL) van szó, az összeg tehát 3500 új lejmel (RON) egyenlő.

nak négy osztálya van, de úgy véli, s alighanem okkal, „más tízzel sem tud annyit”, mint ő. Mi foglalkoztatja pillanatnyilag? Képzelmem, épülő házát lenn, a faluban – benne fürdőszoba, konyha, három szoba – kéri valaki, százmilliót kínál érte. Nem adja, mert maga szeretne odaköltözni, de az is lehet, pénzzé teszi, és beköltözik a városba, Sepsiszentgyörgyre, vesz „blokkot”.

Nos, ennyi lenne a riport. Viszonylag jólétben él, ami egyébként a csencselés⁵⁸ eléggé ingatag talajára épül, de mikor volt szilárdabb föld a cigányság lába alatt? És ebben a helyzetében két lehetőséget is lát: betelepülhetne a faluba, a tulajdonsztelő magyarok világába, ahol annak, hogy gazdálkodik, a szegény cigányok „újraelosztó” szokásai nem vetnének gátat, vagy pedig beköltözne a városba, ahol élvezhetné a tömbházbeli élet előnyeit, komfortját. Aminek utánajárt, és biztosan tudja: Magyarországon őt (egyelőre) nem fogadnák be, azaz állampolgárságról nem is ábrándozhat, pedig egzisztenciájáról tudna gondoskodni.

2000 novemberében

⁵⁸ Úgy tudom, a 2000-es évek vége felé hatósági eszközökkel vetettek véget Magyarországon a vidéki házaló kereskedelemnek.

Beilleszkedni mások világába

Újra megszólal egyik riportalanyunk. A ma (2010-ben) 43 éves *Gál Vincze* három éve azt mesélte el, hogyan vette rá a honvágya, hogy visszakérje román állampolgárságát. Azóta sok minden történt vele, és kénytelen volt ismét visszatérni a vendégmunkához. Itthoni családalapítása után vasbetonszerelőként ment vissza Magyarországra, de nem tudta beérni azzal, amit ott talált.

Mikor legutóbb összeszaladtam vele az utcán, épp Finnországból érkezett haza az ünnepekre. Örömmel számolt be élete újabb fordulatáról, és meggyőződhettem arról, hogy a mai rendezettebb európai munkaerő-piaci viszonyok között minőségileg valóban új lépcsőfokára jutott egy tudatosan épített pályának. Három éve történt, hogy elhagyta azt a magyarországi céget, ahol teljes jogú alkalmazottként dolgozott minden legális és számára előnyös forma betartásával, mégis mehetnékje támadt. Úgy tűnik nekem, azért, mert annyira azonosult már az ottaniak életérzésével, hogy hatalmába kerítette őt is munkatársai egy részének növekvő elégedetlensége. A kétezres évek elején sokat írt a magyar sajtó arról, hogy Nyugaton a hazai átlagjövedelem többszörösét lehet megkeresni, riportalanyunk fizetése pedig, bár nem nyilatkozik róla, valahol ebben a tartományban mozgott. Tulajdonképpen nem ok nélkül gondolhatta úgy, elérte, amit ott elérhetett, ideje feljebb lépni.

A keresés legújabb módszerei

– Nem rúgtak ki, magamtól jöttem el. Nem mintha ráuntam volna, de úgy éreztem, ha újat találok valahol nyugatabbra, az a réginél csak jobb lehet. Sőt, tudtam, hogy csak jobbat találhatok. Az ember általában hitből cselekszik. Én hittem abban, hogy ha kiteszem a hirdetést az internetre, hogy külföldön munkát keresek, előbb-utóbb valami beugrik.

Jegyezzük meg, hogy közben megtanult internetezni, megtanult angolul, átlagon felüli tájékozottságra, műveltségre tett szert, és még mindig fiatalnak érezte magát.

– Kitettem hát több magyar és külföldi álláskereső honlapra a hirdetést, aztán jött egy válasz Dániából, egy Dublinból és egy Finnországból. Mit ajánlottam? Én azt, amibe Magyarországon alaposan beletanultam: csőfektetést. Nagyon keresett dolog, ahol építkeznek, mindenütt szükség van rá. Bonyolult, mert érteni kell a csatornázáshoz, a lefolyókhhoz, az épület körüli talajvíz elvezetéséhez, a magasnyomású külvezetékekhez, a műanyag csövekhez, a víz-, gáz- stb. vezetékhálózatokhoz, sok minden máshoz. Magyarországon úgy ment, hogy mi megcsináltuk, és akkor kihívták a szakcéget, amelyik felvette a pénzt. Hát ez hogy van? – kérdeztük. Ez úgy, hogy nektek nincs rá engedélyetek! – felelték. Nos, arra kell törekedni, hogy a cégnek legyen rá felhatalmazása. Akkor nyilván fizetni is másként fizet.

Érdekes ajánlat

A beérkezett ajánlatot meg kell becsülni, a nyelvtudást pedig bizonyítani kell.

– Mikor már szóba állnak veled, kérdéseket tesznek fel, az már nagy dolog. Egy magyar hölgy írt nekem Finnországból magyarul, én mindig angolul válaszoltam neki. Mikor harmadszor is angolul feleltem, már komolyan vettek. Azt írtam, nincs időm sokat levelezni, konkrét ajánlatot akarok. Utóbb mesélte, hogy több jelentkező volt, és azért választottak engem, mert én bizonyítani is tudtam, hogy értek a dologhoz. Nekem kétszáz fényképem volt az elkészült munkákról, és kérdeztem, küldjek-e belőlük. Persze hogy kérték. Mindenféle munkálatokról volt fotóm, én is rajta voltam a képen. Őket az fogta meg, hogy bizonyítani is tudtam az állításaimat. De én álmomban előre megláttam, hogy ki fogok menni, be is írtam a mobilomba az álmat, amit láttam...

2007 elején a cég repülőjegyet küldött a jelentkezőnek. A szerencséjének tudja be, hogy az őt kiválasztó magyarorszá-

gi hölgynek volt gyermekkorában egy szép élménye a Székelyföldön: Nagybaconban egy orvosnál nyaralt, ezért is részesítette őt előnyben az anyaországi jelentkezőkkel szemben. Rejtélyesen hozzáteszi: „pénzről is szól a dolog”. Úgy értelmezem ezt, hogy másokról azt feltételezték, nagyobb bért várának el, de ezt nem részletezi. Úgy érezte, kapott egy esélyt, nem szabad elszalasztania. Lavíroznia kellett, kihasználva a kínálókozó előnyöket.

Rokonok

– Behívtak állásinterjúra, de előre eldöntötték már, hogy marasztanak. Csak azt kellett megbeszélni a finn cégvezetővel, hogy mennyit kapok. Tudni kell azt is, hogy rengeteg orosz vándorol be Finnországba. Bennük nem bíznak meg. Hogy ezt valahogy ellensúlyozzák, előszeretettel hoznak be szakembereket a kelet-európai államokból. Hozzá kell tennem, a magyarokat különösen szeretik. Mondanom sem kell, mindenütt magyarként mutatkoztam be. De az első másfél évben még nem tudtam finnül. A finnek nem fognak kezet egymás közt sem. Ha valakinek kezet nyújtanak, az már valamit jelent. Első másfél évben tízszer ha kezet fogtak velem, ebből kétszer azért, mert magyarként mutatkoztam be. Rokon nép, ugye. Azonnal nyújtotta a kezét az illető. Harmadszor csak azért nem, mert távolabb álltam. Mézet vásároltam tőle, és szóba elegyedtünk...

A székelyeknek valamivel könnyebb még a nyelvet is megtanulniuk, mint a magyarországiaknak. Van egy közös hangunk, a kétpontos *ä*. Az első benyomásom is olyan volt, mintha valami ősöm azt a nyelvet pár ezer évvel azelőtt ismerte volna. A temperamentumuk is hasonlít. Mintha hazamentem volna. Úgy hallottam, a székelyek könnyebben beilleszkednek, hamarabb megállják a helyüket. A finnek is olyan darabosak, mint mi. Egyszerűek, darabosak. De az egyszerű gondolkodásmód mögött van egy nagyon bonyolult érzésvilág. És ha csinálnak valamit, azt végigviszik. Mesélték, a százhat napos úgynevezett Téli Háborúban, amit az oroszokkal vív-

tak,⁵⁹ ők nem is gondoltak visszavonulásra, foglyot nem ejtettek. Van egy közmondásuk: ha valamit csinálsz, csináld meg jól. Persze, ők egyvalamiben fejlesztik magukat, nem ezermesterkednek. És borzasztó jók abban, amit csinálnak.

Hogy került-e finn barátom? Engem mindenütt megszeretnek. De a barátság Finnországban valami mást jelent, mint itthon. Ha valakivel háromszor-négyszer összejövünk, vagy meghív egy kávéra, az már barát. Nem kell mindennap a házába menj. De ha egyszer befogad a házába, az a legfontosabb pillanat, akkor már felajánlja a barátságát. Úgy kezdődik, hogy azt mondja: szeretném megadni neked a telefonszámomat. Nekem kijutott ebből is, szerencsés vagyok.

Hidak az emberek között

A munkahelyén az első időkben elvárták tőle, hogy bizonyítson.

– Tudni akarták, bírom-e az ottani környezetet. Kemény próba volt. Építőipari cégből rengeteg van Finnországban. A vaasai⁶⁰ kikötőben dolgoztunk, az ország második legnagyobb kikötőjében, amely akkora, hogy autóval mennek az egyik feléből a másikba. Szokatlan dolgokat láttam. Ott csak szikla és homok van, a talaj, a föld nagyon kevés. Mindent a sziklába ágyaznak, és ahhoz robbantani kell. Rengeteget rob-

⁵⁹ Az ún. Téli Háborút a szovjet hadsereg indította 1939. november 30-án, három hónappal a második világháború kitörése után, és az 1940. március 13-án aláírt moszkvai békeszerződéssel ért véget. A Népszövetség illegálisnak minősítette a szovjet támadást, és 1939. december 14-én kizárta a Szovjetuniót a soraiból. Elvesztett területeinek visszaszerzéséért Finnország 1941-ben ismét hadba szállt a Szovjetunióval, ezt az ún. Folytatólagos Háborút a moszkvai békekötés zárta le 1944-ben. Finnország elveszítette területének kb. 10%-át, de Sztálin lemondott az ország megszállásáról. Az 1939-es háború a Vörös Hadsereg gyengeségét bizonyította, és ezáltal befolyásolta a világháború további menetét. (Magyar Nagylexikon)

⁶⁰ Vaasa: finnek és svédek lakta kikötő a nyugati parton, kb. 60 ezer lakossal, jelentős ipari és művelődési központ.

bantanak, nagyon értik és szeretik. Mi mindent építettünk, még bicikliutat is! Egy civilizált országban mindenkinek, a mozgássérültnek is el kell tudnia jutni a számára fontos helyekre. Rengeteg csövet fektettünk le, főleg információs kábeleket. Aki a házába meghívott engem, a feleségemmel együtt, az egy ilyen robbantás-szakértő volt. Úgy robbantanak, hogy gumiszőnyeget borítanak a leendő árokra. Autóabroncsot vágnak ketté, a darabokat kinyújtják, beforgatják egyiket alól, a másokat felül, és abból lesz egy jó nehéz, hatalmas gumiszőnyeg. Kifúrják a lyukakat, elhelyezik a dinamitot, és robbantanak. A nyílt utcán is. Megcsinálják anélkül, hogy sérülést okoznának. Három dolgot szeretnek a finnek: a gázpedált nyomni, robbantani és a gyorsaságot! Az utak jók, mint általában Európában, és sok van belőlük. És ahhoz képest, hogy ötmillióan vannak, rengeteget építenek. Benne van a finn mentalitásban, hogy hidakat és utakat kell mindenütt építeni. Azért is csodálkozom, amikor hazajövök: itt szinte semmi nem változott húsz év alatt. De a finnek nemcsak a városok, az emberek és közösségek között is építik a kapcsolatokat.

Megjegyzem Vinczének, hogy azért bírják, mert jobb módú állam. Mikor én magam arra jártam, 2001-ben, a gazdasági lendület teljében az ottani egyhavi középiskolai tanári fizetés egy egész éves itthoni jövedelmemmel volt egyenlő. Nos, az arányok valahogyan az iparban is ilyenek. De a munkafolyamatról többet akartam megtudni.

A lapát

– Mivel kevés a termőföld, a gleccserek valamikor évmilliókkal ezelőtt valósággal legyalulták az egész Skandináv félszigetet, a kirobbantott árkokat a kábelek lefektetése után mindenféle zúzalékkal, őrlött törmelékkal töltik fel. A követ ott helyben ledarálják, nem kell a bányába menni, felhasználgják, amennyi kell, a többit eladják. Sok mindenre alkalmas, burkolnak vele, leszórják az utakat. Ami nálunk a homok, az ott az őrlött szikla.

Az én próbám abból állt, hogy bizonyítanom kellett, tudok-e önállóan dolgozni. Ott meg kell tudni élni a jég hátán is. Mindenki elvégzi a maga dolgát. Nagyon idegesek, ha valamit helyetted kell megcsináljanak. Megmutatja, megmagyarázza, utána viszont elvárja, hogy elvégezd. Én mit csináltam? Rengeteget kell mérni. Én itthon ahhoz voltam szokva, hogy amikor dolgozunk, oda lapát is kell. Beállok, és lapát sehol. Mondom a főnöknek: kellene egy lapát. Az itt nincs, mondja. Majd a gép kiássa. Tényleg olyan gépek vannak, hogy azok mindent elvégeznek. A gépkezelő mellé kell egy segítség, persze. A gépekhez rengeteg felszerelés van, minden műveletre külön. Árokásás, tömörítés, minden. És ha nincs, egy félórán belül lesz. Hoznak. Bérlik. Na, de a lapát. Én elképedtem, hogy nincs. Kértem, honnan szerzek, vegyem meg én? Hát keressek valahol, mondta, el vannak dobálva... Végül találtam egy rozsdásat, azt is csak a harmadik napon. De ott senki nem szereti, sem a főnökök, sem a munkások, hogy nekik lapátot nyomjanak a kezükbe. Időnként szükség van rá, de engem azért is szeretnek, mert én a gépész helyett sok mindent elvégzek. Szintező műszereket kezelek. Nagyon fontos művelet a szintet megadni. Honnan jön a cső, és merre megy tovább. Most házalapot építünk. Aztán a rakodás: minden anyagot gép rak le. De már a geotextiliát kézzel kell kiteríteni, kézzel kell besegíteni a gépésznek. És mindent olyan szellősen helyeznek el. Nincs minden egymás hegyén-hátán, mint nálunk. Pedig tér lenne itt is, de itt más a mentalitás. Mindent összezsúfolunk, s ahol szűk a hely, oda még beteszünk valamit, elvéve abból a kevésből is.

*

A jól induló finn vendégmunka azonban a gazdasági válság miatt elakadt, az építőcégnél dolgozó Gál Vincze nehéz helyzetbe került: kényszerszabadságra küldték. A feltételek nem voltak alkalmasak arra, hogy a mások világát a magáénak érezze, de mégsem választotta a hazatérést, mint sokan

hasonló helyzetben, hanem alkalmazkodni próbált, és új beilleszkedési stratégiákkal kísérletezett. Úgy véli, sikere őt igazolta, és nem tud nem hálával gondolni azokra, akik versenyszellemre oktatták, és felkészítették a kitartásra. Egy érzelmi áthangolódás története bontakozik ki abból, amit mesél. A finnek olyan társadalomban élnek, amely a mienknél jobban tiszteli az emberi egyenlőséget.

Úrhatnámság. A miénk

A lapátról eszébe jut egy történet, amelyik jól jellemzi a mérnök–munkás viszonyt.

– Nincs akkora távolság a főnök és beosztott között, pláne szakadék, mint nálunk. Én mikor egy alkalommal megláttam egy mérnököt lapátolni, odaszaladtam, és kivettem a kezéből az eszközt. Valami csövet akart megnézni, hogy ott van-e a vége. Kivettem a kezéből, és ő csodálkozva nézte. Aztán nevette. Ilyet ott nem csinálnak. Ha valamit el kell végezni, azt elvégzik maguk, nem szégyellik a munkát. Kijön egy jól öltözött hölgy egy szép kocsival, ő a laboráns. Kiszáll, felnyitja a csomagtartót, kiveszi a munkáscuccot, felhúz két zöld gumicsizmát, és elmegy próbát venni. Utána átöltözik, összegyűjti a próbákat, köszön és elhajt... Ott megszűnt a feudalizmus, nem úgy, mint nálunk, ahol az emberek gondolkodásmódjában is él a hűbéri rend – összegez Gál Vincze.

Az integráció iskolája

– A nagy gazdasági válság miatt szabadságra küldtek. Nem építettek le, nem kerültem az utcára, viszont időszakosan nem volt munka. Kaphattam volna munkanélküli segélyt, ha kérem, de ezzel akkor még nem voltam tisztában. Eljárni sem jártam el sehova, csak munkába és haza, nem ismertem a világot, amelyben éltem. A szabadságot én arra használtam fel, hogy megismerjem a finn szociális rendszert. Tagja voltam egy szakszervezetnek, nagyobb a tagsági díja, mint a többinek, de megéri, segítenek. Jár a támogatás, nem kevesebb, mint a munkanélküli segély, persze függ attól, ki mennyi ideig

dolgozott korábban. Mindenekelőtt tanácsra volt szükségem, úgy éreztem, el vagyok veszve, lakás után kellett nézmem. Addig a cég biztosított nekünk szállást, 70 négyzetméteres volt, szaunával, három szoba, mindenkinek külön egy. Többnyire finn munkatársakkal laktam, főleg északról jönnek dolgozni a tengerpartra. Betelefonáltam az irodára, és azt a választ kaptam, hogy ne várjam ölbe tett kézzel, hogy ők segítsenek, legyenek aktív, különben feltesznek a repülőre, és hazaküldenek. Ugye hozzá voltak szokva az afrikaiakhoz, azt hihették, én is olyan vagyok. Ez a legfontosabb: aktívnek kell lenni. Az intézmények segítenek rajtad, ha jogosult vagy, de neked kell utánajárnod. Beiratkoztam egy tanfolyamra.

– *A nyelvet már tudta?*

– Igen, már elég jól értettem, sőt beszéltem is finnül. Mondtam, szorgalmas vagyok. Megvan a középfokú nyelvvizsgám, az eredmény szerint a tudásom a B1 és B2 fokozat közötti. Előbb beiratkoztam a nulla fokozatú tanfolyamra kezdőnek, vagy háromszor részt is vettem, de olyan messze volt, és olyan keveset tanultunk, hogy úgy döntöttem, saját erőből folytatom. Egy gyermek hogyan tanul beszélni a szüleitől, amikor más nyelvet nem ismer? Úgy, hogy érdeklí. Sokan hitetlenkedve hallgatják, nehezen hiszik el, de nekem erről papírom van. Az A1 és A2 alapfokú ismereteket jelent, a C2 anyanyelvi szintet, nekem a B1-es fokozatom van meg, vizsgáztam, kemény teszt volt. Hogyan tanultam meg: főleg a televízióból, füzetbe vezettem a szavakat, sokat ismételtam...

Eladni magunkat

Gál Vincze tehát beiratkozott egy tanfolyamra, amit a munkát keresőknek indítottak.

– Arra tanítottak meg, hogy integrálódni kell a szociális rendszerbe, meg kell tanulni, hogyan működnek a szociális irodák. Van egy rendszer, abból bizonyos előnyökre lehet szert tenni. Én korábban is interneteztem, de itt megtanítottak, hogy milyen honlapokon kutassunk fel építkezési cégeket. Mert pénz mindig van, válság idején is, csak átcsoportosítják.

Latens állás mindig létezik, csak nem biztos, hogy a cég meghirdeti. Ha te vagy a gyorsabb, te szerezheted meg, személyesen fordulj hozzájuk e-mailben. A régi kapcsolatokat soha ne rúgd fel, azok fogódzókat jelentenek. A munkahelyeknek csak egyharmada van meghirdetve, a többit úgy kell felkutatni. A szakmai életrajzom meg volt írva, a szakembernek megmutattam, belejavított, ezt ide, azt oda tedd. Igaz, én is tanítottam őt, bizonyos dolgokhoz ragaszkodtam, mert a szakmában arra volt kereslet, azt nem lehetett kihagyni. Utána előben is elgyakoroltuk, amit egy állásinterjún tudni kellett. Ugye telefoninterjúval kezdődik. Én akkor már túl voltam két állásinterjún, az ajánlatokat nem fogadtam el, mert keveselltem a pénzt.

Riportalanyunkat hiába kérdeztük, összegekről nem hajlandó nyilatkozni, viszont egy tanácsot adhat: tízeurós óradíj alatt nem érdemes elszegődni. (Kiszámítható, hozzávetőlegesen 1700–1800 eurós alapbért jelent havonta, amelyhez pótlékok adhatók.)

Tanácsos minél több e-mailt küldeni, én elküldtem 33-at, és jött rájuk három válasz. Úgy döntöttem, aki leggyorsabban válaszol, azt próbálom ki előbb. *A távolságok?* 50–100 kilométerre vannak, a finnek rengeteget utaznak, lakhelyük általában távol van, ha szükséges, kivesznek egy munkahelyükhöz közeli albérletet. Az állam kedvezményt nyújt, az utazási költségek egy része visszaigényelhető az adóból.

Az állásinterjú nem vicc, arra fel kell készülni, mert az üzletember fel van készülve, ő abból él. Aki felkészületlenül megy, ráfizet. Mindig kell hogy legyen tartalékod, az életet üzleti szemmel kell nézni. Fájdalmas volt, amíg megtanultam, hogy kereskedőnek is kell lenni. A finnek nagyon ügyesen el tudják adni magukat, benne van a vérükben. Nekem első évben tízeurós volt az órabérem, később több. Erre még ráadhat a tulaj attól függően, meg van-e szorulva, mit lát benned, hogyan tárgyalasz vele. De ha már állásinterjúra hívtak, azt már komolyan kell venni. A második interjúm telefonon zajlott, finnül. A főnököm különben svéd, ott svédek élnek. No de ezt kell megtanulnia a székelynek: tárgyalni.

Emberek között

Személyesebb húrokat pengetve, szabadidőről, barátokról kérdezem Gál Vinczét. A 43 éves férfi céltudatosan él, mélyen vallásos, ismerem átlagon felüli önfegyelmét. Meséli, hogy szombatonként szabad, olyankor eljár az uszodába, ott szaunázik és ebédel is. Különben az internetnek köszönhetően naponta tartja a kapcsolatot a családjával. Skype-on könnyű társalogni, a webkamera előtt ülve láthatja is, akivel beszél. Két elemista kislány és felesége abból él, amit hazaküld nekik, ez megszabja egész életvitelét, szigorú takarékoszágra szorítja. Nem panaszkodik, és okkal, nem egy itthoni ismerősénél jobban élnek. Tulajdonképpen félre is tehetnek abból ítélve, amit még mesél magáról és a jövőre vonatkozó elképzeléseiről. Tény, a finn életmódot, népet és társadalmat megejtően rokonszenvesnek találja.

– Humorérzékük nincs, egyszerűen gondolkoznak, és szígyenlősek, de megbízhatóak. Zárkóztak, de aki megnyílik előtted, az elfogad. Olyan barátom, mint itthon, nincs, de nincs is szükségem rá. Kivinni a családot? Járt kinn a feleségem látogatóban. De nekem még három évem van addig, amíg megkaphatom az állampolgárságot. Lakást venni? Lehetne szerezni. Egy magyar munkatársam, Szabolcs már ki is fizette az előleget, a lakás 100 ezer euróba kerül, negyedét törlesztette. A legfontosabb, hogy állandó munkahelyed legyen. Anélkül hitelkártyát sem kaphatsz. A svéd hatást mindenütt érezni, a szociális rendszerük is azt másolta le. Nagy a skandináv összetartás, azt mondják, egyesülni fognak a skandináv államok. Minden állam zászlájában ott a kereszt: az egy keresztény alapú társadalom. Amit ők ott a sziklákra felépítettek, az valami csodálatos. Néha utazgatok, nézelődök, de egyelőre csak az észteknél jártam, a pénzre ügyelni kell. A finnek is nagyon takarékosan élnek. Az emberek egyszerűen öltözködnek. Nem látszik senkin, hogy ki micsoda. Olyan, mint te, viszont van a bankban 500 ezer eurója. Okos ember nem mutatja, hogy gazdag. A közbiztonság példás. Egy finn barátom autójának valaki nekikoccant egy benzinkútnál, és elhaj-

tott. Hívásra rögtön kijött a rendőrfőnök, a szökevény kocsit azonosították, percekben belül elkapták az országúton. Hihetetlenül gyorsak.

*

Azt, hogy marasztalnák, letelepedésre biztatnák a vendégmunkásokat, nem állíthatja. A kínálat akkora, hogy válogathatnak köztük. A tartós letelepedés csak a vendégmunkás döntése lehet, az iszlám vallásúaknak, legutóbb például a szomáliai menekülteknek, komoly beilleszkedési nehézségeik vannak, úgy hallotta, a segélyeiket csökkentették, a bulgáriai és romániai romáktól pedig megvonták a támogatásokat. Nem tudja, miként alakul a sorsa, hálás azonban azért a felszabadító élményért, amelyben finn földön része volt, nagyobb a becsülete ott az emberi méltóságnak, nem érzi, hogy lehúzná a környezete, könnyebb lehet ott haladni, mint máshol. Hozzáteszi: mint például itthon, sajnos.

2010 áprilisában

Egy uniós vendégmunkás asszony hétköznapijai

Spanyolországi román vendégmunkások nyilatkoznak a kilátásaikról 2008 novemberében a tévéhíradóban. A nyugati világ pénzügyi nehézségei a spanyol konjunktúrát is viszszavetették, egyeseknek még van munkájuk, másokat már leépítettek. Egy középkorú férfi, aki munkanélküli segélyen él egy hónapja, arra panaszkodik, hogy a havi nyolcszáz euróból ezerkétszáz eurós lakásrészletét nem tudja már törleszteni, de megélni meglehet, mondja, és egyelőre nem térne haza, abban reménykedik, sikerül új munkahelyet találnia.

Látnivaló a fentiekből, annak, hogy csak Romániából milliós nagyságrendben vonzott munkaerőt a spanyol vagy az olasz piac, az az egyik magyarázata, hogy nem akármilyen feltételeket kínált nekik, a béren kívül egyéb szükségleteikről is gondoskodott. És noha leáldozóban van a külföldi munka mindenkit elkápráztató csillaga, érdemes ezt a vonzerőt éppen az életfeltételek szempontjából még egyszer szemügyre venni. Megjegyzem, minket, országunkat és nemzetünket tekintve ez a veszélyesebb. Aki a pénzkereseten túl beleszeret az ottani viszonyokba, és a „másképpen is lehet élni, és úgy talán érdekesebb” érzéséről számol be, az már bizony megtette az első lépést a végleges kivándorlás felé.

Úristen, mennyi!

U. Laura a szemem előtt nőtt fel, moldvai származású román szomszédaim egyetlen lányaként. Itt járt iskolába, a megyeszékhelyen. Brassóban végzett a látszerészeti szakon, ott is ment férjhez, férje szintén diplomás. Szülei mindent megadtak neki, a metropolisban lakást is vettek neki, hogy könnyebb legyen az élete, mint az övék. Első kilépése az életbe azonban csalódással járt.

– A fizetésem kicsi volt, nem beszélek szívesen róla. Vonzott minket a külföldi kereseti lehetőség. Azon kevesek közé tartoztunk, akiket nem a rokonok hívtak maguk után, minden ismeretség nélkül vágtunk neki. Előbb a férjem ment ki, nyelv- és helyismeret nélkül. Ennek ellenére Castellónban⁶¹ hamar feltalálta magát, rövid ideig feketén dolgozott. Diplomája persze nyelvismeret nélkül nem sokat ért, különben sem volt még Románia EU-s tag akkor.⁶² Ma már honosíthatók az oklevelek, persze időt vesz igénybe. Ennek ellenére ő még mindig az építőiparban dolgozik, csempéz, padlót rak stb., ezt még mindig jól fizetik. A férfiak, ha egy jó szakmát találnak, kitartanak mellette. Végül is pénzt keresni mentek ki. Első alkalommal 700 eurót kapott, emlékszem, elcsodálkoztunk: szinte harmincmillió lejnek, azaz háromezer új lejnek felelt meg akkor. Úristen, mennyi! – mondtuk.⁶³

Azóta a fiatalember keresett egy alkalommal háromezret is egy hónapban, átlagkeresete kétezer körül mozog, lejre átszámítva több mint 7500 új lej. Három és félszerese az itthoni fizetés értékének. Időközben többször váltott munkahelyet, bére fokozatosan nőtt. Szükség is volt rá, ahogy a felesége keresetére is, aki kiment utána, mert hamar megszületett első fiuk, és két év múlva a második. Laura szülni sem jött haza, mindkét gyermekét ott hozta világra, mi több, ott is neveli. *Milyenek lehetnek az életfeltételek, milyen a kórházi ellátás, hogy nem hiányzik neki a nagymama, a szülői támasz? És mit jelentsen az, hogy a hírekben szereplő elbocsátott alkalmazott munkanélküli segélyt kap? Hogyan szerezték meg a munkavállalási engedélyt a turistaútlevelemmel útra kelők?* – fordultam hozzá kérdéseimmel.

Íme, egy uniós vendégmunkás asszony hétköznapijai:

⁶¹ Castellón de la Plana spanyol város a keleti tengerparton.

⁶² Ez tehát 2007. január 1-je előtt történt.

⁶³ A romániai havi bruttó átlagbér az Országos Statisztikai Hivatal adatai szerint 2005-ben 968 lej volt, a nettó pedig 746 lej, 2006 augusztusában 1122 lej, illetve 841 lej. Ugyanez a beszélgetésünk idején havi 2023, illetve 1489 RON. (www.insse.ro)

Kijárnak a szolgáltatások

A munkavállalási engedély megszerzése volt kezdetben a legfőbb gondjuk, mindenütt, ahol jelentkeztek, kérték tőlük. Újabban megszigorodtak a feltételek, többszörösére emelték a munkáltatót sújtó bírságot, ma már nem kockáztat senki. Nekik szerencséjük volt, rendeletileg kapta meg minden kint tartózkodó a munkavállalásit, ha bizonyítani tudta, hogy abban az évben június 30-ig már ott lakott. Ezt a polgármesteri hivatalokon keresztül sikerült igazolniuk, szállást ugyanis csak bejelentkezéssel (rendőrségi nyilvántartással) lehetett szerezni. Akkor sok román, velük együtt sok kolumbiai, ecuadori, marokkói és afrikai fekete vendégmunkásnak sikerült legalizálnia a helyzetét.

Lakbérre kezdetben kevesebb ment el, egyetlen szobát béreltek 130–140 euróért, ehhez hozzáadódott a közköltségek rájuk eső része. Víz, villany van, a gázt butéliánként vásárolják. Utóbbival fűteni is lehet. Télen ugyan ritkán süllyed nulla fok alá a hőmérséklet, a nedves levegő miatt mégis csontig ható hideg van, fűteni tehát muszáj. Mióta megszaporodtak, külön panellakást bérelnek havi 500 euróért. Létezik ennél olcsóbb és drágább lakbér is. Szomszédjaik részben spanyolok, részben külföldiek, van köztük marokkói, és dél-amerikai is.

Nőként mindig kevesebbet keresett a férjénél, kezdte a takarítással, folytatta mindeneként egy panzióban, majd nyelvtudása gyarapodását követően szakmájának megfelelő munkát talált egy optikai üzletben.

Kint tartózkodásuk második évében életük nagy megpróbáltatása az első szülés volt. Csodálkozásomra, hogy hogyan mert belevágni olyan messze a rokonoktól, annyit felelt: itthon sem lett volna nagyobb biztonságban. Négy hónapos fizetett szülési szabadság járt neki, utána, ahogy tehetette, visszament dolgozni. A szülészet mindennel fel van szerelve, kétágyas szobákban vannak az anyukák, tévé, fürdőszoja és kiváló ellátás van, a személyzet megértő és segítőkész. Újabban külön segély is jár a kismamáknak, de csak ha legalább két éve Spanyolországban tartózkodnak. A gyerek az apja ál-

lampolgárságát örökli. (Azért volt éppen itthon, és azért kerülhetett sor erre a beszélgetésre, mert az ideiglenes spanyol születési bizonyítványt itthon végleges román igazolványra kellett váltani, hogy a gyerekek útlevelet lehessen csináltatni, és óvodába lehessen adni. Harmadik hónapja várták már, hogy a nagyméltóságú hazai hivatal az okmányt szíveskedjék kiadni.)

– A gyerekeket kilenc hónapos koruktól, ha már tudnak ülni, magánbölcsődébe lehet adni. Jót is tesz a gyerekek a társaság, szocializálódik. A fiam együtt volt mindenféle nemzetiségű gyerekekkel. A kosztért külön fizettünk. Hároméves kortól pedig kötelezően óvodába kell járatni, az már állami és ingyenes, az étkezéseket kell csupán fizetni, késő délutánig ott maradhatnak. A napi három étkezés 250 euróba kerül havonta.

Az óvodákat a tömbházak földszintjén, üzletek, szolgáltató egységek szomszédságában rendezték be, nincsenek messze. Orvosra nem volt eddig szükségük, de a háziorvosi szolgáltatás nekik is jár.

– Aki fizeti az egészségügyi biztosítást, annak mindez kijár. A csöppséget gyerekorvos felügyeli, kezeli, oltja, ha kell, márpedig előírászerűen kell.

Castellónban, mint említettük, több tízezer romániai él és dolgozik, bizonyos vendéglőkben, kávézókban főleg ők a vendégek, egy városteret, ahol össze szoktak gyűlni, róluk neveztek el. Több újságjuk is megjelenik a városban. Zömük rendezte a helyzetét, őket mindenekelőtt a pénzkereset és a pénzgyűjtés érdekli. Akad lecsúszott egzisztencia is:

– Egyiknek, aki miatt restelkedtünk, többen mondtuk, összeadunk neki annyit, hogy hazautazhasson, de ő azt felelte, otthon kikacagnák, úgyhogy maradt a kukázásnál.

Az elbocsátottnak pedig annyiszor négy hónapnyi munkanélküli segély jár, ahány évet ledolgozott Spanyolországban.

A „másként élni” bűvkörében

Laura és férje azért hajtanak, hogy itthon majd jobban éljenek, de egyelőre nem térnének haza, ha nem muszáj. Férjének még van állása, ő a sajátját három hónap után nem biztos, hogy visszakapja. Aggasztó hírek érkeznek a gazdasági válságról, nem tudja, mint alakul a sorsuk. *Hogy ha tehetné, kint maradna-e?* Egyelőre nem döntötte el. Majd, mint akiből egy vallomás tör fel, megjegyzi: „Talán a kicsik kedvéért igen.” Faggatásomra annyit árul el: nem is annyira a jólétet érzi a legvonzóbbnak, ami persze megvan, hanem az embereknek a mienktől elütő mentalitását, a könnyedebb életvitelüket, a vidámságukat, az előítélet-mentességüket. A nyitottságot és bizalmat, amivel az embert fogadták – például amikor takarítani járt, rábízták a lakáskulcsot már másodszori találkozás után, ilyen itthon nem létezik.

– Igaz, egyesek megjárták, de ez a bizalom és befogadókészség fő és vonzó jellemvonásuk marad. Ismerőseim meghívnak magukhoz, vidám összejöveteleket tartanak hétvégeken, közös pizzázásra is elmentünk nemegyszer. És a gyerekeket másként nevelik, mint mi. Az emberek felszabadtabbak, merőben különböznek az itteniektől, ennek megfelelően nevelik az utódaikat is. A szórakozást sem sajnálják maguktól, sokszor a pillanatnak élnek. Nem mindig jó ez, a gyereket nem babusgatják, mint nálunk, hanem felnnevelik őket, és utána boldoguljanak saját erejükből.

Laurát, bár nem mindenben helyesli, megejtette az ottani életstílus és rend varázsa, aminek az ízére még a turista is ráérezhet. Mikor arról beszél, hogy itthon sokszor már idegebbnek érzi magát, mint ott, szülei elgondolkodva és nem kis szívfájdalommal hallgatják, miközben persze igyekeznek megértően viszonyulni hozzá. Milliók drámájává vált ez a Nyugatra nyitott világban.

2008 decemberében

Bizodalmuk volt benne

N. G. cigány embert a tavaszi Roma Napon ismertem meg a sepsiszentgyörgyi Őrkő cigánytelepén, ő volt az, aki a Roma Községi Házba aznapra meghívott néhány jó szándékú, ám dilettáns népboldogítónak udvariasan a szemébe mondta: az urak, sajnos, nem tudják, hogyan él a cigány ember. Amikor megkerestem, fejtse ki, mire gondolt, előbb egy cigaretta-t vett elő: „Gyűjtsak rá, mert nem bírom a nagyzolásukat! Nem ismerik a cigányok életét az úriemberek, és követelőznek, hogy miért nem élünk így meg úgy!” Aztán abból, amit az életéről bizonyításképpen elmesélt, nemcsak a romák sajátos életstílusára – ennek bizonyos elemeit alighanem mindenkor megőrzik majd –, hanem mai életkörülményeire is fény derült. Az utóbbi remélhetőleg megjavul, ha nem előbb, hát utóbb, ugyanis emberhez ma... szóval, tessék elolvasni, ami következik.

Gyerekkor

Kérdésemre, hogy van-e állása, keserűen mosolyog:

– Én, ahogy mondani szokás, a Holdnál dolgozom, és a Nap fizet.

N. G.-nek két házasságából hat gyereke van, a legkisebb négy, a legnagyobb huszonhárom éves. A legnagyobb már saját családjával él, megkapta apjától annak első házát. Tanúsíthatom, N. G.-é a legfelszereltebb otthonok egyike az Őrkőn, nem vallana szégyent vele a belvárosban sem. A két szobában (a második szoba főzősarokkal, tévésarokkal ellátott ebédlő) viszonylag jól el lehet lakni. A főzőfülkében mosogatókagyló, folyó víz és gáztűzhely is van, hozzá gázvezeték, a fürdőszoba-építés is tervbe van véve. A háznak, amivel kevesen dicsekedhetnek, saját, jogilag tiszta helyzetű telke, viszonylag nagy udvara és kerítése van. A ma (2009-ben) negyvenéves, sötét

bőrű, jóképű férfi nyolc osztályt végzett, és amivel mindjárt megragad: kimért, megfontolt beszéde, jól fogalmazott mondatai. Rá nem lehet nem odafigyelni. Édesanyja a telep felső rétegéhez tartozó, gazdálkodói életet élő ifjabb Dima Dániel korábbi cigányvajda testvére volt. Nagypjára, az öreg Dima Dánielre szeretettel emlékezik, igazi pátriárka és bölcs ember lehetett, „sok könyvet olvasott”. „Nem volt könnyű iskolába járni, fürdőszobánk nem volt, ötven aludtunk egy ágyban, persze, az osztálytársak érezték rajtunk a szagot”, de csak elvégezte az akkori 2-es számú általános iskolát. Történt mindez a Néri Szent Fülöp Iskola felépítése előtt.⁶⁴ Saját gyerekei iskolázottságával már kevésbé lehet elégedett, kivéve talán a legkisebbik lányát, aki most harmadikos, első tanuló: büszke rá, továbbtanulásra szánja. „Letöröm a derekát, ha férjhez megy gyerekfejjel, mint a többiek.” A még iskoláskorúak közül egy fiú túlkoros, bukdácsol, édesanyja szerint a lovak jobban érdeklik. A legnagyobb fiú hasonló hajóban evezhetett, ő már önállósult, annak idején megrekedt a negyedik osztálynál. Miért?

– Őszinte leszek. Rá volt kényszerülve, vittem magammal az erdőre, ide-oda dolgozni, mert ő volt a nagyobb, 12 éves, hogy a többieket el tudjam tartani. De nem azért vittem én magammal, hogy ne tudjon tovább járni iskolába... Mezőre mentünk, mikor milyen munka volt, és ahol pénzt lehetett keresni, oda nem szegyeltünk elmenni. Én küldöttem volna,

⁶⁴ A legalább kétezres lélekszámú telep iskoláztatásán nagyot lendített, hogy a Teréz Anya Leányai apácarend rendházának felépítése után, annak alagsorában, majd 2002-től külön épületben katolikus alapítású általános iskola kezdte meg működését a negyedben. A sajátos helyi igényekhez és színvonalhoz alkalmazkodva, a hatékonyabb nevelés meg is hozta első eredményeit, nőtt a nyolcadikat végzettek száma, bár a lányok korai férjhez menetele és a fiúk iskolaelhagyása miatt még mindig nagy a lemorzsolódás. A felnőttek külön tanfolyamokon tanulhattak meg írni-olvasni, vagy fejezheték be általános iskolai tanulmányaikat. Első fecskék gyanánt megjelentek a továbbtanulók is a város szakközépiskolaiban.

mert tudom, ha az embernek iskolája van, az után meg tud élni. De a tehetsége...

Felesége közbeszól, hogy inkább a szorgalmával volt baj.

Ló és ipar

A telepi felső réteg olyan harminc-negyven éve alapozta meg a maga egzisztenciáját.

– Édesapám nekifogott egy nagy emeletes házat építeni, az alapja lett meg, még a Csaó idejében⁶⁵. Helyet igényelt, mert mi vízkárosak voltunk, az Olt utcából kerültünk ide. Itt osztottak neki helyet. Édesanyámék viszont itt laktak, ő Dima Dánielnek volt a testvére. Édesapám épített egy négyszer négyes szobát, hogy legyen, ahol lakjunk, amíg befejezi a házat. Öten voltunk testvérek, és abban a négyszer négyes szobában laktunk hetedmagunkkal. Állt benne két ágy, egy kisszekrény, tálban mosakodtunk, fürdő nem volt. Vízet úgy hordtunk a kútról. Ott bizony a tisztálkodással bajok voltak. Este, amikor a cipőt az ember lehúzza, s öt gyerek összefekszik, van szag. A lavórban egyenként mosakodtunk. Édesanyám a textilgyárban dolgozott, édesapám a bútorgyárban.

Két fizetés birtokában vágta hát bele a házépítésbe, és nagy áldozatok árán fejezték be.

Ma csakis mutatóban akad állami vagy magánipari szolgálatban roma alkalmazott a városban, de mint láttuk, ez nem mindig volt így. No de mi a magyarázata annak, hogy ma viszonylag elfogadhatóak a lakáskörülményeik, és felszínen tudják tartani magukat? Hogyan vetették meg az alapokat?

– Négy és fél évet dolgoztam az IMASÁ-ban, négy évet a Jajában.⁶⁶ De azért állunk így, mert állattenyésztéssel is fog-

⁶⁵ Nicolae Ceaușescu kommunista pártfőtitkár 1965 és 1989 között volt Románia teljhatalmú diktátora. A cigányokat az ő idejében, a hetvenes években kezdődött erőltetett iparosítás idején szívták fel a nagyipar és az építőipar.

⁶⁶ Az említett iparosítás idején alapított két hatalmas üzem, egyiknek hétezer, másiknak két és félezer alkalmazottja volt egy időben, köztük sok szakképzetlen vagy szakképzett roma. Az elsőben se-

lalkoztam. Tizennégy évesen nősültem meg, 1984-ben. Az asszony egy évvel kisebb volt nálam. Mindjárt a lakodalmunkon kaptunk egy kis pénzt a szülőktől, és én azon kancát vettem, mert a ló volt életem legnagyobb vágya. S kezdetem csikóztatni a kancámat. Csikókat neveltem másfél, két-éves korig, amitől már megfizették. Eladogattam őket. Kiknek? Hát piacokon, országos lóvásárokon. Mikor hallottam, lóvásár van, mentem. Aztán már megismertek a jobb magyar lovasemberek.

– És abból meg lehetett élni?

– Hallgasson ide. Én menegtettem velük erdőre is dolgozni. Nem sokat, de a megevő kenyeret kikerestem. A megevő kenyerünk megvolt. Aztán a csikókat eladtam, az külön pénz volt, ahhoz nem matattam hozzá, azt félretettük cserépre, erre-arra. Ezt a házat nem én építettem, ezt vettem. De fennebb az utcán, amit a fiamnak adtam, azt én építettem. *Telekkönyv*? Mikor felépítettem, a tanácstól kiszálltak, és megbüntettek. Ki volt fizetve a büntetés, és akkor azt mondták, telekkönyvezik azt a helyet. Két szoba, előszoba, kamra, egy ekkora háló (5x5-ös), istálló, tyúkpajta, minden. Odaadtam a fiamnak.

A legszebb emléke a lótenyésztéshez fűződik:

– Abból a kancából hagytam meg kancacsikókat, egyszer még négy kancám is volt. Az négy csikót jelentett évente, egyet tizenötezer lejért is el tudtam adni. Mert mondom, a lovaim a legjobbak voltak, amit el lehet képzelni. Előfordult, hogy 42 ezret kaptam egy csikóért, amikor egy Dacia autó 71 ezer lejbe került. Amikor állami munkába álltam, örökké tartottam egy pár kancát itthon, az asszony rendezte őket.

A gépgyárban kezdte ipari pályafutását, életkort nem tud mondani, de az édesapja „a keze írását kellett adja” hozzá. Kiskorú lett volna még? „Az öregem is ott dolgozott akkor, az esztergapadon, és úgy rendezett engem be. Marógép-

bességváltók készültek, gépgyárnak nevezték, a második (IAME) autóvillamossági gyár volt.

re. Onnan kerültem el aztán a Jájába, ahol a forradalomig dolgoztam.”

Arra, hogy más cigány dolgozott-e ott, rávágja:

– Rengeteg! A cigányság háromnegyed része dolgozott. Gyárakban, utcaseprésnél, főleg az IMASA-ban rengetegen. A velem egyidősöknek is van úgy tíz év régiségük, de a nálam idősebbeknek még több. Mind dolgoztak.

Meséli, beteg édesapja csúnyán megjárta, hiába van harminc szolgálati éve, sokkal kevesebb után kap nyugdíjat. Az „imaszás” éveit tudja igazolni, a bútorgyáriakat már nem, mert közben leégett annak az irattára, és odaveszett a munkakönyve. Lenne munkatárs, aki tanúskodjék mellette, de tavaly lebénult, és rendkívül rossz állapotba jutott, nem bíznak benne, hogy megéri egy esetleges jogi huzavona végét. Ami őt illeti, a forradalom után még egy évig dolgozott az autóvilamossági gyárban, akkor leépítették. „Egyetlenegy cigányt tudok, aki maradt.”

Saját lábón

– Kiraktak az állásomból, az erdő sem ment úgy, mint azelőtt, kezdtek szigorúbban őrizni, nem volt, mit csinálni, ’91-ben kimentem Magyarországra. Istennek köszönöm, kaptam is egy olyan állást, hogy!

És olyan nevet mond, amitől, mi tagadás, leesett a riporter álla. Rákérdezek újból, nem tévedés, valóban a legelegánsabb, ki tudja, hány csillagos, de több, mint előkelő budai hotelek egyikéről van szó.

– *Abba a szállóba vették fel magát mint cigányt? Ennyire szeretnék ott a cigányokat?*

– Tudja, most nem szeretik a cigányokat, de ott nekem abban az időben nem mondta senki, hogy cigány. Mostanában is járok oda, és bizony elfajultak az emberek.

Így jellemzi egy szóval a nagy hangulatváltozást, melyet az etnikai feszültségek fokozódása idézett elő az országban, valóságos korszakváltás volt ebben a tekintetben 2005-től, gondoljunk csak az olaszliszkai lincselést és a veszprémi

Cozma-gyilkosságot követő gyűlölethullámra, a rejtélyes, kivégzésszerű romagyilkosságokra, a pártok és a hatóságok éles szóváltásaira. A történet az ezt megelőző korszakba vezet vissza.

– Az állomáson ültem, készültem, hogy jöjjenek haza. Másfél-két hetet dolgoztam, sáncot ástunk telefonkábelnek. Nem sok pénzt kerestem, olyan hét-nyolcezer forintot, de akkor jó pénz volt, mert egy az egyben ment a váltás. Egyszer jön egy nő, olyan 45 év körüli. Nézeget. A *rományokat*, nem mást. (Azt mondják nekünk: *romány*. Maga is, ha kimegy, maga is csak az.) Na, aztán engem szűrt ki ez a nő. Kérdi, mit ácsorgok. Mondom: munkában voltam másfél hétig, s most megyek haza. Úgy volt, hogy csak egy hónapot lehet dolgozni, utána kellett pecsételni a határon. Kérdi: nem volna-e kedvem elmenni dolgozni hozzá. Dehogynem, de a fizetség hogy lesz? Azt mondja: napi ezer forint. Nagyon jó volt, mert ötszázért is dolgoztam akkoriban. „Na, akkor most jöhetsz is velem.” Beültem az autóba, kivitt Budaörsre. Egy nagy villája volt ott, és olyasminek állított neki, amit még álmomban sem csináltam soha. Vegyszereket adott, kenetettem, festetettem. Olyan szuperül megmutatta egyszer-kétszer, hogy aztán csináltam. Rendbe hoztam az egész házat.

– Ott lakott nála?

– Ott, de egyedül a hétvégi villában. Ő benn Pesten. A házam volt bízva. Akkor bizodalmat adott! Bebútorozott ház. Mikor végeztem, hozta a pénzt. Dolgoztam tizenhat napot, ő pontosan kifizetett. A kajáról nem is beszéltem: nagy hűtőszekrény megrakva mindennel, üdítő, étel. Azt mondta: reggel egyél, délben főzzél az aragázon. Aztán még adott pluszpénzt. Húszezer forintot, hogy jöjjenek vissza. „Vissza tudsz jönni pár napon belül?” Mondom – és nem hazudtam, ismeri a közmondást: ha az ember nem hazudik, az Isten is jobban segíti. Mi rengeteget jártunk templomba, én béráltam, áldoztam, ahol ma az új templom, a rendház áll az Órkőn, azt a helyet a nagyapám adta a papoknak –, szóval, mondom neki: „Tudja, adósságom is van, úgy kértem kölcsön, hogy kijöhessen

sek. Ha én azt kifizetem, ott az útiköltség, minden, nem tudok a családnak annyit hagyni, hogy ha visszajövök, itt hónapokat tudjak maradni magánál.” Azt mondja: „Plusz húszezret kapsz, és a becsületedre bízom, hogy visszajöjjél.”

– *Visszament?*

– Vissza.

– *Na de azt le kellett dolgozni?*

– Le kellett dolgozni. Hazajöttem, gondolkoztam, menjek-e vissza. Az az egy bosszantott, hogy én Budaörsön végeztem azzal a hétvégi lakással, ott több munka nem volt. Mit akarahat? Kérdeztem, de nem válaszolt. Egy kicsit féltem is, miért hív. Tudja, nem voltunk annyira szabadok, mint ma, hogy jövünk-megyünk. El voltunk zárva. Én vagy kétszer voltam Magyarországon, azelőtt soha még Brassóig sem. Legelőször egy nagybátyámmal utaztam, utána egyedül. Na, visszamentem, de nem Budaörsre, adott egy címet, telefonszámot. Mutatom a Keletiben a taxisofőrnek, hova akarok menni, csodálkozott, de mindjárt elvitt a Gellért Hotelbe. Ott a portás, így mondják a kapusnak, nem hitte, de szóltak neki: engedjen be.

Vizsgák

– *Mit kellett ott végeznie?*

– Női munkát végeztem. Ágyaztam, a csomagokat behordtam, segítettem, a poharakat összeszedtem... de sok munka volt. Öltözködni kellett, gyakran fürödni, tiszta zoknit húzni, borotválkozni. Mindennap tisztának és pedánsnak kellett lenni. Egy pár zoknit csak egy nap viseltem. Ott maradtam, és szerettem. Bizodalmat kaptak bennem, mert előre úgy próbálgattak, pénzt hagytak kinn, ide-oda tették...

– *Maga tudta, mire megy ki?*

– Nem tudtam, nem voltam rafinált. Nagyon tudatlan voltam. Azóta ragadt rám, mióta csavargok, mert muszáj. Úgy ragadt rám, hogy járok, és látom, milyen rafinált világ van. De abban az időben nem voltam az. S láttam: itt is van pénz, ott is van... Összeszedtem ügyesen, egy helyre leraktam, és szóltam: Né, mit találtam. A hotel egy része a főnökasszonyé volt.

Negyedrészét visszakapta mint családi örökséget. Egy zsidó nő volt. Na, nála dolgoztam négy évet. Nagyon jól fizetett. A családomnak ajándékot küldött, mikor jöttem haza.

– *Van róla papírja?*

– Éppen ez az, hogy nincs. Annak a nőnek egy fia Németországban élt, a férje pedig, ahogy ő mondta, pilóta volt, és lezuhant, és ő többet nem ment férjhez soha. Négy évig dolgoztam ott, jó pénzt kerestem. Úgy fogtam neki a felső háznak az Őrkön, amiben most a fiam lakik. Még volt egy kevés spórolt pénzem. Megspórolgattam, megfogtam. De én nem ittam abban az időben sört. „Keserű” volt. Csak néztem.

Elmosolyodik.

– Most megiszom. Bár most is olyan volna! Megtörtént, meleg volt, megkívántam, megvettem. Felit megittam, felit otthagytam: keserű volt. Nem kellett. A Jóisten megsegített, hogy meg tudjam spórolni. Se bort, se sört, se pálinkát nem ittam. Olyan tíz éve iszogatok. Nem vagyok alkoholista, de ha jó barátok között társaságban vagyok, szeretem. Nagy a szám, énekelek, harmonikázok, van hegedűm is. Dalolgotok ilyen-olyan nótákat.

Nem tetszett a pörkölt!

A kényelmes, biztos munkának hirtelen szakadt vége. A lélek legmélyére világító okokból.

– Nem lett volna vége, csak őszintén beleuntam, belefáradtam – mert többet akart a nő. Nemcsak azt akarta, hogy én ottan dolgozzak, hanem mást is akart. Legyek a barátja. Én megmondtam akkor neki, gyerekeim vannak. S akkor egyszerűen otthagytam. Felmérgelődtem, s többet nem mentem. Mert nekem abban az időben nem felelt meg, hogy én a családomat csak elhagyjam. A világ vagyonáért sem! Azóta sokszor elgondolkoztam: lehet, rosszul tettem, hogy csak úgy léptem. Hogyha dolgozgattam volna, ahogy dolgoztam, lehet, másabb ember lehetnék. Mert nagyon jól kerestem. Voltak ottan mongolok, arabok, ilyen nagy urak jöttek oda a szállóba. De főleg a mongolok: rengeteg cuccuk volt nekik. Ilyen alacsony emberek...

Kételkedve szóltam közbe: esetleg japánok, kínaiak...

– Voltak azok is, de ezek mongolok – erősítette. – Sose felejtem, felcipeltem a csomagot, s ők jól fizető emberek. Igazságosak! Örökké pénzt adtak. Én kaptam 200 forintot, 300-at, egyik adott öt dollárt. Még akkor a dollár járta, meg a márka. Volt borraavaló is.

Erre már firtatni kezdtem a szálloda működési módját is.

– A szálloda egybe van, de egy része ennek a nőnek a sajátja, és azt külön működteti. Én az ő szavai után megyek, mert nem kérdezősködtem soha. Egy-egy szót, amit mondott, azt meghallgattam, mikor tévézgettünk, ez-az... Aztán megbántam, hogy eljöttem. Mondom: Jól van, cigány! Mert kicsit elszegényedtem a házépítés után. Ej, mondom, nem tetszett a cigánynak a paprikás! A pörkölt! Most jó a penészes puliszka is!... Elgondolkoztam magamban. Tetszik tudni, nagyon nehéz cigánynak lenni. Nem azt bántam, hogy nem vettem el, hanem lehet, még dolgozhattam volna nála. De bejeddtem, mikor már háromszor beszólott, hogy „Mi van? Nem tetszem?” Ilyen szavakat mondott. Egyszerűen otthagytam. Meg is bántam volt.

Örökké törvényen kívül

Akkoriban még havonta kellett lepecsételtetni az útlevelet, mert munkavállalási engedéllyel sosem rendelkezett, csak egyhónapos turistavízummal. Következő útján három cigány társával telefonkábelnek ástak árkot, a nyolcvan centi mély árok méteréért 80 forintot kaptak az illegális napszámosok. „Ha keményen behúzott, olyan 16 métert ásott egy ember egy nap tíz óra alatt, kapott nyolcszáz forintot.” A magán alvállalkozóknak nyilván kiválóan jövedelmezett a dolog, a hatóság is szemet hunyt afölött, hogy az állami megrendelést feketemunkásokkal végeztették el jó egy évtizeden át, ha nem tovább. N. G. legfeljebb egy-egy hetet tartózkodott itt-hon, rögtön tért vissza, a családnak ismét évekig állandó jövedelme volt. „A munkavállalási vízum sokba került volna a maszeknek, mert még csak egyéves vízumot adtak azoknak.

Mi feketén dolgoztunk. Ha szóltak, futottunk. Ha jött az APEH, menekültünk, ki merre látott.”

A kérdésre, hogy meddig tartott ez, felesége felel: „Ma es ez van.” Ma ugyan nincs szükség vízumra, de munkavállalási engedély nélkül nem lenne szabad munkát vállalni.

– *Nehéz azt megszerezni?*

– Nem nehéz, de hogy mondjam: az anyagi helyzetünk nagyon gyenge. Ha én kimegyek Magyarországra, keresek száz-ezer forintot egy hónapban. Az útiköltség drága, Brassótól a határig 480 ezer lej, mikor utoljára voltam, 750 ezer volt. Onnan elmenni Pestre, ötezer forint, onnan Pécsre sokba kerül.

A jogi rendezetlenség örökös kiszolgáltatottsággal jár.

– Már azon gondolkoztam, nincs is értelme. Átvernek. Kinél voltam, kinél nem, nem mondom, de bontottunk. Egy régi épületet. Magyar emberek dolgoztattak, őszintének látszottak, hittem bennük. Dolgoztam egy hónapot, kaja sem járt úgy ki, ahogy kellett volna, mert nem adott rá elég pénzt. Ezer forintot adott kajára, kevés pénz. Cigizek, és egy doboz legolcsóbb cigaretta 400 forint. A kilencven dekás kenyér 210 forint. Egy kiló szalámi 1500 forint, tíz deka felvágottat ha vettem. Kevés pénz, a munka pedig kemény. És végül nem fizetett ki. Felhívást kaptunk az APEH-től: feketén dolgoztunk, takarodás ki! Nem akartunk erőszakoskodni, de fizessen ki! Nem vagyunk mi a szolgálai! Ő nagyhangon beszélt, és mérgesen, aztán rendőrt küldött. Az ő rendőre volt. Az beszólott nekünk, hogy így tesz, úgy tesz. Megtörtént, hogy nem fizettek ki. Na most, én nem olyan vagyok, hogy ha egy ember bűnt követ el, azért megítéljem az egész országot. Egy emberért nem lehet az egész országot megítélni, nem igaz? Most, hogy ezt elé hozom, itthon is sokszor fáj, hogy ugyanaz van: a cigányról mondják, ezt elvette, azt elvette. „Ellopták a tyúkot, ember” – nem ezt mondják? Na, az én véleményem szerint a cigány is pont olyan ember, mint a magyar vagy más. Mindnyájan egyformák vagyunk, egy vér folyik az emberben. Jó, van gazember a cigányok között is, viszont mások között is éppúgy – zárja a fejtegetését.

Házalás

Keserves kudarcok után társaival rátaláltak egy másik mesterségre, amely inkább megfelelt nekik: országjárásba kezdtek. Azt állítja, nincs település az országban, ahol meg ne fordult volna.

– Volt úgy, hogy árultunk. Foglalkoztunk biznisszel. Megvettük az árut a Józsefvárosi piacon a kínaiaktól, és jártuk a falvakat. Eleinte jól ment. Vettem egy pár cipőt például ezer forintért, s odaadtam ezerszáz- vagy ezerkétszázért. Azt bárki szívesen megvette. Lehet, tudta, mennyi az ára, de gondolta: mivel elhoztad azt a doboz cigit, nyerj te is rajta. Én is odaadnám. És a sok kicsiből összejött nekünk, úgyhogy akkor megérte. Most olyanok lettek az emberek, félnek...

Eszembe jut, amit a tévéhíradóban láttam egy magyar adón a minap: a falu határába kitett táblán szinte kitiltják a cigány vándorkereskedőket a településekről: „Házalókat nem fogadunk!” Ha ehhez hozzávesszük a rendőri tilalmat és szigorot, a 2005 után radikálisan megváltozott néphangulatot és az úgynevezett önvédelmi félkatonai szervezeteket, megérthetjük, miért lehetetlenedett el a házaló kereskedők helyzete Magyarországon.

Osztrák munkavállalási engedéllyel kecsegtette a minap valaki, azt megpróbálná: mezőgazdasági munkán már tavaly voltak kinn egyesek a telepről. Sajnálja, kedvére való volt a kereskedés, a kínai megbízott bennük, már hitelbe is kaptak tőle árut.

Kinti és benti cigány

Elengedhetetlenül fontos lenne a vevők bizalma is, az pedig odalett. Ma némileg tanácstalan:

– A cigányoktól nem kell félni. Én is nézem a tévében a nagy gyűlöletet. De értesse meg velem is, én tudom, mert láttam: ott fele a felivel van, ott a cigány a magyarral él, nem úgy, mint nálunk, és mégis.

– *Ezt tapasztalta?* – kérdem őszintén csodálkozva.

– Én láttam, nemhogy tapasztaltam! És Magyarországon olyan tanya sincsen, nemhogy város, ahol én ne jártam volna. Olyan telepen is jártam, ahol még az óvónő, de a polgármestertől a doktornőig is mindenki cigány volt! Például Hegyszentmárton, Pécestől le Villányon át a horvát határig, ott van! Ott az óvónőtől megkezdve mindenki cigány!

A magyar glóbusz Marco Polójától – leplezetlenül irigylem érte – muszáj megkérdezni:

– *Szóval a magyarországi cigányok jobban állnak a mieinknél?*

– Jobban. Ott olyan gondjuk, hogy mit egyenek, nincs. A kaja megvan. Hogy nincs BMW-je vagy még jobb autója, igen, de az ennivalója megvan. Nálunk az a gond. Gondolja meg, mikor a kukából hozzák a penészes kenyeret, és megeszik...

Úgy vélem, szociológiai hitelességű a ténymegállapítása. Romániában ugyanis az éhezés és a nélkülözés egyéb fajtái, különösen télen, általános a romatelepeken. Még a sepsiszentgyörgyi Órkőn is, noha itt a segélyszervezetek jelentősen enyhítenek a nyomoron.

A családban beszédtema lehet a kinti cigányok magasabb életszínvonala, mert a feleség is közbeszól: ott a gyerekeket tudják iskoláztatni normálisan, nem a kukából „ruházzák magukat, mint nálunk, ahol még a cipőt is onnan szerelik”. Ezt együttérzéssel mondja, hozzátéve, hálát ad az Istennek, hogy ő nem szorul rá, de még nem tudja, mit érhet meg. Pillanatnyilag a tavasz próbára teszi a családot, havi egy hét munkája ha akad, 50 lejes napszámra hívja el valaki, itt a május, még Magyarországon nem járt az idén. Szent György-napokon, a városünnepen fellép a harmadikos kislánya a színpadon, és szidja a szüleit, miért nem mennek el, hogy megnézzék.

– Én lemennék a központba, de hogy tegyem, mikor annyi pénzem nincs, hogy egy fagylaltot vegyek neki, vagy egy sört megigyak. No de én hallgassak: vannak itt benn, a gödörben olyanok, hogy tízen-tizenketten laknak egy viskóban. Azoknak az életükről mit tudnak az urak?

2009 júniusában

Aki Keleten találta meg a jólétet

Miközben a romániai magyarok közül sokan Magyarországon, román polgártársaink zöme Olasz- és Spanyolországban kereste és találta meg a boldogulás lehetőségét. A regátiakat már rögtön a rendszerváltás után inkább a déli országok vonzották. A Törökországba való járás az 1990 utáni román idegenforgalomnak egy külön fejezete, és akár a Mesés Kelet címmel is illethetnénk. Az erdélyiek közül kevesebben kaptak rá, a brassóiak is csupán a moldvai rokonságuk példáját követve indultak el abba az irányba. A székelyek Görögországba még el-elvetődtek, de Keletet, Izrael kivételével, kerülték. Meglepődtem hát, amikor nemrég (2011-ben) valaki Isztambulban eltöltött hosszú vándormunkás éveiről mesélt nekem.

Az évezredes város, Büzantion és Konstantinápoly örököse, több rendben is birodalmi központ (1453-ban hódította meg II. Mohamed szultán, és tette a Magas Porta székhelyévé), mára tizenkét milliósnál is nagyobb metropolisszá nőtt ki magát a török konjunktúrájának köszönhetően, s bár fővárosi rangját elveszítette, ez nem gátolta gazdasági fellendülését. Turisták mesélik, ötven-kilométeres sugárban épülnek ma is lakó- és ipari parkok a körzetében.

No de más a történelmi belvárosban bókászó kiránduló, és más a kültelkek zűrés világában élő vándormunkás benyomása a mai török valóságról. Sajátosan keveredik Kelet és Nyugat ebben a világban, melyről Orhan Pamuk Nobel-díjas török író is azt állítja *Isztambul* című könyvében: egyfajta feltartóztathatatlan polgárosodás, azaz nyugatosodás jellemzi a társadalom fejlődési folyamatát szülővárosában. De székely honfitársunk, aki ma Sepsiszentgyörgyön taxisofőrként keresi kenyerét, és már tizenvalahány szakmát kipróbált életében, vajon mit látott meg ebből?

Egy zárt világban

A papolci⁶⁷ születésű *Bacsó Zoltán* Brassóban nőtt fel, szüleit nyilván a nagyváros ipari munkalehetőségei vonzották a Cenk alá. Ha valaki elköltözik a szülővárosából, és máshol gyökerezik meg, távolról sincs bebiztosítva afelől, hogy a gyerekei nem állnak tovább. Példa erre Zoltán családja is: egyik testvére ma Barcarozsnyón⁶⁸ dolgozik, a másik Konstancára ment férjhez. A legváltozatosabb karrier azonban annak a ma (2011-ben) ötvenes férfinak jutott, aki, úgy tűnik, saját kezűleg és mintaszerűen tető alá hozott sepsibodoki házában, mintegy pontot téve a vándorlások végére, tartósan marasztaló otthont kíván teremteni magának és új családjának.

Első lépésként a pincérszakmát tanulta ki, és a Postăvarul, a Cerbul Carpatin⁶⁹ és a brassópojánai vendéglátó ipari egységekben dolgozott, közben megnősült, de egyre gyarapodó családjával még mindig egy kis lakásban szorongott. Később a jobb kereset reményében fémforgácsológént a Steagul Roşuban⁷⁰ helyezkedett el. Mikor 1981-ben sorozatos kudarcok után úgy érezte, helyzete elviselhetetlen, a bukaresti központi pártszerveknél, magánál a pártvezérnél tett panaszt („egy kollégám megtanított, hogy írjak levelet a Központi Bizottságnak, az „Elvtársnak”⁷¹), és kérése meghallgatásra talált. Lakásgondja pár nap alatt megoldódott, igaz, a harminc kilométerre fekvő Sepsiszentgyörgyön utalták ki a hattagú családnak azt, ami megillette őket, de egyúttal munkahelyről is

⁶⁷ Kisebb falu Orbai széken, Zágon községhez tartozik.

⁶⁸ Ipari kisváros a Fogarasi-havasok lábánál.

⁶⁹ A legjobb brassói szállodák.

⁷⁰ A kommunizmus idején Brassó két gigantikus gyárának egyike volt, húszezer alkalmazottal, tehergépkocsikat gyártott. Ma is létezik, de jóval szerényebb létszámmal és termeléssel. Társát, a volt traktorgyárat viszont felszámolták.

⁷¹ Bevett módszer volt, a türelmük végére érő emberek gyakran fordultak levélben a diktátorhoz, a rendszer amolyan biztonsági szelepként működtette ezt az eljárást.

gondoskodtak az IMASÁ-ban, amely a tehergépkocsi-gyár kiszolgáló egysége volt.

– Jó fizetést kaptam, iparkodtam, hogy felvergődjek a kategóriák létráján. De a rendszerváltást Urikányban éltem meg. Hogy kerültem oda? Jól. Bányásznak mentem – a több pénzért. Akkoriban toboroztak⁷². A család persze itt maradt, a gyerekek iskolába jártak. Rovinari⁷³-ba küldtek bányásziskolába, de keveselltem az ottani fizetést. A Zsíl völgyében jobban fizettek. Segédbányászként 2500 lej volt az alapfizetésem, de legtöbbször 4–5 ezret is megkerestem havonta, sőt volt, hogy még hatezret is. Négyyszer hatórás váltásban dolgoztunk Urikányban, dúcoltuk alá a tárnákat 800 méterre a föld alatt. Nagyon sokan voltunk ott magyarok. Hétvégeken hazajártam, egy időben lakást is adtak, és kijött a feleségem, de az itthoni lakásunkat nem adtuk fel. A gyerekek itt jártak iskolába. Persze, minden munkahelyen van jó is, rossz is. A bányában a szénpor és a gázok veszélyesek. *Baleset?* Egyszer tizenötén haltak meg. Emberi tévedésből, nem tartották be a szabályokat. Robbantáskor száz méterre kell eltávolodni, mellékfolyóba beállni, ők nem tették, egyenesbe kapta őket a lökés hullám, a metánt sem mérték le, szaga ugye nincs, az robbant, valamennyien elégték. Az előváratokat mind robbantással hozzák létre, azzal jobban haladnak, noha van kombájn is, de azt csak a járat kipucolása után hozzák. *Bányászjárás?*⁷⁴ Abban

⁷² Nemcsak toboroztak, fiatal végzősöket erőszakkal helyeztek ki a szénbányákba, aligha a termelés növelése érdekében. A bányászok bére különben akkoriban az iparban elérhető legmagasabb volt, a jövedelmek állítólag már akkor hat-hétezer lej körül mozogtak, amikor egy kezdő tanár vagy munkás csak ezerkétszáz lejt kapott.

⁷³ Az olténiai szénmedence központja.

⁷⁴ Az 1989-es fordulat után a Zsíl-völgyi bányászok ezrei valóságos hadoszlopokba fejlődve tíz alkalommal járták meg „rendcsinálóként” a román fővárost, hatalmas károkat okozva a demokratikus folyamatoknak. A monoindusztriális völgy településein 40 ezer ember élt a bányászatból. A bányászat válsága és a vajúrok pacifikálása tíz éven át a román politika egyik fő gondja volt.

nem vettem részt, nem is vagyok olyan típus. Nagybátyám nagyon rég ott dolgozik, ő sem ment velük. Ezek sületlenségek. Én már korábban eljöttem onnan, még '90-ben, vissza Szentgyörgyre. Miért? Hirtelen megváltoztak a dolgok. A bányában megemelték az alapfizetést ötezer lejre, mégis alig kaptam kettőt. Miért? Nem akart senki dolgozni. A bányát, ha nem fejlesztik, tönkremegy a berendezés. Omlottak be a tárnák. Így ment tönkre sok bánya. Szóval hazajöttem.

Bacsó Zoltánt Sepsiszentgyörgyre nem a magasabb kereset vonzotta, nem is maradt itt sokáig. A nagy kiárusítás, a privatizáció idején '90–92-ben, ahogy sokan mások, ők is megvásárolták potom pénzen a tömbházlakást, amiben laktak, majd eladták, és a pénzből házat kezdtek építeni Buzău megyében. Oda húzódtak vissza, az első felesége falujába. Hogy tető alá hozzassák otthonukat, külföldi jövedelemre volt szükség, innen a vándormunkás-tapasztalat.

*

Még mielőtt rátérnénk arra, felhívnam a figyelmet a Zsívölgyi munkaállapotokról adott leírás igazára: 1990 után meglazult a munkafegyelem, papíron megemelték a béreket, a reáljövedelmek azonban visszaestek, persze a teljesítménnyel együtt. A csökkenés drasztikus lehetett mind a fejtésekben, mind a bérekben, az elvárások és ígéretek teljesen elszakadtak a valóságtól, ez tette puszkaporos hordóvá a bányakörzetet. Mivel a hatalom is felhasználta őket manipulációs játékaiban, a jutalmakat viszont nem tudta folyósítani a vállalt cinkosságért az adott viszonyok közt, a bányászok felháborodása romboló erőként tört ki, és vált önálló mozgalmá. Újból és újból valóságos hadjáratokat indítottak a főváros ellen, melyeket már csak rendőrökkel lehetett leverni, szabályos hadi csatajelenetek árán.

Török líra

A törökországi jövedelem csábzenéje még kilencvenben megütötte a család fülét. Aki addig is külföldi keresetre vágyott, ezt a kecsegtető ajánlatot nem hagyhatta ki. De Bacsó Zoltán előbb mást is kipróbált.

– Itthon mit lehetett csinálni? Sokat nem. Vállalkozásba kezdtem, a mozi földszintjén nyitottam egy bárt, de nem ment. A bank adott kölcsönt, de nagy kamatra, nem bírtam fizetni a bért, hát felszámoltam az egészet, és kimentem Törökországba. *Hogyan szereztem róla tudomást?* A szomszédunkban egy nőnek török buszsofőr barátja volt, az Isztambul–Bukarest járaton dolgozott, ő mondta, hogy el lehet helyezkedni. A sógorommal felültünk a buszra, és kimentünk. Buzău megyei ismerősöktől érdeklődtünk, sokan voltak. Kiálltunk egy olyan helyre, mint Budán a Moszkva tér. De valódi piac volt, mindenfélét árultak. Oda jöttek a munkaadók, és toborozták az embereket. Kérdezték, mi a mesterségünk, mondtuk, esztergályos, s végül egy pamacs készítő gyárban kaptunk munkát. Fából pamacsnyelet esztergáltunk, de nem tartott sokáig. A gyár nem volt nagy, négyen voltunk esztergályosok, egy másik helyiségben pedig másik négy összerakta a borotvapamacsot. Hárman románok, a többi török. Egy olyan hosszú területen, mint az Oltmező utca. Legalább ötven gyáracska létezett. Műhelyek. De mindenik jól ment akkoriban, 1995-ben. A textilgyárak a legjobban. Munkavédelem? Megvolt minden, tágas tér, nem volt semmi gond. *Hogy papírok nélkül?* Hát őszintén megmondom, nem volt ott senkinek papírja. Ott senki nem foglalkozott semmivel. Útleveled legyen – és kész! Turistaútlevelemmel mentünk ki, kéthónapos török vízummal. Úgyhogy 60 naponként jöttünk Bukarestbe, pecsételtünk, és egy-két nap múlva tértünk vissza. Igaz, a sógorom hazatért, nem mindenkinek tetszett. Nekem jól ment, a nyelvet is hamar megtanultam. Lehetetlen, hogy az ember ne tudjon kommunikálni. *Mennyire?* Alapszinten egész jól tudtam már beszélni. Vettem egy ábécéskönyvet, abból. Egy román–török szótár is segített. Kijött mellém a feleségem, ketten kerestünk. *Mennyit?* Őszin-

tén megmondom, fejenként megkerestük a hat-hétszáz dollárt. Itthon? Hát a havi száz dollárt sem érte el a keresetünk... Két hónap után kaptam egy jobb ajánlatot egy lánckészítő műhelyben. Drótból hajlítottunk díszláncokat katonai egyenruhára, emblémákat öntöttünk, fémcsatokat női övekre. Ami katonáknak készült, abba bele volt ütve a nevük és egy kód. Milliókat gyártottunk belőle, rengeteg rendelésünk volt egész Európából. Esztergapadon dolgoztam, tizenöten voltunk összesen. Aztán krómoztam, vegyi folyamat, ugye. Öntöttük a csatokat. Bronz- és aranszínű bevonatokat készítettem. Magyarul nem jut eszembe, de törökül meg tudnám mondani, hogy hívták. Minden láncnak, övnek megvolt a maga színe. Betanultam a kémiai műveletet is, megcsináltam. *Hogy nem volt-e ártalmas az egészségre?* Biztosan az volt, de az elszívó be rendezés be volt szerelve, és én szerettem csinálni. Szerettem megtanulni, mi hogy működik.

Befogadó nép

Azt firtattam a továbbiakban, hogy *hogyan bántak a török munkaadók velük, volt-e olyan munkatársa, akit közelebbről is megismerhetett, járt-e náluk otthon?*

– Nem tettek különbséget török és nem török között. A fizetésben sem, a munkában sem. Volt, ahol lakást is kaptunk. *Hogy jobbak voltunk-e náluk?* Hát voltunk jobbak is. Az első gyárban volt egy mester, aki sok mindenhez nem értett. Én meg is kaptam két hónap után azt a fizetést, amit ő, és később még prémiumot is. Megbecsülték a munkánkat. Tisztelték a munkásokat. Ingyenteát kaptunk tíz órakor és három órakor. Teaszünetkor minden leállt. Délben pedig meleg ebédet hoztak a gyárba. Nagyon ízletes volt, főzni, azt tudnak, híresek erről. Leginkább juhhúst, marhahúst, csirkét esznek – disznó nincs. Aki azt állítja, hogy ez a menü jót tesz a gyomornak, annak igaza van. Én kezdő gyomorfekélyel mentem ki, és most kutya bajom. A juhhús mindennapos volt, és mindent faggyúval készítenek zsír helyett. Esténként persze főztünk is magunknak. Reggel 7-től délután 6-ig dolgoztunk. Ha túl-

óráztunk, azt duplán fizették. Persze a munkakönyvemből ki-
marad az a hat év. *Hogyan bántak velem mint nem muzulmánna-*
Hát én szívesen jártam a dzsámijukba is. Nagyon szép belül-
ről. A keresztényt befogadják, nem utasítanak senkit vissza.
Nem olyan eltaszító nép, mint amilyennek hisszük. A feszült-
ség a kurdok miatt van, azok nagyon sokan vannak, és a ha-
zájukért harcolnak. De Isztambul európai részében én nagyon
jól éreztem magam. Soha nem néztek le, nem csúfolkodtak
velünk. Magyarországon megtették, lecigányoztak és leromá-
noztak nemegyszer, sőt közölték, nincs, mit keresnünk ott. Tö-
rökországban soha.

Egyformák vagyunk

– Na, de a lakásaink: előfordult, hogy három szobában lak-
tunk, kijött az egyik fiam is, ahogy elvégezte itthon az isko-
lát. *Fáradt voltam-e hat után?* Sokszor vállaltam még munkát
este hétig-nyolcig. Szabadidőnk szombat déltől hétfő reggelig
volt. *Nők?* Már nők is vállaltak munkát a gyárakban, mire mi
odaértünk. Textilgyárban is dolgoztam, láttam, tele van velük.
Sok még a régi módon öltözködő és élő nő, van, akit otthon
tartanak, de munkába is sokan álltak. Aztán pincérkedtem, ki
akartam próbálni, milyen. Baksist⁷⁵ azt adnak, hogyne. Sőt.
Nem vendéglő vett fel, hanem lakodalmas szalon. Előbb mint
mosogatók álltunk be a feleségemmel, aztán látva, hogy be-
szélek törökül, előléptettek kiszolgálni. Nem nagy dolog, a
vendégeknek üdítőt és tortát kellett felszolgálni. Étél, nagy
asztalterítés nincs. Két-három óra alatt kész a lakodalom. Egy
nap öt-hat lakodalom is lefolyt egy-egy ilyen szalonban. Utá-
na a pár és egy szűkebb kör a szülőknél folytatja a mulatságot.
A szalonokba a násznépet hívják meg, ott ajándékozzák meg
a fiatal párt. Táncoltak, zene volt. Isznak is, de italt venni kell
a bárban. Dehogynem táncoltatják a muzulmánok a nőket! Le
vannak maradva, akik úgy tudják, a nőknek nem szabad tán-

⁷⁵ Maga a szó is török eredetű, de itt átvétel a románból.

colni. Az a kor lejárt, a fiatalok modernül öltöznek. Büntetik a bigámiát is, amióta Atatürk⁷⁶ megtiltotta nekik.

Török barátom nem is egy volt. Telefonszámaikat ma is őrzöm. Jártam a lakásukon is. Feleséggemmel együtt meghívtak vacsorára. A ház közepére meg volt terítve egy húsz centi magas asztalkára, rajta egy jó széles kerek tepsi. Arra mindenféle étel volt téve. Le kellett ülni a földre, egy párnáskára, és választottál a tányérodra, ami tetszett. Evőeszközök voltak. Juhús kisütve, feldarabolva, különféle salátafélék, meghámozott, felvágott zöldségek, savanyútejben megcsinálva. Külön üdítők. Kérdezték, iszik-e valaki sört. Én akkor sem voltam nagy alkoholfogyasztó. Nem igaz, hogy nem isznak alkoholt, de csak otthon. Vendéglőbe nem járnak. De otthon egy vodkácskát, egy söröcskét, egy úgynevezett Yeni Rakit⁷⁷ felhajtának. Olyan, mint a vodka, de ha két csepp vizet teszel bele, tiszta fehér lesz tőle.

Polgárosodott társadalom – válságostul, mindenestül

– Vasárnaponként kirándulni jártunk, le végig az Arany-szarv-öbölben, ki a nyílt vízre hajóval, fel a Fekete-tengerig. Este jöttünk vissza. Vacsoráztunk a Galata-hídnál, ahol a sült halat árulják mozgó csónakokról. Nagyon szép út. *Hogy kellett-e a feleségemet védelmezzem?* Nem kellett. Igaz, majdnem minden török férfi próbálkozik. Nekik az van a vérükben, hogy minél több fehérnépük legyen, de tilos a többnejűség. Számos feleséget még otthon tartanak, a gyermeknevelés és a háztartás a dolguk, a férfié meg a pénzszerzés. De ahogy meséltem, sokan dolgoznak már. *A Ramadán*⁷⁸? Megünneplik. De napközben akkor is dolgoznak. Nem isznak, nem esznek, nem dohányoznak, de nem is beszélnek egész nap reggel öttől dél-

⁷⁶ Mustafa Kemal Atatürk (1881–1934), a Török Köztársaság megalapítója és első elnöke, a polgári társadalmi reform kezdeményezője.

⁷⁷ A törökök „nem hivatalos” nemzeti itala, ánizsos pálinka.

⁷⁸ Az iszlám holdnaptár kilencedik hónapja, mely idején a muszlimok napkeltétől napnyugtáig böjtölnek.

után ötig. Akkor hazamennek és megvacsoráznak, jó bőségesen. Elmennek a templomba imádkozni. Csinálhatnak egész reggelig, amit akarnak, de hajnali ötkor leteszik a fegyvereket, ahogy mondani szokás. Nem szólnak senkihez egy szót se, de dolgozni dolgoznak. Némán a gép mellett. Betartják a vallásuk előírásait.

Még merre dolgoztam? Pamacsgyárban, láncos műhelyben, lakodalmas szalonban és farmergyárban. Ott vasaltuk a nadrágokat. Az férfimunka volt, de a többi nagyobbra nők végezték. *Hogy a nagyobb fizetés kedvéért-e?* Nem, én kíváncsiságból mentem, lássam, milyen ott a munka. Elmentem a trikógyárba is, ahol pólókat készítettek és festettek. Munkakönyvem sehol nem volt, de a bérek jók, a magyarországinál egy fokkal magasabbak voltak.

1995-től 2000-ig tartott ez a jó élet számunkra. Akkor megromlott. Infláció, minden. Munka semmi. Főleg a kínai áruk miatt. Egyik napról a másikra minden gyárat bezártak. Próbálták eladni, ami készlet volt, de már újat nem termeltek. A kínaiak minden piacot elfoglaltak. A textiliparnak lőttek. Tönkretették egészen. Ott a negyedben kivétel nélkül minden céget bezártak. Az utcára került mindenki. Az emberek vonultak haza. A feleségem hazautazott, én még öt hónapig próbálkoztam, aztán 2001-ben én is hazajöttem. A kereskedelem még ment – kifejezetten magyar üzletek is vannak –, de egyéb nem. Rá két hétre, hogy hazajöttem Törökországból, mentem Magyarországra. Nem tudok otthon ülni, hiába. Hogy engem valaki eltartson? Ahol munka van, oda mentem.

Egy pótlólagos magyarázat

Nem tartozik a történethez, de magyarázatképpen okvetlen hozzá kell fűznünk a fentiekhez egy rejtettebb okát a rendszerváltás után hirtelen megélénkült déli „turistaforgalomnak”. Egy kérdészetű, de tömegeket magával ragadó társadalmi jelenségről van szó. Miért is áramlottak annyian a déli országokba a kilencvenes évek legelején Romániából? Tucatszám indultak buszok a nap minden órájában Bukarestből, és a tö-

rök utazási társaságok csápjaikat az ország egészére kiterjesztették. Évekig könnyebb volt Isztambulba eljutni, mint bárhova, a fejlettebb világ első nagyvárosaként a török világváros ajánlotta magát, a kalandkedvelők és vállalkozó kedvűek hamarabb megismerték, mint a tulajdonképpeni civilizált Európa központjait. Amikor, emlékezhetünk, nálunk is felvirágzott az utcai kereskedelem – a hatóságok évekig szemet hunytak fölötte, és boldog-boldogtalan nagyban űzte a csencselést a kis tételben behozott nyugati cuccokkal, az addig csak áhított millió piperecikkel, satöbbivel –, nos, annak idején mesélték bizalmasan, hogy egy „turista” akár egy kiló aranyat is hazahozhatott a zsebében némi szerencsével és leleménnyel az isztambuli bazárból, de aranyat ért a farmernadrág és a hiánycikkek minden nemének csempészete is. A farmereket itthon legalább százszázalékos haszonnal lehetett eladni. Ezt a fekete, turistamezes kiskereskedelmet a vízumkényszer miatti utaztatások folytán a vendégmunkások is űzhették: ha bérükből kapós árut vettek, megduplázhatták a jövedelmüket.

Egy kis számítás: ez azt jelenti, hogy a hat-hétszáz dolláros bérek tulajdonképpen jóval ezer dollár fölötti havi jövedelmet hoztak, ami a korabeli hazai átlagbér tíz-tizenötszörösével ért fel. Tehát semmivel sem volt kevesebb, mint a később Spanyolországban megkereshető összeg. Az történt mindössze – és ehhez riportunk bizonyítékkal szolgál –, hogy a török válság miatt, a Nyugat iránti érdeklődés felértékelődött, az uniós csatlakozásra készülődés pedig új irányba terelte a munkát keresőket. Közben a csencselésnek is leáldozott, a kereskedelem legálisan behozott mindent, amire kereslet mutatkozott. De mennyivel otthonosabban mozogtak a román polgárok a számukra sokkal érhetőbb és kiszámíthatóbb isztambuli bazárban, mint később a Nyugat rideg és rendezett csarnokaiban!

Még egy fejezet

Bacsó Zoltán beszámolójából hátravan még az a vándormunkás-tapasztalat, melyet Magyarországon szerzett. Ne feledjük, az erdélyi magyarság először ezt az országot célozta

meg a kilencvenes évek elején, és bár ma már jóval kevesebbet vonz, egy időben sok román is csatlakozott hozzájuk. Az összehasonlítás kedvéért érdemes leírni azt is.

– Magyarországra a két fiaimmal mentem. Beálltunk egy klinkerező céghez segédmunkásnak. Ha nem értettünk más-hoz, csak azt tehettük. A fiaim akkor nagyon jól megtanultak magyarul. Ma már Olaszországban van mindkettő. Megtanultam a klinkerezést. *Mit jelent a klinker?* Külső dísztéglá, amit betonfalra ragasztottunk fel különféle színekben. Kemény, mint a gyémánt. Pesten egy nagy irodaházi negyed épült az Árpád-hídtól északra, Szentendre felé, ott dolgoztam hat évig. Sok ott az építkezés az Auchan áruház háta mögött. Albérletben laktunk egy másik kerületben, 70 ezer forint bért fizettünk. Ötezer forintot kerestünk egy nap az utolsó években, de háromezerrel kezdtük. Nagyon drága volt ott minden. A fizetések jók, de drága az élet. Én itt is megtanultam mindent. Megbíztak hol ezzel, hol azzal, belejöttem, és végül egy egész nagy építkezést is felügyeltem. Gipszkartonozást, csempézést és burkolást végzett a cég a mások által felhúzott épületeken. Mesterszerű beosztásban, a fizetésem sajnos nem volt annyi, mint egy mesternek. Látták, megbízható vagyok, azért tettek meg felügyelőnek. Sok erdélyivel dolgoztunk együtt, de rengeteg románnal is, még Motruból és Târgu Jiuból⁷⁹ valókkal is. Kézzel-lábbal értekeztek, akiben akarat volt, magyarul is megtanult. A Moszkva térre nem kellett kiállnom, oda csak akkor mentem, amikor a szabadnapon egy kis pluszkeresetre akartam szert tenni. Pénzt gyűjteni mentünk ki, nem azért, hogy amit keresünk hét közben, azt szombat-vasárnap elszórjuk. Elmentünk kertet kitakarítani, fűvet nyírni, és megvolt a pénz.

*

A család háza közben felépült, a sok félretett pénzt abba fektették, a gyerekek, akik közben megnősültek, persze a sa-

⁷⁹ Olténiai ipari központok.

játjaikon dolgoznak már. De ők továbbálltak, már olasz lírában számolnak. A sors úgy hozta, hogy riportalanyunk egy magánéleti fordulat miatt hazatért, 2005 után új családot alapított. Elámultam azon a hozzáértésen, ahogy egy hagyományos bodoki gerendaházat eddig legalább felerészben korszerű épületté varázsolta. „Építettünk, mindig ez volt a sorsom, most is az.” Új élettársa Olaszországból küldi haza a félretett pénzt, hogy a házépítést folytatni lehessen. Úgy számítják, még egy év, és meglesz az az összeg, amivel már befejezhető a második szoba és a fürdő. Akkor az asszony búcsút mondhat a bébiszitterkedésnek, és hazatérhet. Az a sokféle tudás, melyet Bacsó Zoltán három országban sajátított el, most mind erre a szemrevaló villácskában, a megszolgált családi otthonban testesül meg, és igazán becsületére válik egy hazatért világvándor kitartó munkaszeretetének.

2011 júniusában

Mi szél vitte Imolát a trópusokra?

Az Amerikába, Ausztráliába elvetődött székelő fiatalok ugyan messzebbre mentek, mint ez a talpraesett, 25 éves, fiatal nő, riporter tapasztalataim behatároltsága miatt mégis neki, Európa egzotikusabb sarkai felfedezőjének kell odaítélnem a pálmát. Apropos, pálma! Ebből a gyönyörű karcsú dísfából rengeteget láthatott a kellemes klímájú Kanári-szigeteken, ahova egy 2008-as októberi napon röpítette, barcelonai átszállással, az egyik nemzetközi járat.

Akin erőt vesz az elvándorlás vágya, annak ha törik, ha szakad, mennie kell, különben örökre boldogtalan lesz ott-hon, és soha nem bocsátja meg magának, hogy amikor tehetett volna, nem indult neki a nagy útnak. De vajon milyen belső ösztöke sarkallja az egyetemet végzett (vagy nem végzett) fiatalokat, hogy felkerekedjenek és világgá menjenek, milyen vágyak szítják bennük a vándorösztönt? Nos, nem hiszem, hogy meghökkentően új válaszokat tudnánk adni erre a kérdésre, csupán a megélt tapasztalat élményét teszi hozzá eddigi elképzeléseinkhez ez a riport. Mint látni fogjuk különben, a mai világ nem egy sarkában meglehetősen biztonságos viszonyokra lelnek az oda megérkező kalandvágyók. Az egyre szerteágazóbb munkamegosztás pedig megélhetést teremt az újdonságot, függetlenséget kereső fiatalságnak, és a fiatal lányok akár egyedül is rábízhatják magukat a megzabolázott szelek szárnyára: a civilizált világ egy része jól szervezett és kiszámítható. Így a kaland akár vendégmunkási próbálkozásként is leírható.

Lányok a táguló világban

Borsos Imola angol- és művelődésszervezői szakot végzett. „Visszaesőnek” számít: még bölcsészhallgató korában töltött pár hónapot Londonban, ahol egy afgán kereskedő cipőbolt-

jában dolgozott elárusítóként (munkaadója annyira elégedett volt vele, hogy távozásakor több pár lábbelivel is megjutalmazta), másik alkalommal pedig németországi nyári óvodában foglalkozott egy csoport aprósággal. Még középiskolás korában szülei buzdítására húgával együtt több erdélyi néprajzi táborba is benevezett, sőt, a választútinak rendszeres látogatója volt, kimondottan tehetséges népdalénekesnek és táncosnak számít. Legújabb külföldi útja is összefügg továbbtanulási vágyával, azzal, hogy harmadik szakként népzene is beiratkozott, és ennek tandíját neki kellene állnia.

Nem tagadja, a pénzkereset egyike legfontosabb céljainak.

– Kölcsönt kaptam rá a szüleimtől, azt meg kell adnom. De egy kicsit szét akarok még nézni a világban. Tisztában voltam vele, hogy most kell nekiindulnom vagy az egyetem után. Én ugyanis otthon szeretnék élni és letelepedni, és ha elkezdek egy olyan munkát, amivel az embernek haladnia kell előre, akkor két-három év után nem állhatok elő azzal, hogy most abbahagyom, és kiruccanok egy-két évre külföldre. Be kell számítani, hogy akkorra már harminc körül leszek, és nyilván mást fogok akarni. Tudtam, vagy most indulok neki, vagy lemaradok róla. Nos, egy egyetemi csoporttársammal, barátnőmmel találkoztam szeptember elején, kérdezem, talált-e munkát, és ő mesélte, hogy ez a spanyol ügynökség mit ígért neki. Ő már mindent elintézett, egy hét múlva utaznia kellett. Megadta az ügynökség e-mailcímét, én is elküldtem az önéletrajzomat. Pár hét múlva felhívtak Madridból, fél órát beszélgettünk, valójában arra volt az illető kíváncsi, tényleg beszélem-e az angolt és a németet. Fontos volt, hogy végeztem már hasonló feladatot. Úgynevezett animátorokat, szórakoztató személyzetet toboroztak szállodákba. Mindjárt elmondom, miből áll a turisztika jól meghatározott szakmája manapság. Én ugyan kimondott animációval sose foglalkoztam, de egy nyáron Németországban tulajdonképpen gyermek-animációt végeztem, csak nem úgy hívták, kicsiknek szóló programokat vezettem.

– *Jó, de te rövid időre akartál kimenni.*

– Közöltem is az ügynökséggel, mire azt válaszolták, legkevesebb öt-hat hónapra kell szerződést kötni. Mondtam, hogy levelezőin végzem a népzene-t, és legkésőbb április végén haza kell térnem vizsgázni. No de amit az ügynökség állít, és ami itt folyik (az utolsó beszélgetésünk skype-on történt, Imola most – 2009-ben – is kint dolgozik), nem fedi egymást, ha az ember itteni főnöke megértő, akkor bármi megoldható, például az is, hogy hazaugorjak egyet vizsgázni.

– *Más cég kötelékébe kerültetek?*

– Nem, minket az animátorokat alkalmazó ügynökség fizet, az ad lakást és biztosítja az étkezést, de ha jól mennek a dolgok, a hotelben bármi elintézhető.

– *Két hónapja vagy kinn, ismered már a szigeteket?*

– Sokat nem láttam belőlük, sőt semmit. Erre, Gran Canaria⁸⁰ déli részén kopárabb a táj, de rengeteg az üdülőhely, a szálloda és az ember.

⁸⁰ A Kanári-szigetek harmadik tagja. A helyi lakosság meghaladja a 800 ezret, fővárosa Las Palmas, de Gran Canaria az a városa – az egyik legjelentősebb spanyol kikötő, a kanári autonóm tartomány parlamentjének székhelye –, ahová ennek a lélekszám-nak a fele csoportosul. A szigetet napjainkban évente 2,2 millió – főleg európai – turista látogatja, zömük repülővel érkezik. Miniatűr kontinensnek is nevezik, mivel 1500 négyzetkilométeren majd minden éghajlati öv és a nekik megfelelő növényzet, valamint domborzati forma megtalálható: a közel kétezer méteres vulkanikus eredetű csúcstól és hegységtől a Szaharát idéző homokdűnés tájig a sziget déli csücskén. Az utóbbira a homok a fekete kontinensről érkezett a szelek szárnyán, állandó a nap-sütés (évi 350 napon át). Hajdani oázisa helyére és környékére a leglátogatottabb modern üdülőkörzetek épültek, köztük Playa del Inglés (Angolok Napozója) és Maspalomas óriásszállodái. A vulkanikus kúpot babérlombú fák, gesztenye- és fenyőerdők övezik, lentebb, a csapadékosabb vidékeken banánültetvények és megművelt völgyek húzódnak, honos itt a kaktuszok minden fajtája, az eukaliptusz, a pálmák és az akár ezer évig is élő sárkányfa. Az Európa és Afrika találkozási pontján, a Ráktérítő

És még több az elfoglaltság, mint kiderül a következő részből.

Vendég, de dolgozó

– Megérkezésünk után kéthetes bevezető kurzust kellett elvégeznünk, ennek első hete elméleti felkészítő volt. Kilencen voltunk újoncok, együtt laktunk a többi animátorral, megfigyeltük, mit csinálnak, meghallgattunk pár előadást. Az alkalmazók megfigyelhették, ki megfelelő a feladatra, ki nem. Elküldeni nem küldtek el senkit, de kettőt majdnem. Az egyik én voltam. Miért? Nekem nagyon nem tetszett a felkészítő, ugyanis aki vezette, egy életunt, szomorú ember volt. Az animátornak ugye mindig jókedvűnek, energikusnak kell lennie. Ez az előadó kolléga közöttünk pont hogy ilyen nem volt, viszont mikor a vendégekkel került szembe, mintha maszkot vett volna fel. Én ettől nagyon elszomorodtam, és úgy éreztem, ezt nem tudnám csinálni, inkább hazamegyek. Annyira ijesztő volt ez az alakoskodás! Pedig fiatal német fiú volt, öt éve animátor, és abban a szállóban ő vezette a csoportot. Meg-

közelében fekvő szigetcsoport klímájának átlagos évi hőmérséklete 20 és 26°C között váltakozik, télen sem süllyed 20 fok alá. A fürdőszezon emiatt szinte egész évben tart, még a tengerpart kilométereken át elnyúló homokos szakaszain is.

Történelmét átszövik az Atlantiszhoz fűződő legendák. A Krisztus előtt 500 körül bevándorló guancho őslakosok itt vesztették el utolsó csatájukat a spanyol hódítókkal szemben, leszármazottaik beolvadtak a bevándorlók seregébe, mára indiai és még egzotikusabb népcsoportok is megtelepedtek élénk kereskedelmi forgalmú helységeiben. Kolumbusz 1492-ben Las Palmas érintésével indult első amerikai útjára. Franco tábornok és cinkosai a szigetekhez tartozó Tenerifén tervelték ki az őket győzelemre segítő puccsot, ma Spanyolország egyik autonóm körzeteként a legjövedelmezőbb turistaparadicsoma az egész európai földrésznek. Azok a német és egyéb eredetű turisták, akik végleg elcsábulnak, és a tartós letelepedést választják, kis közösségeket alkotnak némely városában.

tudtuk, hogy onnan vagy ketten haza készülnek, tehát ket-
tőnknek ott kellett volna maradnia. Pont ezt nem kívántam, a
döntés különben a felkészítőké. Végül kettőt valóban ott ma-
rasztottak, négyen egy második szigetre, hárman pedig Gran
Canariára kerülünk.

A tél itt sem főszezon, magyar szemmel azonban rengeteg
a turista, nyáron állítólag tízszer ennyien vannak. A vendégek
90%-a német, de van holland, lengyel, spanyol és valameny-
nyi francia is. Itt az animátorok főnöke egy 28 éves lány, már
hat éve csinálja. Az egyhetes próbaidőszak után alkalmaztak.
Az ügynökség által bérelt lakásban lakunk, ketten egy szo-
bában, én a főnöklánnyal egy szállóban dolgozom. A mienk
nagyobb szálloda, minden órában van valamilyen foglal-
kozás, néha több is: pingpong, tenisz, fitnesz, kosárlabda stb. Az
órarend ki van téve a falra, a megadott időpontban bemond-
juk a mikrofonba, hogy mi következik, körbejárjuk a meden-
cét, és kedvesen hívogatjuk a vendégeket. Én 11-től a fitnesz
edzést tartom, déltől a vízi aerobicot. A nap úgy kezdődik,
hogy beérünk a hotelbe, felteszünk egy vicces dalt, jó reggelt
kívánunk a vendégeknek. A szálló kabalafigurája a delfin,
egyikünk belebújik a nagy delfin-jelmezbe, és körbejár. Mivel
24–25 fok van mostanában, meg lehet izzadni benne. Előve-
szem a matracokat a tornaórára, megvan a helyem a meden-
ce mellett. Van, hogy még tízen is bekapcsolódnak, van, hogy
kevesebben. Általában így is, úgy is meg kell tartani a foglal-
kozást, mert különben, ha nincs szükség rá, leépítik. Félóra-
negyven perc és készülok a következőre, a vízi aerobics edzés-
re a medencében. Átöltözöm bikinibe, és neki! Így mennek
a foglalkozások délután négy óráig, én közben az úgyneve-
zett koktéltjátékot vezetem, ami abból áll, hogy akinek három
próbálkozásból behunytt szemmel sikerül egy művirágcsok-
rot bedobni egy kosárba, az kap egy pohár koktélt. Máskor
luftballont kell felfújni, elszaladni vele pár méterre, ráülni és
kipukkasztani, mindezt időre. Ehhez hasonló vicces játékok
vannak. Minél több embert kell a színpadra csábítani.

Hangulatfelelősök

– *A játékokat, gondolom, imádják a gyerekek.*

– Nálunk most alig van gyerek. A családbarát szállodákban miniklubot is fenntartanak a gyerekeknek, a piciknek gyermek-egőrzőt, de pillanatnyilag az egész szigeten főleg 60–70 év körüliek üdülnek.

– *Kisebb pénzűek tehát, és nem szórják a pénzt...*

– Nem mondanám, hogy kisebb pénzűek. Német turisták, akiknek mi sem természetesebb, mint hogy ide jönnek üdülni. Én októberben találkoztam olyannal, aki most megint itt van. Átlagemberek, de nem otthoni, hanem német mércével, belefér az életszínvonalukba az évi többszöri nyaralás. Különben nem drága a hely, decemberben napi 24 euró volt egy személyre ebben a háromcsillagos szállodában, most több, de számukra kifizethető.

Délután Imola próbákon vesz részt, este ugyanis show-műsorral kell a vendégeket szórakoztatniuk. Ismert musicaleket adnak elő, a zene és az ének lemezről szól, ők csak előadják: „tátogunk és eltáncoljuk”, mondja. Nagy hasznát veszi, hogy ismeri a színpadi mozgás szabályait, jól táncol, és hibátlan a ritmusérzéke. „Minden táncot hamar megtanultam, a főnökömnek ez nagyon tetszett. Csütörtökön kezdték betanítani, és aznap este már felléptem az előadáson. A Mamma Mia!-ban⁸¹ én vagyok a lány, aki férjhez készül, de előbb a mama megy férjhez, ugye, a másikban én vagyok a gonosz lány. Ha a próbák jól mennek, öttől nyolcig szabadok vagyunk, ez sokszor nem jön be. Este gyerekeknek tartok minidiszkót, a kicsik adott zenére adott koreográfiát tanulnak be, fél tízkor pedig kezdődik a show, az előadás. Heti négyszer mi, heti háromszor profi színészek adják elő, olyankor a világítást mi igazítjuk, beszélgetünk a vendégekkel, odaülünk egy-egy szimpatikus családhoz.

Imola nem tagadja, hogy a terhelés nagy, nem akármilyen összpontosítást, másokhoz való odafordulást igényel. „Én

⁸¹ Népszerű zenés vígjáték.

otthon eléggé szereplősnek és közlékenynek számítok, de a kollégáim itt tízszer olyanok, én már-már kis csendes vagyok mellettük.” Arra, hogy fiatal lányként nem érezte-e magát kiszolgáltatottnak, rávágja: egyáltalán nem. „Legfeljebb háromszor ha előfordult, hogy a férfiak minthá másra utaztak volna. De ahhoz nyilván kettő kell, hát nem ment nekik. Különben nem hagyhatjuk el vendéggel együtt a szállodát, az más kérdés, hogy a városban összefuthatunk, együtt étkeztünk is.” Keresetük havi hétszáz euró, amit teljes egészében megtakaríthatnak. Számítása szerint fél év után jut majd a tandíj mellett másra is, az élmény pedig ingyen van. Úgy érzi, a kemény hajtáson túl egy fürdőhelyi üdülésben is részesült.

Szüntelenül jópofának lenni

Imola a fentieket 2009 januárjában mesélte el nekem, áprilisban hazatért vizsgázni, és ezzel lezárult életének ez a kalandja a napsütötte Kanári-szigeteken. Közben persze mélyebben belelátott az ottani viszonyokba, munkahelyi tapasztalatai is gyarapodtak, a kollégákkal és a vendégekkel alaposabban megismerkedett. Egy év múltán, újbóli megkeresésemkor volt amivel kiegészítenie a korábban felvázolt képet. Azt, hogy a vendégekkel való érintkezés szigorúan szabályozott, csak megerősíteni tudta, esténként egy-egy Colára vagy más üdítőre szabad volt meghívást elfogadni, de a szeszes italt kerülni kellett. Egy üdülőhelyen, ahova sokan kikapcsolódni vagy kimondottan mulatni érkeznek, persze időnként keskenynek bizonyulhat az ösvény, melyet a szabály előír. Ismét rákérdeztem arra, hogy mennyire terhes neki az egész napos „jópofáskodás”.

– Ez nem olyan munka, amit bárki sokáig végezhet, már csak azért sem, mert kizárólag fiatalok csinálják. Fiataloknál hiteles az, hogy egész nap jókedvűek, és fáradhatatlanul sportolni vágnak. Főleg a fizikumot veszi igénybe ez a munka. Én is féltem kezdetben attól, hogy szünet nélkül mosolyogni kell, de olyan a személyiségem, hogy ez nekem nem esik nehezemre. Ha mérges voltam is, ahogy beléptem, mosolyogni

kezdttem, és – érdekes! – az ember átáll arra a hangulatra. Elkezdesz beszélgetni valakivel kellemes témákról, és a rossz-kedv elszáll. Előfordult, hogy még azt is elpanaszoltam, hogy neheztelek a főnökre, mert valami nem kedvemre valót talált ki, és a vendég megértően hallgatta. Tulajdonképpen bármit meg lehetett beszélni velük anélkül, hogy rosszul érezték volna magukat. Nekem még pótnagymamám is került egy német hölgy személyében, aki kereste velünk a barátságot. Persze elgondolkoztam azon, hogy karácsonyra miért jön valaki olyan messzire, amikor otthon unokái vannak, és nagy szeretettel beszél róluk. Nem tudom, de nekem jólesett, hogy időnként gyümölcscsel ajándékozott meg, amikor pedig elpanaszoltam neki, hogy elvesztettem az órámat, egy karórával is meglepett. Ő három hónapon át volt kinn, visszatérő vendég volt, ilyenkor az ismeretségek elmélyülhetnek. Amikor a húgom kijött meglátogatni engem, és aggódtam, mivel megyek ki eléje a repülőtérré, mert messze volt, a néni megbeszélte valakivel, hogy autóval kivigyen és behozzon. Mondom, mint egy gondoskodó nagymama!

– *Mesélted, hogy kollégáid közt akadt, aki évek óta űzte már ezt a mesterséget.*

– A főnököm, egy 28–29 éves lány, legnagyobb problémája az volt, hogy annyira megszerette ott, hogy nem tudta rávenni magát, hogy abbahagyja, pedig tisztában volt vele, hogy már kezd kiöregedni belőle. Bár egyesek harmincas éveik közepéig is csinálják. Ennek a lánynak volt egy barátja, akivel komolyabb terveik is voltak, de nem sikerült zöldágra vergődniük, mert az életmódunk egésznap elfoglaltsággal járt, és hiába volt annak a fiúnak rendes állása, és hiába volt szabad délutánonként, ő nem tudott vele tartani.

Letérni a keskeny ösvényről

Két történet következik befejezésésképpen arról, hogy az önállóságtól a kisiklásig rövid az út, illetve hogy a Kanári-szigetek téli idénye a nyáritól legalább annyira különbözik, mint, mondjuk, a gimnáziumi tánciskola a híres-neves

pamplonai fesztiváltól, a bikafuttatástól, ahol felszabadulnak az ösztönök.

– Még a képzés alatt, mikor egy hétig együtt voltunk mi, kezdők, és mindenféle helyzetekben kipróbáltak minket, hogy lássák, ki miben jobb, összebarátkoztam egy holland fiúval, és nagyon örültünk, hogy a szétválogatáskor egy szigetre küldtek, a lakhelyünk is közel volt egymáshoz. Nos, ez a fiú még az elején elkövetett egy butaságot, egy bulin annyira berúgott, hogy le se feküdt, másnap egyből dolgozni ment, de az ital még érződött rajta, és az étteremben a svédasztalnál reggelizés közben a vendégek látták rajta, hogy még nem józanodott ki. Otthon lezuhanyozott, és tizenegykor már nem volt baj vele, de a reggelinél még furcsán viselkedhetett. Az ügynökség figyelmeztette, hogy még kap egy utolsó esélyt. Ő ennek ellenére, két nap múlva megint bulizott, este nagy hangosan tért haza, felébresztette a lakótársait, mire azok felhívták az ügynökséget, hogy elégük van belőle. Ha ez a srác nem új ember lett volna, nem biztos, hogy így járnak el, de az volt. A részegség ugyan még nem ok a kirúgásra, de ennél a srácnál betelt a pohár. Megmondták neki, hogy ki van rúgva, és azonnal el kell hagynia a szállását is, holott a szerződés szerint még egy napot ott tartózkodhatott volna. És mivel tudták, hogy mi jóban vagyunk, velem is közölték, ha segítek neki, engem is kirúgnak. Nem értettem, mire azt mondták: nem alhat nálam, ha azt kéri, mert a lakást nem én fizetem, ezért az nem az enyém. Szegény fiú a tengerparton nyugágyakból épített magának barikádot, és ott töltött két éjszakát a homokban, evett, amit kapott, amíg otthonról feltöltöttek a bankkártyáját, mert a pénze elfogyott volt, és nem fogadta el a kölcsönpénzt, amivel repülőjegyet vehetett volna, hogy hazatérhessen. Az orrom előtt vált hajléktalanná valaki, és láttam, hogyan történhet meg egy ilyen eset. Napszámosnak elment volna, de a téli szezonban munkát sem talált. Annyit tudtam csak segíteni, hogy amíg útnak indulhatott, a csomagját nálam tarthatta, de azt is külön engedéllyel!

Hogy prostitúció és alvilág van-e? Hogyne volna, betörésről, rablásról, ilyesmiről nem hallottam, de főleg fekete nők so-

kan élnek az utcán. Egy nagy szórakoztató komplexum állt a közelben, nagyon alpári módon működött, nem lehetett elmenni mellette, hogy ne kapjon az ember mindenféle ajánlatot, meghívást estére ebbe vagy abba a klubba. Egymásra licitáltak, kártyákat osztogattak, amivel a turista egy ingyenitalt kapott a bárban. Ezekben egy-egy táncos lány a pulton ropja, nem feltétlenül meztelenül, hanem fehérneműben, mondjuk. Minden hotel más. A miénket télen nyugdíjasok látogatták, szolidabb volt a légkör, de láttam videókat a nyári bulikról, akkor egészen másképp folyik ott is az élet. A fiataloknak más programokat, más hangulatot kínál a személyzet. Akik nyáron animátorok, egészen mást mesélnek, mint a téliek. Nyáron nyitva a diszkó, és a program belenyúlik az éjszakába. Fiataloknak erotikus versenyeket is kitalálnak, egy videón láttam, hogy a lányoknak le kellett vetközniük bugyira. Régebben az animátoroknál felvételi elvárás volt, hogy ebbe belemenjenek. Mert lehetett tudni, lesz olyan szituáció, amikor lekerülnek a ruhák. Nem feltétlenül jelentett ez más szolgáltatást is, de feladata lehetett az animátornak, hogy megmutassa, milyen vagány az, ha valaki sokat iszik, és utána levetkőzik, hogy a vendégsereg aztán kövesse őt. Fiúkkal készült videón meg azt láttam, ahogy meztelenül kellett állniuk, egy-egy kalappal takarhatták el magukat, és a kalapokat úgy kellett továbbadniuk, hogy véletlenül se látszódjék ki semmi. Nos, a főnöklány, aki ezeket nekem levetítette, azt mondta, ő nem fog ilyet követelni a beosztottjaitól, aki önként akarja, tegye, de ő nem fog kötelezni rá...

Imolát vizsgák várták itthon, amiket fontosabbnak ítélt annál, hogy a szálloda nyári játékaiba is belekóstoljon. Azóta állandó állása van, és az idősebbek nem győzik furcsállni, hogy van az, hogy ők ötvenévesen kevesebbet keresnek, mint amennyit egy multinacionális cég nyelvismerő fiataloknak kezdő fizetésként felkínál.

2010 májusában

IV. rész

A munkaerőpiac vámszedői

A munkaközvetítő cégek annyira elszaporodtak, hogy még a kisebb városokban is sűrűn beléjük botlik az ember, a nagyobbakban pedig ők viszik ma a prímet, irodáik ott virítanak a főutcákon, de befészkeltek magukat a lakótelepek tömbházaiba is. „Álom-” vagy „eurós” vagy „rendkívüli” vagy „legjövendmezőbb” külföldi munkahellyel kínálnak meg úton-útfélen bárkit, aki rikító cégtábláikat, hirdetéseiket végigböngészi. Azt állítják villanyoszlopokra kiragasztott, postaládákba bedobott, két kézzel szórt céduláikon, hogy életed nagy esélyét szalasztod el, ha nem fogadod el ajánlatukat. Látható az utcaképen is, hogy ez a társadalom inkább elküldi, mint marasztalja tagjait, szinte kérkedik nyitottságával. Idézet pár birtokomba került kecsegtetésből (a román írásokat magam fordítottam le):

„Szeretnél többet az élettől? 27–50 év közötti, talpraesett, kedves nő vagy? Társalgási szinten beszélsz legalább még egy nyelvet (angolt, franciát, németet, spanyolt)? Szeretnél az elkövetkező négy évben ingyenes ellátás mellett havonta tisztán 1150 dollárt megkeresni? Ha igen, akkor jelentkezsz idősgondozónak külföldre, telefonszám...” (2011)

„Rendkívül kedvező magyarországi munkahelyet ajánlunk 18–40 éves nőknek. Megbízónk Budapest melletti multinacionális, elektronikai termékeket gyártó nagyvállalat. A munka jellege: automata gépsorok kiszolgálása. Nem szükséges szakképzettség és tapasztalat. Fizetés havi nettó 65–75 ezer forint. Egyéb juttatások: ingyenes munkásszállás, négyágyas szobák, zuhanyzó, vécé a folyosón, főzési lehetőség szintenként a közös konyhában – ingyenes vállalati busz a munkába járáshoz – 13. havi fizetés – 2 havonta egyszeri ingyenes hazautazási lehetőség – meleg ebéd heti két alkalommal ingyenesen – délutáni műszak esetén egy meleg vacsora ingyenesen – éjszakai műszak esetén egy hideg vacsora ingyenesen.” (2009)

Egy másik, 2008-as évi ajánlat felsorolja a keresettebb szakmákat, és melléte a kínált bért. Kőműves: 105 ezer forint, bútortasztalos: 80–100 ezer forint, szerszámkészítő: 130–200 ezer forint, CNC marós: 100–150 ezer forint, minősített hegesztő: 130–160 ezer forint, AWI hegesztő: 90–120 ezer forint, javító műszerész: 75–85 ezer forint, szerkezeti lakatos: 80–150 ezer

forint, nemzetközi gépkocsivezető: 200 ezer forint, víz-fűtés-szerelő 20–140 ezer forint. Egyetemi hallgatókhoz fordul a negyedik:

„Ha az istenek választása Görögországra esett, mért ne választanád te is Görögországot? Állások a történelmi hagyományokban bővelkedő görög szigetek partjain. Mindössze angolul kell tudnod, és diáknak kell lenned. Indulhatsz a nagyvakációban vagy bármikor, és akár hat hónapra is elszegődhatsz. Munkahelyek szállodaiparban és élményfürdőkben: recepciós, hostess, másodszakács, gépkocsivezető, aerobic edző, báros, pincérnő, vízimentő, bébiszitter stb. Fizetés minimum 350 euró havonta. A program díja 400 lej és 150 euró. A szállást és a szállítást a munkáltató állja.”

Szintén diákoknak Spanyolországban uszodai vízimentő beosztásban már 1300 eurót kínálnak, de heti hétnapos(!) és napi 8–11 órás(!) munkaidő mellett, ami még hosszabb is lehet – mindezt ugyancsak a nagyvakációban.

Egy kivétellel a 2009-es válságot megelőző évek hirdetéseiből idéztem. A gazdasági recesszió hatására elapadtak az ajánlatok, megsaporodtak viszont a zavarosban halászók. Láthattuk, az ígéretetek sokszor mennyit érnek, igazából mégis inkább azok fázhattak rá a kalandra, akik a nem hivatalos csábításnak engednek. Szép számmal ólálkodnak nem hivatalosan dolgozó fejevadászok a prérin, időnként kimondott csalók vetik ki hálójukat a munkakeresőkre, ahogy arról sok lóvá tett ember tanúskodik. Két háromszéki történet zárja a kötetet.

Nemzetközi szélhámos banda garázdálkodik vidékünkön

Az áldozatok, mint látni fogják, nem holmi hiszékeny, naiv emberek, amennyire tudtak, próbáltak körültekintőek lenni, de a munkaerőpiacon uralkodó mai (2010-es) állapotok nehezen minősíthetők, annyi a csapda, és annyira hiányzik a hivatalos ellenőrzés, hogy a legdörzsöltebbek is könnyen lépre mehetnek, főleg ha a lelkiismeretlen gazemberek épp valami újabb kelepécét eszeltek ki.

– Igaza van, a kőművesek valóban kapósak – válaszolja kérdésemmre D., akinek kőműves az élettársa –, B. mégis kénytelen volt a külföldi ajánlatot elfogadni, mert bár évek óta csinálja, és eddig talált itthon munkát, január óta semmit nem tudott felhajtani. Az ismerős vállalkozók az építőiparban is mind leálltak. A válság, vagy mi. A kislányunkra egy néni vigyáz, bankkölcsönt kell hogy törlesszünk, arra az én keresetemből nem futja, ráadásul attól félek, hogy én is elvesztem az állásomat. Muszáj volt valamit találni. Olvasta újsághirdetésben, hogy Csehországban kőművest, mázoló, lakatost, asztalost keresnek. „Jelentkezni Kiss Gábornál”, azt írták, és megadtak egy telefonszámot. Mikor felhívta, az illető úriember benyomását keltette, nagyon csiszolt volt a szókincse. Személyesen egyszer sem találkoztak, csak telefonon beszéltek vele. Startból elmondta, hogy német cégről, a Hoffman Bau GmbH-ről van szó, hároméves projekten dolgoznak Csehországban, lakótelepeket, bevásárlóközpontokat építenek, ő ott kisebb főnök, most épp otthon van, Temesváron, és azt a feladatot kapta, toborozzon embereket. Eleget firtattuk, miért kell egy temesvárinak Háromszéken hirdetni, azt felelte, az ottaniak már mind kimentek. Mindenre volt válasza. És nem siettetett, az első beszélgetés a Szent György-napok előtt folyt, és azt mondta, május 15-re kellene kint lenni. A kiutazást viszont egyénileg oldja meg mindenki. Ez fontos. Tőle egy címet fo-

gunk kapni, és azon kell jelentkezni. A párom rögtön felhozta, hogy lenne három társa, akivel eddig is együtt dolgoztak. Nem, felelte, mert már jelentkeztek mások, esetleg egyről még lehet szó. Ennyi volt az első beszélgetés. Egy második alkalommal ő keresett meg, és elkérte a párom és a barátja adatait.

Kiemelt összkomfort

B. és élettársa közben megbizonyosodtak az interneten, hogy a cég létezik, mi több, az illető által megadott pilseni címet is megtalálták. Az, hogy közvetlenül felvegyék a kapcsolatot a céggel, már nem járta meg az eszüket, igaz, németül nem tudnak.

– Utána hol mi jelentkeztünk, hol ő, további adatokat kért, és hangsúlyozta, a német cég normális körülmények közt szállásolja majd el őket, erre nagyon adnak a németek, egy szobában két munkásember lesz, van hűtőszekrény és mosógép, persze, fürdő is, viszont kell fizetni fejenként 220 eurót, afféle garanciát vagy kauciót, ha megrongálnád a berendezést, lehessen javíttatni.

– *Magának nem kért semmit?*

– Egy vasat sem. Érdekelt minket, hogy a közvetítés mibe kerül, mert ma mindenért fizetni kell, ugye. „Semmibe, kérem! Egy hirdetésbe került nekem, az semmi. Kiutaznak, és ott megkötik a szerződést, ennyi.”

– *De miért nem fordultak munkaközvetítőhöz? Csak több biztonságot nyújt!*

– Kiderült, hogy tévedtem.

Ámító közvetítők

A hivatalos munkaközvetítőket ugyanis kimondottan megbízhatatlannak találták. Egy brassói cégnek, amely a „plecări urgente” (azonnali indulás) jelszavával három napon belül munkába állást ígért, két emberre huszonhatmilliót (2600 új lej) fizettek ki. Hogy aztán a három napból öt hét legyen, és a munkahely még mindig sehol. Közben két-három naponta folyton hitegették őket telefonon, egy alkalommal háromszor

járták meg Brassót egyetlen nap, mégsem lett a dologból semmi. Valamilyen ürüggyel folyton újabb pár napos halasztást szenvedett a kiutazás Ciprusra vagy máshova, utoljára pedig, már hajnalban, amikor mentek ki az ajtón, hogy a bukaresti reptéren várja őket a gép, akkor fújták le az indulást. Nem holmi zugcégről van szó, a város központjában székel, rendben vannak a papírai. Másfél hónap után visszakérték a pénzüket. Egy sepsiszentgyörgyi hasonló ügynökséggel ugyancsak megjárták. Az csupán ötmilliót kért, viszont „szintén hülyét csinált belőlünk, és a pénzt is csak hosszas harc után volt hajlandó visszaadni. Egy hónapon át hitegetett, hogy hamarosan interjúra mehetünk, még hozzá Slobodziára⁸². De miért oda? Mert odaavaló a felvettek zöme, és oda jön a külföldi vizsgáló. Végül nem lett ebből sem semmi, de »a pénzt csak holnap tudom kivenni a bankból«. Mondtam neki: szép kamatot hozott közben magának a sok ember pénze!...”

Nos, végül megállapodtak a rejtélyes főnökkel, és jármű után néztek. A vonat drága, az olcsóbb autóbusz egy nappal később ért volna oda a kelleténél, mire Kiss Gábornak támadt egy ötlete: volt még két fiú Kovásznáról, azokról úgy tudta, autóval mennek ki. Megadta a telefonszámukat, azokat egy társuk szállította volna, nem találták megfelelőnek, ezért úgy döntöttek, B. saját autóján mennek ki mind a négyen („Milyen szerencse, mert gyalog jöhettek volna haza!”), megosztva az útiköltséget. Még egy beszélgetés Kiss Gáborral, aki azt mondta, ő is visszatér Prágába, ahogy megérkeznek, hívják ott fel, de legyen roamingjuk (külföldi távbeszélés), hogy tudjanak értekezni. Mellesleg egy hazai Orange-számon beszélgettek addig.

A hitegetések földjén

– Az autó az én nevemen van. Az első kiadásunk abból állt, hogy felhatalmazást kellett adnom a páromnak, hogy kivihesse a határon. Végül szerdán délben kiment a fiúkért

⁸² Város Munténiában, Ialomița megye központja.

Kovácsnára, itthon beültettük a másik barátját, és négyen elindultak. Előzőleg aprólékosan kiszámítottuk, hogy mennyibe kerülnek az autópályadíjak, és mennyi kell ahhoz, hogy az első fizetésig még maradjon egy kis pénze kajára. Annyit vitt magával, hogy abból szűkösen kijött volna. Becsomagoltam neki a csirkecombot és a konzerveket. Minden nyomorúságunkban is öl meg a röhögés, ha arra gondolok, mit szóltak a szállodában, amikor a harminc fuszulykakonzervet, amit felpakoltam, meglátták a hűtőben. Na, a páromnak nincs gyakorlata a vezetésben, de egy svungban levezette az 1400 kilométert. Másnap, csütörtökön délelőtt ott voltak Prága szélén, és felhívták Gábort. Az meg volt lepődve: „Hogy vannak már ilyen korán itt? Na jó, adom a címet, nem Pilsenbe megyünk, maradjanak Prágában.” A címet mobilüzenetben küldte, hogy pontos legyen. A párom nekiindult a nyolcsávos úton, amíg a szemük ellátott, annyi volt az autó. Képtelenség lett volna megtalálni a címet, hát megkértek egy taxist, haladjon előttük, és azt követték. Megérkeztek a Budilova utcába, egy nagy szálloda előtt megálltak, szemben egy kínai étterem volt. Felhívják: „Kiss úr, itt lennénk!” Erre ő kijelenti, hogy éppen 50 kilométerre van Prágától, bemenni nem tud, de egy embert hagyott ott, hogy várja őket. Nem hitte, hogy a megadott címre mentek, noha az utca sarkán is ott volt a felirat. Végül, mivel villamos nem járt az utcában, kisütötte, hogy „Maguk nincsenek jó helyen! Hol áll az autójuk? A szálloda előtt? Na, azonnal tűnjenek el onnan!” Ez akkor nem tűnt fel nekik, de szerintem az lehetett, hogy mivel déli órában értek oda, abban a szállodában ki tudja, hány áldozata lehetett elszállásolva, akik alighanem akkor ébredtek rá, mi történt velük, és tartott attól, hogy a két csapat találkozik. És kiküldte őket az állomásra, onnan még egy címre, de megint azt állította, nem jó helyre mentek. Három órakor pedig kitűnt a képből, és csak estefelé válaszolt a telefonhívásukra. Előbb küldött egy olyan üzenetet, hogy ha képtelenek egy megadott címet megtalálni, akár haza is térhetnek. Ezzel is megerősítette, hogy neki a dolog nem fontos. A párom, szegény, azt írta nekem sms-ben:

nem tudom összekötni a dolgokat, neki semmi érdeke ezt tenni velünk, azon ő nem nyer, ha hazatérünk. Pszichikai nyomáson alapult az egész, jól kifárasztotta és megzavarta őket. Kiss Gábor végül este 8-kor elnézést kért telefonon, és új címet adott meg. Rasinova Nabrezi 38. szám. Addigra térképet is vásároltak, de abból semmit sem értettek. Itt ismét becsapódtak, mert az üzletben elfogadták ugyan az eurót, de koronában adtak vissza. Itthon számítottuk ki, hogy képesek voltak 70 eurót elvenni egy várostérképért. A taxizások is sok pénzbe kerültek, volt úgy, hogy egy óránál tovább követték az egyiket. Végül este tízkor befutottak az utolsó címre. Mint az ágrólszakadtak, ültek a kocsiban egy újabb, különben gyönyörű, Dunára néző szálloda előtt, amikor megjött egy cseh rendszámú autó, és kiszállt belőle egy jól öltözött hölgy, aki szépen beszélt magyarul. Szlovákiainak mondta magát. „Jaj, fiúk, na végre, hogy találkozunk! Gábor már majdnem megevett engem telefonon, hogy nem bírom ezt a találkát összehozni, csak szaladgálok egyik címről a másikra!” Bizonygatta, hogy elkerülték egymást. A fiúk persze megörültek neki a bolond nap után. Megnyugodtak, hogy mégsem átverés, mint ahogy gondolták. Névsort vett elő, nevükön nevezte őket, majd betessékelte valamennyit a Residence Hotelbe. A recepcióssal angolul beszélt, a fiúk nem értették, mit mond. Fontos, hogy Gábor korábban megtudta tőlük, egyikük sem beszél idegen nyelven. Kaptak egy kulcsot, felmentek a szobába, és meglepődtek. A páromat mintha fejbe ütötték volna: még bécsi zongora is volt a lakosztályban. Azt írta nekem: „Én nem nőgyógyásznak jöttem Prágába!” Mondta a hölgynek is, hogy a malteres ruhájában be sem engedik majd, elvégre nem üdülni jött... „Ó, dehogy lesz malteres! – felelte. – Fiatalember, ez egy német cég! Magukat reggel busz viszi ki a telepre, onnan pedig tusolás és átöltözés után jönnek be. Igenis, ez lesz a szállásuk!” Elnézést kért a Gábor nevében, aki nem tudott jönni, mert 160 román munkásért felel, és dolga akadt. Jó másfél órán át beszélgetett velük, elővett egy előszerződést is, amit azért nem íratott alá velük, mert előbb le kell fordíttatnia románra, hogy

értsék is, mibe mennek bele, aztán elbúcsúzott. „Jaj, igen, Gábor említette a 220 eurós garanciát, ugye? Azt kérem ide.” A párom vonakodott odaadni: majd ő odaadja Gábornak. „Jaj, akkor aludjon kinn az autóban!” 880 eurót vett át. Puhatolózott a feladatok felől is, de a csaj vágta a szakmát, nem volt járatlan az építészetben. „Na, feküdjenek le, pihenjék ki magukat. Reggel nem kell korán kelni, délelőtt Gábor eljön, és beviszi magukat a céghez.” Még megkérdezték, maradhat-e a kocsí a járdán, a szálloda előtt, mire a recepciós megengedte. Szerencsére, nem kérték, hogy valahova elvigyék, mert autó nélkül maradhattunk volna. A párom elalvás előtt még írt nekem egy üzenetet: „Ez nem munkásszállás, itt valami nincs rendben.” Nem is aludt öt óránál többet, szegény.

Ébredés és utójáték

Másnap fény derült a turpisságra, délelőtt hiába várták Kiss Gábort, a szállodások dél felé szoltak, letelt a napjuk. Ők azonban úgy értették, takarítani akarnak, hát kísértáltak, még mindig várva a vélt munkaadót. De az nem jött, a szállodából pedig menniük kellett. Belátták, lóvá tették őket. Ahogy jönnek kifelé, látják, a tilos helyen parkoló kocsit épp el akarja a rendőrség szállíttatni. Gyorsan beszálltak, s ahogy besodródtak a forgalomba, már nem volt megállás. Egyfolytában jöttek hazáig, a maradék pénzükből épp csak az üzemanyagra futotta, holtfáradtan érkeztek meg, szerencsére baj nélkül. A kovásznai fiúk édesanyja, aki ötvenmilliós bankkölcsönt vett fel, hogy fiai elindulhassanak, kétségbeesett, amikor meglátta őket. A kár itt is, ott is nagy. „Kiss Gábor” pedig akkor és azóta sem veszi fel a telefont, hiába tárcsázzák a számot.

Van a történetnek egy utólagos fejleménye is. Pár napra rá, már itthon, egy ismerősüknél, aki szintén munkát keres, beszélgetés közben kiderült: ő is tárgyal a lapból megismert számon egy Kiss Gáborral, aki neki úgy mutatkozott be, hogy kézdivásárhelyi, és egy itteni cégnél dolgozott korábban. Ugyanazt a sztorit adta elő, a Hoffman Bau GmbH-ra hivatkozott...

Ennek a kiszemelt áldozatnak szerencséje volt, megúszta az átverést. De mi lesz a többivel, azoknak ki szolgáltat igazságot?

Alighanem a székelyföldi tagokkal is rendelkező nemzetközi szélhámos banda nyomaira bukkant az a négy háromszéki, aki a minap egy csehországi munkaalkalmat kínáló újsághirdetésre jelentkezve kiment Prágába, ahol aztán rútul becsapták őket. A helyi rendőrség adtafelvételre szállt ki az áldozatokhoz, nemzetközi körözés nélkül bajos lesz eredményre jutnia.

2009 májusában

Ezereurós bér helyett üres kézzel tértek haza a kicsábítottak

(Csehül álló munkabiztonság)

Rútul rászédett munkakeresők fordultak a riporterhez: tegye közzé, ami velük történt, hogy mások elkerülhessék a kelepécét. Úgy tűnik, vérszemet kaptak a nemzetközi szélhámósok: bár múltkoriban is hírt adott róluk a sajtó, ők akadálytalanul folytatják üzelveiket a mai napig, és már százával szedi áldozatait a csalássorozat, miként kiderül a hozzánk forduló szavaiból.

Sok háromszéki akadt horogra

Egy nevének elhallgatását kérő vásárhelyi hölgy, maga is kárvallott, azzal keresett meg, hogy tudomása szerint háromszéki a lóvá tettek jó hányada, Barót és Sepsiszentgyörgy, Málnás, Oltszem vidékiek többen is lépre mentek a szélhámósoknak, de találkozott nagybányaiakkal, szalárdiakkal⁸³, és sok csíkival is. A munkatoborzást tudomása szerint a PBM UNION Jobs nevű cég marosvásárhelyi irodája végezte, és az az egész Székelyföldre kiterjedt. Az első becsapottak feljelentései után vizsgálatot indított volna ellenük a megyei rendőrség, és a kirendeltségnek be kellett zárnia, a cég nevében fellépő Pavelova Márta szlovák állampolgár és fia, Zsolt azonban továbbra is folytatja a toborzást – állítja a hölgy.

A hozzánk forduló elmesélte, hogyan járt. Munkát keresve bukkant a hirdetésre, az irodán közölték vele, hogy előbb le kell pengetnie 325 eurót munkaközvetítői jutalékként és szállítási díjként. Akinek kevesebb pénze volt, annak megengedték, hogy majd az első fizetéséből rendezze a különbözetet. Két hónapot húzott le az autópálya menti munkán, kerítése-

⁸³ Bihar megyei település.

ket állítottak, de a bérét senki nem kapta meg. Pár alkalommal negyveneurós előlegeket osztottak ki, hogy eltengődjének belőle. Ez ment egy darabig, végül aztán rájött, hogy szélhámosok markába került, és saját költségén hazatért. Tudomása szerint a toborzás nem állt le, annak ellenére, hogy a marosvásárhelyi gazdasági rendőrség nyomoz az ügyben, újabban csemetét ültetni csábítanak ki nőket Csehországba, s családokként ezereurós bért ígérnek. Hogy mindenki ráfizetett volna? „Úgy tudom, két gyergyócsomafalvi⁸⁴ maradt a 250-nél is több emberből, a többiek közül senki nem kapta ki, ami járt neki. Amikor a cirkusz kitört, egypáran még kaptak 6000 cseh koronát, aki meg semmit sem, az úgy jött haza, ahogy érte. Helynevek? Úgy tudom, Zelena Radára vittek ki embereket legutóbb. Figyelmeztetni szeretnék mindenkit: ne dőljenek be a cselnek. Kiviszik a szerencsétleneket, még pénzt is szednek el tőlük, dolgoztatják, és kapnak érte egy nagy semmit. Cégnevek? Wood Service-nek hívják az egyik cseh céget, de több is van belőlük.”

A válság miatt az emberek kezdenek kifogyni a tartalékaikból, nem csoda, hogy kapva kapnak az alkalmon, és nem figyelnek arra, hogy az ajánlat, az ígéretés körülményei már eleve gyanúsak. A munkaerő-szédelgők lelketlenségére nehéz szavakat találni, a nyomorultaknak az utolsó garasait szedik el, s miután rabszolgaként dolgoztatják, szó szerint az utcára teszik ki őket. Ez derül ki az alábbi történetből is, melyet egy neve elhallgatását kérő csíkszentmártoni⁸⁵ férfi osztott meg velem.

Kölcsönpénzen haza

– Erdőn dolgoztunk, láncfűrészszel kellett fát gyalulni. Voltunk vagy nyolcan. A munkával nem volt baj, azt tudtuk végezni. Lakni? „Betyárhotelben”, kérem, én elégedett voltam a körülményekkel. Minden reggel vittek az erdőre, adták a

⁸⁴ Hargita megyei település.

⁸⁵ Hargita megyei település.

kézbelit, és gyúrtuk. Tizenkilenc nap után ketten megbetegedtünk, a szálláson maradtunk. Jött a kicsi főnök, valami Jozef, csak csehül tudott, s értésünkre adta egy tolmács segítségével, hogy megveszik nekünk a jegyet, ülünk fel a vonatra, és Prágában majd vár ránk az állomáson egy csajocska, aki kifizet. Mi két napot vártunk étlen-szomjan az állomáson, padokon aludtunk, de nem jött senki. Szerencsére Prágában dolgozott az unokatestvérem, őt értesítettem telefonon, ő vett nekünk vonatjegyet, hogy haza tudjunk jönni. Annyi pénze nem volt, hogy a másik ötnek is váltson jegyet, azoknak szerzett valami munkát, hogy az utazásra valót megkereshessék. Szóval, potyára dolgoztunk. Hogy tettünk-e feljelentést? Mi nem. De voltak, akik a román követséghez fordultak, ott azt mondták nekik, már százhatvanan járták meg ugyanúgy. Felírták, aztán mit tesznek, nem tudom. Munkaszerződést? Valamit aláírtak velünk Csehországban, de ugye nem tudjuk, mit, nem értjük a nyelvet. Úgy tudom, sok háromszéki van kint ma is.

*

Néhány megjegyzés: a korábbi (2009. májusi) esettől különbözik valamelyest a mostaniak kálváriája. Úgy tűnik, a családok ugyanazok, változtattak viszont a módszereiken. Múltkor ugyanis a közvetítői jutalékra utaztak, a Prágába kicsábítottaktól pénzt szedtek el, és utána a szállodában faképnél hagyták őket, és felszívódtak. Most ezen túlmenően még dolgoztatják is a bepalizottakat, ezúttal tehát tetten érhető cégek is kezükre játszanak. Pár hétig-hónapig előlegeken tartják az embereket, majd vagy ígéretekkel fizetik ki őket, vagy egész egyszerűen lerázzák, vonatra ültetik, és a fővárosban cserbenhagyják őket. Nyilván arra számítanak, ami be is következik, hogy nyelvismeret hiányában és a hivatali procedúráktól való irtózás vagy a járatlanság okán a nyomorultak feladják a harcot, és beérik annyival, hogy valamiképpen hazavergődnek.

Úgy véljük, itthon a feljelentést mindenképp meg kell tenni. A többi pedig már a román rendőrség dolga, és a híres eu-

rópai együttműködése, mert a csalókat lefűlelni és az ingyenmunkát kikényszerítő szégyentelen cégeket is megfékezni már a cseh illetékesek feladata.

Amíg ez be nem következik, addig bizony csehül állnak a kontinentális munkabiztonság dolgai, és akadálytalanul garázdálkodhatnak ezek a nemzetközi szélhámosok. A legfelkavaróbb a dologban ugyanis az, hogy másfél-két évvel(!) az első vészjelek után még mindig nem buktatták le az illetőket!

2010 szeptemberében

Utószó

A vendégmunkásra szükség van és lesz, de neki vajon mi hiányzik?

1.

„A multikulturális társadalom építésének kísérlete megbukott” – jelentette ki Angela Merkel német kancellár 2010-ben, majd brit és francia kollégái is hasonlóképpen nyilatkoztak. Éktelen sajtóvisszhangot váltott ki a véleményük, jóllehet a multikulturalitásról szóló vita nem új keletű, több évtizede folyik, és korántsem számít lezártnak. Merkelék kijelentése csak újabb kinyilvánítása egy legalább negyven éve újra meg újra megfogalmazott kételynek.

Akik az eszmecserében véleményt nyilvánítottak, a – homogenizáló *globalizmus* és az individualizációt túlhaltó *liberalizmus* közé helyezett, mindkettőtől különböző, részben velük szembenálló – *multikulturalizmust* kétféleképpen értelmezik: egyrészt mint a többségi társadalomból kizáró, másrészt mint a többségi társadalomba integráló törekvést. Leginkább a vendégmunkások, a bevándorlók azok, akiknek egyáltalán nem mindegy, melyik kap épp nagyobb hangsúlyt a nyugati politikai elit szószólói körében.

A kelet-európaiakat érezhetően másként kezelik a német, angol vagy spanyol társadalmakban, mint a török, arab és afrikai muszlim menekülteket, még ha a kelet-európai bevándorlók tömegének több millióra való duzzadásával időnként az ő kollektív jogaik, közösségépítésük és beilleszkedésük, letelepedésük időszakos vagy tartós volta is kritikus témává válik.⁸⁶

⁸⁶ Itt jegyezzük meg, az őshonos kisebbségek szülőföldjükön való boldogulását a multikulturalizmus kezelésénél jóval többet nyújt.

A bevándorlás hasznát senki sem vonja kétségbe, maga Angela Merkel sem: „Minden évben 200 ezer német megy nyugdíjba, és hagyja el a munkaerőpiacot anélkül, hogy utánpótlása lenne, a munkaerőhiányt a bevándorlók enyhítik” – mondta az előbb idézett kijelentése folytatásaként. Ezt belátva az Európai Bizottság már a 2000-es évek elejétől szorgalmazta a korábbi Temporary Migrant Worker Program-ok (Időszakos Vándormunkás Program) gyakorlatának felújítását. Észak-Európában, ahol ezeket újból alkalmazzák, szigorúbb állami kontroll alatt folytatódott a vendégmunkások behozatala, bár kritikusaik szerint még mindig inkább a lejáratott és jogkorlátozó „munkaerőimport emberimport nélkül”-i diszkriminációs, jogkorlátozó eljárások jegyében.⁸⁷

2.

Nem hallgatható el, hogy 1989 után az EU-s csatlakozásig, sőt azon is túl, a Kelet-Európából Nyugatra kiözönlő munkakeresőknek csak kisebb része rendelkezett legális munkavállalási engedéllyel, többségük kényszerűségből turistaként próbált munkát vállalni, mások a menekült státussal kísérleteztek vagy éltek vissza, tehát már eleve megtapasztalták a kétes jogi helyzet minden hátrányát.

A Nyugat a maga szűrőmechanizmusait jóval korábban felállította. Már a hetvenes években lelassult a migránsok befogadása, mert amit időszakos vándormunkának véltek, az etnikai kisebbségek megtelepedéséhez vezetett. Másfelől a liberális demokrácia szabályai szerint társadalmi összefogás juttatta egyre több joghoz a bevándorolt és ott lehor-

tó módon, tehát másként kell elősegíteni, itt a belső önrendelkezési formákat tekintjük mérvadónak.

⁸⁷ Lásd: Stephen Castles: *Guestworkers in Europe: A Resurrection?*, International Migration Institute, James Martin 21st Century School, University of Oxford, 2006. A szerző ennek tulajdonítja, hogy az illegálisan az Unió területén tartózkodók, azaz a nem nyilvántartottak száma becslések szerint 4 és 7 millió között lehetett 2005-ben.

gonyzó, családot alapító embereket, köztük nagy számban muszlimokat is.⁸⁸ A nyugati gazdasági fellendülés és 1989 változásai új lökést adtak a bevándorlásnak. Ennek problematikusága továbbra is fennáll.

Mindamellett Nyugat tudatában van annak, hogy a kelet-európaiak jobban kezelhető, inkább beolvasztható, kevesebb etnikai problémával járó csoportot képeznek, akik hasonló kultúrkörből érkeznek, olcsóbb munkaerőt jelentenek a hazainál, egyformán alkalmazhatók az alacsony és a magasabb presztízsű munkakörökben, az utóbbiban időközben szintén komoly hiány keletkezett. Orvos- és ápolónőhiány van, pedagógusok, informatikusok, szakmunkások stb. kellenek. Ezeket Kelet-Európa mind tudja szállítani.

Pénzügyi válság ide, munkanélküliség oda, Nyugaton továbbra is szükség lesz a vándormunkásra még a stagnálás vagy a recesszió idején is, lévén hogy a nyugati társadalom nagyon komoly demográfiai hullámvölgybe került. Persze Kelet-Európát is hasonló baj emésztí, emiatt a kontinensnek lassan nyitnia kell a Harmadik Világ felé. De Kelet- és Nyugat-Európa egymásra utaltsága addig is fennáll. A kelet-európai társadalmak továbbra is a kivándorlás segítségével oldhatják meg szociális gondjaik egy részét⁸⁹, bár közép- és

⁸⁸ Castles szerint a vándormunkásokból azért lettek tartósan letelepedett lakosok, mert idővel családot alapítottak, és terveik megváltoztak, miközben a gazdasági válság Törökországban és Afrikában csak fokozódott. Harmadsorban részlegesen, de haszonélvezőivé váltak a nyugati társadalombiztosítási, iskoláztatási stb. rendszernek. Negyedrészt a liberális demokráciákban nem lehet őket kiutasítani, a bíróságok is jogaik védelmére keltek. Végül az egyházak, a szakszervezetek és a polgárjogi mozgalmak fogtak össze, a szocialista és liberális pártokkal karöltve, érdekükben.

⁸⁹ A vendégmunkások által hazaküldött pénzek gazdasági súlyát jelzi, hogy ma – bár a pénzküldés a válság következtében egyre csökkenő tendenciát mutat – már meghaladja a Romániában befektetett külföldi tőke összegét. A Román Nemzeti Bank szerint a közvet-

hosszabb távon ez nemhogy nem használna, de kimondottan árt a kelet-európai országok népesedési potenciáljának, és ezzel együtt kibontakozási esélyeinek is. De amíg a jövedelmi különbségek fennmaradnak, a munkáskezek és agyak elszívását legfeljebb fékezni lehet.

3.

Lépni mégis kell, mégpedig az érdekvédelem terén. Friss kimutatás szerint az Európai Unió országai munkaképes lakosságának mindössze *két százalék*a dolgozik egy másik tagországban.

A szám mindenképpen figyelemreméltó, mi ugyanis olyan országban élünk, amely a határok megnyíltával egyik napról a másikra majdhogynem kiürült. Ahol ma mindössze négy-millió legális alkalmazottat tartanak számon a 19 milliós összlakosságból, ott az aktív népesség hiányzó része valahol Gibraltártól Szicíliaig, Torinótól Oslóig szétszórta keresi a megélhetést és a holnapi nap biztonságát. Pontos adat nincs, de a mérvadó becslések is két és fél, hárommillió körüli román munkavállalóról szólnak a kontinens államaiban.

Ha a munkaképes lakosságnak ezt a legalább harminc százalékát összevetjük az EU kétszázalékos átlagával, megérthetjük, mennyire sajátos státusú tagja vagyunk mi az Uniónak. Noha bérezés terén tilos hátrányosan megkülönböztetni a vendégmunkást, a mieink valahogy mégis mindig feleannyiért végzik el külföldön a legnehezebb munkákat, mint a honiak. Azt ugyanis nem tiltja a törvény, hogy a béralku feltételeinek egyenlőtlenségét ne használja ki a munkaadó, hogy ne éljen vissza a jelentkezők támasznélküliségével, ne élősökdjék az itthoni alacsony bérszínvonalon, mely elől népván-

len külföldi tőkebefektetések 2009-ben 3,4 milliárd eurót tettek ki, 2010-ben 2,2 milliárdot, 2011-ben pedig már csak 1,9 milliárd eurót, miközben a vándormunkások a három évvel korábbi 6,61 milliárd euró helyett 2011-ben még mindig 3,9 milliárd eurót utaltak haza családtagjaiknak a kinti keresetükből. (*Adevărul*, 2012. február. 14.)

dorlás formáját öltötte a menekülés az édes szülőföldről. Ne szépítsuk hát helyzetünket az Unión belül, ezt legfeljebb a felzárkóztatási alapok megfelelően nagyobb arányával, intenzív befektetésekkel lehetne némileg ellensúlyozni. A népesedési katasztrófával felérő ember- és munkaerőhiány már most jóvátehetetlen károkat okoz, és visszaveti, fékezi haladásunkat, és elzálogosítja a jövőnket. De ha visszahozni egyelőre képtelenek vagyunk ezeket az embereket, legalább jogaik tiszteletét harcoljuk ki ott, ahova vetette őket a sors. A vendégmunkások érdekvédelme szervezeti alapjainak és jogi kereteinek létrehozását pontosan az Unión belüli pária-államok kellene hogy szorgalmazzák.

MUTATÓK

1. Tárgymutató

álturisták 5, 10, 15, 95, 113, 137, 184
bérvizonyok 10, 13 skk., 17, 19, 21, 30 skk., 35 skk., 59 skk.,
66, 72, 76, 94, 105, 110, 122, 128, 144, 156, 164, 183, 185,
198
diszkrimináció a munkaerőpiacon 6, 18, 24, 68, 80, 106, 128,
138, 140, 172
feketemunka (illegális munkavállalás) 10 skk., 14, 18, 24, 31,
34 skk., 73, 76, 95, 137, 144, 184
idegenrendészet 5, 10 skk., 18, 24 skk., 31
illegális munkaerőpiac 10 skk., 14, 71, 173, 184, 190
játékonysági intézmények 55, 71, 73, 75, 116 skk., 143
kitoloncolás 31, 72
legális munkavállalás 17, 33, 34 skk., 74, 77, 97, 103, 127, 129,
133, 136, 144, 153, 217
letelepedés 6, 58, 64 skk., 74, 101, 112, 122
menekülttáborok 54, 70, 87
munkabiztonság 12, 21, 34 skk., 73, 76, 104, 110, 185, 200 skk.,
213, 215
munkaügyi nyilvántartás 6, 10, 25, 27, 33 skk., 127
politikai menekültek 50 skk., 55 skk., 87
szakképzés 29, 112, 125, 169, 195
szezonomunka 26, 47
társadalombiztosítás 66 skk., 67, 122, 158, 164
tiltott határátkelés 53, 71, 78, 80, 81 skk., 84, 127
turistaforgalom 10, 11, 13, 25, 52, 70, 196
vándormunka szabályozása az EU-ban 217 skk.

2. Interjúalanyok

- Bacsó Zoltán szakmunkás 180 skk.
Bârsan, Ghiță szakmunkás 112 skk.
Borsos Imola nyelvtanár, animátor 192 skk.
Csákány-Bölöni Katalin angoltanárnő 118 skk.
csíkszentmártoni férfi, szakképzetlen munkás 214 skk.
D. beszélő, B. szakmunkás élettársa 206 skk.
felső-háromszéki névtelen, háztartási mindenese 24 skk.
Gál Vincze szerelő, kisvállalkozó 123 skk., 152 skk.
I. Júlia piaci elárusító 29 skk.
Illyés Laura fonónő 109 skk.
Jakab István kőműves, festő, vállalkozó 70
Kelemen Katalin fonónő 109 skk.
Kocsis Imre műszaki rajzoló, művezető 51 skk.
Magdika bébiszitter 102 skk.
Magos Sándor szakmunkás, cégtulajdonos 93 skk.
marosvásárhelyi hölgy, szakképzetlen munkásnő 213 skk.
Márton Domokos kőműves művezető 17 skk.
Moszkva téri névtelen, alkalmi kőműves 10 skk.
N. G. szakképzetlen munkás, vándorkereskedő 168 skk.
névtelen házaló árus 149 skk.
P. M. magyartanárnő 80 skk.
Papp István, az Országos Munkaügyi Központ igazgatóhelyettese 34 skk.
U. Laura látszerész 163 skk.
Z. Henrietta beteggondozónő 136 skk.

3. Országok, régiók, szakmák, nemzetiségek

ács 19, 35, 119
állambiztonságiak 83, 87
almérnök 125
Amerikai Egyesült Államok, USA 51, 55, 58, 84, 128
Anglia, Egyesült Királyság 63
arabok 31, 95, 145, 175
Ausztria 53 skk., 78, 113
bankmenedzser 45
bártáncosnő 201
bébiszitter, au pair 102 skk., 191
bejárónő 26
beteggondozó 26, 95, 137, 204
Budapest 11, 17, 24, 31, 52, 62, 118, 169, 173, 190
Bukarest 127, 135, 144, 188
cigányvajda 169
Csehország 209, 214
csempevágó 97
csencselő 11, 149, 189
csőfektető 128, 153
darus 19
diákmunka 205
dánok 62
elárúsító 193
embercsempész 85
exkavátor-kezelő 144
esztergályos 67, 125, 171, 181, 184
favágó 214
finnek 154, 161
Finnország 118, 152
fonónő 109
gipszkarton-szerelő 133, 190
határőr 53, 78, 81, 86
hajtó 115
házaló, vándorkereskedő 151, 178

hentes 99
 hollandok 199
 idegenlégiós 128
 idősgondozó 27
Izrael 76, 124, 136
japánok 129
 juhász 115
Kanári-szigetek 194
 karbantartó 77
 katonatiszt 126
kínaiak 24, 62
 klinkerező 190
 kontár 11
 konyhalány 26
 kőbányász 95
 kőműves 11, 14, 17, 29, 33, 35, 75, 119, 164, 204, 206
 laboráns 158
 lacikonyhás 31
 lakatos 133, 204
 lengyelek 54
 lótenyésztő 171
 marokkóiak 95, 145
magyarok, székelők 6 skk., 10, 17, 26, 34 skk., 39, 50 skk., 61, 72,
 93, 102, 104, 134, 154, 177, 183, 190
Magyarország 10, 30, 34 skk., 70, 93, 109, 116, 149, 172, 190
marós 60, 171
mérnök 129, 134, 142, 158
Moldva 71, 112
mongolok 109, 175
 munkaadó, munkáltató, vállalkozó 12 skk. 20, 34 skk., 71, 93,
 98, 130, 132, 146, 149, 176, 184, 192
 munkafelügyelő 27, 34 skk.
 munkaközvetítő 18, 46, 103, 109, 124, 136, 139, 152, 159, 193,
 204, 206, 207, 213
 művezető 16, 18, 19, 65, 77
 napszámos 11, 71, 96, 116

németek 18, 57, 195
Németország 18 skk., 70 skk., 72
nővér 54
Olaszország 71, 79, 114, 144, 191
Olténia 17
oroszok 143, 154
orvos 44, 65, 67, 143
óvónő 179
pap 56, 65, 87
pincér 29, 30, 181, 186
Regát 102
rendőr 11, 12, 27, 29, 31, 54, 56, 57, 62, 71, 76, 82, 116, 150, 162, 177, 183
repülőgép-szerelő 126
Róma 71
romák, cigányok 93, 148, 162, 168, 172, 176, 179
románok 6 skk., 12, 71 skk., 75, 93, 95, 100, 128, 134, 142, 190
sofőr 124, 146, 205
spanyolok 167
Spanyolország 93 skk., 144, 164, 192
Svájc 39
svédek 160
szakács 27, 29, 31
szakszervezeti vezető 98
szállás 12, 21, 27, 33, 41, 59, 71 skk., 73, 75, 116, 119, 140, 145, 190, 204
szállodai animátor 194 skk.
szállodai mindenés 174
szászok 56, 57
szénbányász 182 skk.
szobafestő 96
szobalány 88
takarító(nő) 26, 72, 115
tanár 44, 80, 87, 103, 107, 118, 126
Törökország 150, 184
törökök 18, 185 skk.

valutaüzér 15 skk., 32
vámosok 11, 15, 150
varrónő 24, 29, 132
vasbetonszerelő 19, 128, 152
villanyszerelő 35
zöldségkereskedő 101
zsidók 57, 175

Tartalom

Előszó	5
A külhoni kenyérkereset viszontagságai hazai élet,sorsokban elbeszélve	5
I. rész. A kényszerű feketemunka bugyraiban	9
A Moszkva téren árulta magát	11
Gyomoridegesség a vámnál, avagy muszáj-e a vendégmunkásnak valutát csempésznie?	14
Ahol a fél bér sem éhbér	17
Miért olyan sok a kínai Pesten?	24
Sorsunk: a piac	29
A feketemunka dzsungelében	34
II. rész. Nyugtalanok Nyugaton	49
Eszméletlen távolságok	51
A Vatikán főztje a legfinomabb	70
Menekülés a zöldhatáron át	80
1988–89-ben történt	80
III. rész. Megnyílt a világ	91
Spanyolország a mesék ködén túl	93
Au pair lány – túl három határon	102
Mongolok és erdélyiek	109
Botcsinálta kalandorok	112
Angoltanárnő Pesten	118
A visszakért állampolgárság	124
Nem mindenkinek Ígéret Földje	137
A spanyol szédület	144
A házaló árus	148
Beilleszkedni mások világába	152
Egy uniós vendégmunkás asszony hétköznapijai	163

Bizodalmuk volt benne	168
Aki Keleten találta meg a jólétet	180
Mi szél vitte Imolát a trópusokra?	192
IV. rész. A munkaerőpiac vámszedői	203
Nemzetközi szélhámos banda garázdálkodik vidékünkön	206
Ezereurós bér helyett üres kézzel tértek haza a kicsábítottak	213
Utószó	217
A vendégmunkásra szükség van és lesz, de neki vajon mi hiányzik?	217
MUTATÓK	223
1. Tárgymutató	223
2. Interjúalanyok	224
3. Országok, régiók, szakmák, nemzetiségek	225

Mentor Kiadó

540493 Marosvásárhely, Moldovei u. 4A/5.

Tel/Fax: +40-265-258 001

E-mail: office@mentorkiado.ro

Honlap: www.mentorkiado.ro

Adminisztráció

540520 Marosvásárhely, Păltiniș u. 4.

Tel/Fax: +40-265-256 975

E-mail: depotipo@mentorkiado.ro

Szerkesztette és a szöveget gondozta Mihály Emőke

Borítóterv: Vincze László

Számítógépes tördelés: Pontlab

A kiadásért felel Káli Király István, ügyvezető

Megjelent 14,5 nyomdai ív terjedelemben

ISBN 978-973-599-574-4